

Kraków dla równości

**Diagnoza sytuacji grup narażonych na wykluczenie
w Krakowie w następujących obszarach: edukacja,
bezpieczeństwo publiczne, zdrowie, transport,
przedsiębiorczość, kultura oraz partycypacja społeczna.**

Opracowanie: Izabela Przybysz, Aleksandra Niżyńska,
Małgorzata Druciarek, Agnieszka Sznajder, Nina Gabryś,

STYCZEŃ 2023

SPIS TREŚCI

1. METODOLOGIA.....	3
2. KRAKÓW W KIERUNKU MIASTA PRAW CZŁOWIEKA	4
3. PERSPEKTYWA RÓWNOŚCIOWA W MIEJSKICH POLITYKACH I PROGRAMACH.....	9
4. PŁEĆ	11
5. NARODOWOŚĆ I POCHODZENIE ETNICZNE.....	44
6. RELIGIA, WYZNANIE I ŚWIATOPOGLĄD	70
7. NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ.....	75
8. WIEK.....	103
9. ORIENTACJA SEKSUALNA I TOŻSAMOŚĆ PŁCIOWA	119
10. BIBLIOGRAFIA.....	136

W KIERUNKU MIASTA PRAW CZŁOWIEKA

Miasto wrażliwe, reagujące na krzywdę, dom wszystkich i dla wszystkich otwarte, taki Kraków pragniemy budować. Chcemy, by nasze miasto stawało się przestrzenią bezpieczną, wolną od przemocy i wykluczenia. Sprzeciwiamy się dyskryminacji, każdy mieszkaniec i mieszkanka ma równe prawo do współtworzenia miejskiej rzeczywistości, każdy głos jest ważny, a różnorodność jest naszą siłą i bogactwem. Nie bez przyczyny Kraków ma w swoim herbie symbol otwartych bram. Równość, wolność, solidarność, szacunek i otwartość to wartości, które są wpisane w DNA naszego miasta. Dzięki nim możemy się czuć tu wszyscy bez wyjątku szczęśliwi, wolni i bezpieczni. Nasze miasto jest miastem schronienia i miastem tworzącym równe szanse dla wszystkich.

Miasto Praw Człowieka, którym pragniemy się stawać, to idea, która będzie towarzyszyć nam w drodze budowania wszystkich polityk, programów i strategii miejskich. Włączenie perspektywy praw człowieka w proces budowania samorządu musi rozpocząć się w oparciu o dobrze zidentyfikowane potrzeby z uwzględnieniem różnorodnych grup społecznych. Dlatego też poniższa deklaracja jest prezentowana wspólnie z szeroką diagnozą sytuacji w obszarze przestrzegania praw człowieka, co pozwala odpowiedzieć nam skutecznie na potrzeby wszystkich.

Zaprezentowany w 2021 r. przez Agencję Praw Podstawowych UE raport „Human Rights Cities in the EU: A Framework for Reinforcing Rights Locally” wskazuje trzy główne warunki określające status miasta praw człowieka. Pierwszym krokiem jest podjęcie przez miasto oficjalnego zobowiązania do przestrzegania praw człowieka. Drugim wypracowanie narzędzi i procedur dzięki którym możliwe będzie wdrożenie tego zobowiązania. Trzecim krokiem zaś jest opracowanie szczegółowych metod, które pozwolą na implementację praw człowieka na poziomie lokalnym.

Powyższa deklaracja jest realizacją pierwszego kroku. Kraków aspirując do statusu miasta praw człowieka podejmuje zobowiązanie stworzenia i wdrożenia perspektywy równościowej w zarządzaniu strategicznym oraz przyjęcie programu „Kraków dla równości”, który pozwoli na znalezienie szerokiej odpowiedzi na wyzwania na polu praw człowieka. Miasto Praw Człowieka to dla nas rama działań, która pozwala na budowanie adaptacyjnych, elastycznych i interdyscyplinarnych rozwiązań, które pozwalają w drodze dialogu budować silną i solidarną miejską wspólnotę. Jesteśmy świadomi, że proces który rozpoczynamy to wyzwanie na wiele lat do przodu, które uda się tylko z udziałem i szerokim zaangażowaniem mieszkańców i mieszkank, organizacji pozarządowych, uniwersytetów oraz instytucji kultury.

Miasto Kraków jest świadome swojej roli w podtrzymywaniu, propagowaniu i ochronie praw człowieka i traktuje realizację powyższego zobowiązania jako priorytet i drogę do lepszej przyszłości dla nas wszystkich.

JACEK MAJCHROWSKI
Prezydent Miasta Krakowa

1. METODOLOGIA.

Niniejsza diagnoza powstała na zlecenie Urzędu Miasta Krakowa. Jej celem było przedstawienie sytuacji mieszkańców i mieszkanek Krakowa narażonych na dyskryminację, przy uwzględnieniu cech, z powodu których mogą być traktowani niesprawiedliwie. Wzięto pod uwagę przesłanki dyskryminacji wskazane w artykule 1 Ustawy z dnia 3 grudnia 2010 roku o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania, takie jak płeć, pochodzenie etniczne, narodowość, religię, wyznanie, światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną.

Analiza składała się z badania *desk research* oraz z badań jakościowych. W ramach pierwszej fazy przeanalizowano istniejące dane, analizy, programy i strategię Miasta Krakowa. Zostały one uzupełnione o analizy wykonane przez krakowskie i ogólnopolskie organizacje pozarządowe, dokumenty zamieszczone na stronie Rzecznika Praw Obywatelskich, dane publiczne oraz badania ogólnopolskie i międzynarodowe. Spis wszystkich źródeł zawarto w bibliografii na końcu niniejszego dokumentu.

W ramach drugiej fazy badania zorganizowano w Krakowie cztery warsztaty. Pierwsze dwa odbyły się 3 listopada i dotyczyły kolejno płci, a następnie mniejszości etnicznych, narodowych, religijnych i światopoglądowych. Kolejne dwa spotkania odbyły się 28 listopada i dotyczyły przesłanki LGBT+, tożsamości płciowej i niepełnosprawności. Poza tym zostały przeprowadzone wywiady nieustrukturyzowane z ekspertkami i ekspertami poszczególnych tematów oraz przedstawicielkami i przedstawicielami Urzędu Miasta Krakowa. Kryteria uwzględniane przy doborze osób – jeśli chodzi zarówno o warsztaty, jak i o wywiady – dotyczyły kompetencji tych osób i ich doświadczenia we współpracy z władzami miasta. W tym celu dokonano analizy składu zespołów działających w ramach programu Otwarty Kraków i Rady ds. Równego Traktowania. Lista zaproszonych osób była również konsultowana z pełnomocniczką ds. równości. Ponadto osoby zaproszone na warsztaty i wywiady zasugerowały uwzględnienie kolejnych kilkunastu osób.

Lista osób, które brały udział w konsultacjach oraz w wywiadach, znajduje się na końcu prezentowanego raportu .

Należy podkreślić, że opracowanie diagnozy wiązało się z wyborem danych, które są szczególnie wartościowe dla analizowanego tematu. Choć analizy odwołują się do istniejących strategii i programów miasta, nie chodziło jedynie o to, by powielić informacje i rozwiązania, które są w nich zawarte. Istotne było, aby pokazać obszary, w ramach których dana grupa

może nadal być narażona na dyskryminację. Dla każdej z przestanek dyskryminacji oddzielnie określono najistotniejsze obszary dyskryminacji. Zostały one wybrane na podstawie analizy wyżej wymienionej ustawy, informacji publikowanych przez Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, wyników badań ogólnopolskich i statystyk publicznych. Dodatkowe obszary i wątki zostały dodane po rozmowach z ekspertkami i ekspertami podczas warsztatów i wywiadów.

2. KRAKÓW W KIERUNKU MIASTA PRAW CZŁOWIEKA

IDEA MIAST PRAW CZŁOWIEKA

Idea miast praw człowieka sięga swoimi korzeniami jeszcze lat sześćdziesiątych XX wieku. Chodzi o miasta, które traktują swoich mieszkańców podmiotowo i podejmują wiele działań na rzecz implementacji praw człowieka. Pierwszym miastem, które w 1997 roku uchwaliło deklarację poszanowania praw człowieka, było argentyńskie Rosario. W kolejnych latach podobne deklaracje przyjęło wiele innych miast, między innymi Utrecht, określając się jako „miasto globalnych celów”. Jednym z nich było ukierunkowanie polityki społecznej na prawa człowieka. W Austrii miasto Graz przyjęło w 2001 roku Deklarację praw człowieka. W Montrealu przyjęto dwanaście zobowiązań dotyczących eliminacji systemowego rasizmu. Z kolei w Kostaryce gmina La Unión przyjęła politykę kantonalną dotyczącą dziewcząt i dorastania oraz politykę w zakresie równości mężczyzn i kobiet. Wiedeń powierzył swojemu Biuru Praw Człowieka zadanie oceny zgodności ustaw ze standardami praw człowieka, a w Barcelonie przeprowadzono przegląd przepisów miejskich w świetle standardów praw człowieka.

Z czasem zaczęto systematycznie opisywać miasta praw człowieka. W październiku 2021 roku Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej opublikowała raport *Human Rights Cities in the EU: A Framework for Reinforcing Rights Locally*¹. W raporcie tym wyznaczono trzy główne kryteria określające status miasta praw człowieka. Pierwszym jest podjęcie przez miasto oficjalnego zobowiązania do przestrzegania praw człowieka. Drugim – wypracowanie mechanizmów i procedur, za pomocą których to zobowiązanie będzie wdrażane. Trzecim jest opracowanie metod, którymi pracuje się nad wdrożeniem praw człowieka.

¹ <https://fra.europa.eu/en/publication/2021/human-rights-cities-framework> [dostęp: 22.10.2022].

W 2021 roku Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. praw człowieka wydał raport *Local government and human rights. Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights*². Zapisano w nim, że kluczowe znaczenie dla zapewnienia ochrony i promocji praw człowieka ma przyjęcie przez władze lokalne podejścia opartego na prawach człowieka. Jest ono rozumiane jako ramy koncepcyjne dla zarządzania, które są normatywnie oparte na międzynarodowych standardach praw człowieka, i osiąga te cele w sensie operacyjnym. Według autorów raportu przekrojowe wdrożenie takiego podejścia na poziomie lokalnym pozwoli na włączenie praw człowieka do głównego nurtu wszystkich istotnych polityk i programów samorządu. Zgodnie z tym dokumentem zasady, którymi powinny kierować się władze lokalne w ochronie i promocji praw człowieka na poziomie lokalnym, są następujące:

- Samorząd lokalny powinien uznać prawa człowieka za uniwersalne i niezbywalne. W praktyce oznacza to między innymi, że urzędnicy lokalni nie mogą swoimi działaniami naruszać praw człowieka. Powinni również podjąć działania i środki zmierzające do tego, aby osoby trzecie nie naruszały praw i wolności jednostki. Ponadto samorząd powinien realizować pozytywne działania w celu ułatwienia korzystania z praw i wolności.
- Prawa człowieka są niepodzielne. Władze lokalne muszą uznać niepodzielność, współzależność i wzajemne powiązanie praw we wszystkich inicjatywach związanych z tworzeniem polityki na poziomie lokalnym. Powinny również dostrzegać, że ich przestrzeganie wzmacnia zaufanie do instytucji.
- Wszystkie jednostki są równe jako istoty ludzkie, posiadają przyrodzoną godność człowieka. W związku z tym samorządy lokalne powinny pamiętać o koncepcji intersekcjonalności, aby uchwycić konsekwencje łączenia różnych form dyskryminacji i zająć się sposobem, w jaki przyczyniają się one do tworzenia nierówności.
- Ludzie mają prawo do udziału w sprawach publicznych, bezpośrednio lub przez swobodnie wybranych przedstawicieli. Istotne jest, aby samorządy lokalne aktywnie przyczyniały się do tworzenia środowiska, w którym jednostki, czując się bezpiecznie, mogły wносить wkład w debatę publiczną i uczestniczyć w procesie podejmowania decyzji.
- Samorządy lokalne są odpowiedzialne za wypełnianie swoich obowiązków w zakresie praw człowieka zgodnie z międzynarodowymi normami i standardami. W tym celu

² <https://www.ohchr.org/en/documents/reports/ahrc5110-local-government-and-human-rights-report-united-nations-high> [dostęp: 22.10.2022].

powinny one – w ramach swoich kompetencji – podejmować działania legislacyjne, budżetowe, sądowe, administracyjne, promocyjne i edukacyjne oraz stosować odpowiednie środki, aby przyczynić się do wypełnienia prawnego obowiązku państwa w zakresie promowania i ochrony praw człowieka.

W raporcie wskazano również, że władze lokalne powinny przyjąć plany działania w celu realizacji zobowiązań w zakresie praw człowieka, określając potrzeby różnych grup, wyznaczając konkretne, realistyczne i możliwe do osiągnięcia cele oraz podejmując działania na rzecz ich wdrożenia. Ważne jest, aby działania te były powiązane z innymi programami krajowymi lub lokalnymi.

Jednym z istotnych przejawów zaangażowania władz samorządowych we wdrażanie praw człowieka jest przystępowanie do porozumień międzynarodowych dotyczących tych kwestii. Wśród takich dokumentów można wymienić:

- Europejską kartę w sprawie ochrony praw człowieka w mieście (The European Charter for the Safeguarding of Human Rights in the City), przyjętą w 2000 roku.
- Globalną kartę – Agendę praw człowieka w mieście (Global Charter – Agenda for Human Rights in the City), przyjętą w 2011 roku przez Światową Radę Zjednoczonych Miast i Samorządów Lokalnych (The World Council of United Cities and Local Governments, UCLG).

Poza kartami o charakterze całościowym jest jeszcze kilka deklaracji obejmujących prawa poszczególnych grup społecznych:

- Dziesięć zasad europejskiej koalicji miast na rzecz przeciwdziałania rasizmowi (10 Principles of the European Coalition of Cities Against Racism), przyjętych w Norymberdze 10 grudnia 2004 roku.
- Deklaracja dotycząca prawa do mieszkania oraz prawa do miasta (Cities for Adequate Housing – A Municipalist Declaration of Local Governments for the Right to Housing and the Right to the City).
- Karta miast chroniących zdrowie (The Belfast Charter of Healthy Cities), podpisana w dniach 1–4 października 2018 roku.
- Europejska karta równości kobiet i mężczyzn w życiu lokalnym (European Charter for Equality of Women and Men in Local Life), wypracowana w ramach Rady Gmin i Regionów Europy (The Council of European Municipalities and Regions, CEMR).
- Program Równości Płci – systematyczny i strategiczny dokument, który określa przyjmowane w ramach programu Horyzont Europa priorytety i konkretne cele

(oparte na dokładnej ocenie *status quo*) dotyczące równości płci w organizacjach oraz środki, za pomocą których powinny być one wdrażane.

DZIAŁANIA KRAKOWA

Analiza dotychczasowych działań władz Krakowa bardzo wyraźnie wskazuje, że starania podejmowane od 2019 roku konsekwentnie nawiązują do tematu praw człowieka w mieście. Polega to na przyjmowaniu lokalnych aktów prawnych deklarujących poszanowanie praw człowieka, na gotowości ich wdrażania, a także na systemowym realizowaniu określonych działań na rzecz ich przestrzegania i ochrony.

Należy tutaj wymienić następujące inicjatywy i deklaracje:

- Od 2019 roku działa powołana przez prezydenta Jacka Majchrowskiego Rada ds. Równego Traktowania. Jej kompetencje obejmują opracowywanie rekomendacji zmian w politykach miejskich w zakresie przeciwdziałania dyskryminacji i wyrównywania szans mieszkanki i mieszkańców Krakowa. W 2021 roku rozpoczęła pracę II kadencja Rady.
- W 2020 roku Urząd Miasta Krakowa uruchomił specjalne fundusze na projekty dla krakowskich organizacji pozarządowych, które działają w obszarach upowszechniania i ochrony wolności i praw człowieka oraz swobód obywatelskich, a także równych praw kobiet i mężczyzn.
- Pod koniec lipca 2020 roku Prezydent Miasta Krakowa zadeklarował w liście otwartość Krakowa na społeczność LGBT+, sprzeciw wobec homofobii i innych form dyskryminacji.
- W październiku 2020 roku zarządzeniem prezydenta została powołana stanowisko Pełnomocnika Prezydenta Miasta Krakowa ds. Polityki Równościowej. Urząd objęła osoba wybrana w drodze konkursu z początkiem stycznia 2021 roku.
- Szesnastego listopada 2020 roku, w Międzynarodowym Dniu Tolerancji, władze Krakowa podpisały Europejską kartę równości kobiet i mężczyzn w życiu lokalnym. Ponadto prezydent miasta stał się jednym z sygnatariuszy apelu Unii Metropolii Miast Polskich, w którym prezydenci apelują w sprawie poszanowania zasad równości i tolerancji.
- Miasto Kraków jest także reprezentowane i bierze czynny udział od 2021 roku w Komisji Praw Człowieka i Równego Traktowania powołanej przy Związku Miast Polskich.

- Od 2021 roku w Krakowie obchodzony jest Maj Równości. W ramach wydarzenia organizowane są liczne wykłady oraz spotkania poruszające tematykę praw człowieka, dyskryminacji i wykluczenia.
- Dziewiątego lipca 2021 roku został powołany przez Prezydenta Miasta Krakowa Zespół Zadaniowy ds. przygotowania – realizacji projektu „Kraków Kobiet”. Jest to interdyscyplinarne przedsięwzięcie o charakterze społeczno-kulturowym, które ma na celu zwrócenie uwagi na rolę kobiet w rozwoju miasta i jego przeobrażeń w aspekcie społecznym, kulturalnym, artystycznym, gospodarczym i naukowym.
- W grudniu 2021 roku Rada Miasta Krakowa ustanowiła Nagrodę im. Kazimierzy Bujwidowej, przyznawaną krakowiankom, które tworzą innowacyjne projekty, działają na rzecz wzmocnienia kobiet na rynku pracy, są osobami zaangażowanymi w życie lokalnych społeczności, są wzorem dla młodego pokolenia lub inspirują aktywnością na rzecz przyrody.
- W maju 2022 roku Urząd Miasta Krakowa został przyjęty do grona sygnatariuszy Karty Różnorodności.
- W sierpniu 2022 roku, w wyniku Zarządzenia Prezydenta Miasta Krakowa, został przyjęty Plan Równości Płci dla Urzędu Miasta Krakowa i wybranych miejskich jednostek organizacyjnych.
- Na początku września 2022 roku Kraków został przyjęty do Femcities Network – międzynarodowej sieci miast, które działają na rzecz równości płci i praw kobiet.
- Dziesiątego grudnia corocznie Kraków obchodzi Międzynarodowy Dzień Praw Człowieka.

Niniejsza diagnoza oraz deklaracja jest pierwszym etapem tworzenia wieloletniego Programu „Kraków dla Równości”. W publikacji są analizowane potrzeby grup narażonych na dyskryminację za względu na następujące przesłanki: płeć, narodowość i pochodzenie etniczne, religia, wyznanie i światopogląd, stan zdrowia, niepełnosprawność, wiek, orientacja seksualna i tożsamość płciowa. Kwestie te są rozpatrywane z punktu widzenia różnych obszarów zarządzania miastem.

3. PERSPEKTYWA RÓWNOŚCIOWA W MIEJSKICH POLITYKACH I PROGRAMACH

W celu wdrożenia perspektywy równościowej w sposób horyzontalny należy uwzględnić potrzeby wszystkich grup narażonych na wykluczenie we wszystkich dziedzinowych programach i politykach miejskich. Zmiana perspektywy, o której mówimy w tym kontekście polega na dostrzeżeniu różnorodnych potrzeb mieszkańców i mieszkanek i formułowaniu wszystkich działań w sposób wrażliwy. Odchodzenie od paradygmatu uniwersalności, wg. którego projektujemy dla wszystkich, jednak bez pogłębionej refleksji na temat szczególnej sytuacji i barier określonych grup społecznych stanowi kluczowe wyzwanie dla procesu jakim jest wdrażanie praw człowieka na poziomie lokalnym. Miejskie programy, polityki i strategie powinny mieć zawsze na celu gwarantowanie spójności społecznej. Wyzwania związane z zapewnieniem równego traktowania i dostępu dla wszystkich powinny być adresowane na poziomie całego samorządu. Dostrzeżenie wspólnego pola interwencji i budowanie rozwiązań komplementarnych, ponad silosami jest bardzo istotnym początkiem procesu. Docelowo należy rozwijać działania w taki sposób, by projekty wyrównawcze, które zapewniają punktową interwencję, nie były niezbędne, a już całościowe działania były budowane inkluzywnie. Wdrażanie działań równościowych musi być zbudowane w oparciu o dane i w trybie partycypacyjnym.

Kluczowym dokumentem w tym kontekście jest Strategia Rozwoju Krakowa "Tu chcę żyć. Kraków 2030". Uchwalona w 2018 roku Strategia nie zawiera zapisów z obszaru równości, jednak trwające w roku 2022 intensywne prace nad aktualizacją tego dokumentu skupiają się na włączeniu kluczowych wątków. Dodatkowo strategia na przyszłe lata oparta będzie o cele zrównoważonego rozwoju określone w Agendzie na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030, która została przyjęta przez wszystkie 193 państwa członkowskie ONZ Rezolucją Zgromadzenia Ogólnego 25 września 2015 roku.

Perspektywa równościowa powinna być uwzględniona na poziomie wszystkich polityk sektorowych. Ten proces został już w Krakowie zainicjowany i w toku prac nad wybranymi programami i politykami, które będą przyjmowane w roku 2023 kwestie praw człowieka i przeciwdziałania dyskryminacji są powoli uwzględniane. Zapisy Planu Równości Płci przyjętego w sierpniu 2022 roku wskazują, że rozszerzenie Zarządzenia Prezydenta Miasta Krakowa w sprawie przyjęcia „Instrukcji opracowywania programów” o zapisy dotyczące polityk równościowych, a także uwzględnienie w „Instrukcji opracowywania, monitorowania i sprawozdawczości Instrumentów zarządzania strategicznego” zalecenia ujmowania

perspektywy równościowej w dokumentach planowania i zarządzania GMK³. Wdrożenie tych zapisów może być początkiem systemowej zmiany. Należy podkreślić, że zmiana ta jest procesem, który wymaga także zmian na poziomie krajowych ustaw.

³ https://obywatelski.krakow.pl/krakow_dla_rownosci/263077,artykul,plan_rownosci_plci.html

4. PŁEĆ

RÓWNOŚĆ PŁCI W KRAKOWIE – RAMY INSTYTUCJONALNE

W Krakowie od 2010 roku utrzymuje się podobna proporcja liczby kobiet w stosunku do liczby mężczyzn w całkowitej populacji mieszkańców (114 K : 100 M). Jedynie w grupie w wieku przedprodukcyjnym obserwujemy przewagę chłopców nad dziewczętami. U osób od dwudziestego roku życia dominacja kobiet staje się bardziej widoczna, aby w grupie w wieku poprodukcyjnym osiągnąć znaczną nadwyżkę⁴. Nadal jednak kultura oparta na stereotypach płci powoduje, że w wielu obszarach kobiety mierzą się z dodatkowymi wyzwaniami wynikającymi ze społecznego przekonania o tym, że płeć może determinować możliwości, umiejętności,

a nawet szanse rozwoju osób mieszkających w mieście. Aby zapobiegać wpływowi stereotypów na życie codzienne mieszkańców, polityki miejskie powinny uwzględniać kwestie równości płci w tworzeniu, realizacji i monitorowaniu programów. Polityka równości jest jedną z domen samorządu terytorialnego, choć nie stanowi odrębnego zadania, ale mając charakter horyzontalny, powinna być odzwierciedlona we wszystkich działaniach miasta – własnych i zleconych.

Kraków realizuje różne programy na rzecz kobiet, takie jak herstoryczny projekt „Krakowianki”⁵⁶, którego celem jest prezentowanie sylwetek kobiet związanych z Krakowem, czy „Przedsiębiorcze krakowianki”⁷, służący wzmocnieniu na rynku pracy pozycji kobiet oraz zbudowaniu kompetencji wśród krakowianek w zakresie zakładania i prowadzenia własnego. W 2021 roku został również powołany Zespół Zadaniowy ds. projektu Krakowianki⁸, którego celem jest koordynacja działań skierowanych do kobiet w mieście. Wśród projektów „Krakowianek” jest także Szlak Kobiet Krakowa, kampania wzmocniająca kobiet w sporcie „mistrzyni”, konferencje dot. edukacji herstorycznej czy akcje na dzień dziewczynki.

⁴ <https://krakow.stat.gov.pl/dane-o-województwie/stolica-województwa-926/ludnosc-1109/> [dostęp: 22.10.2022]

⁵ https://bip.krakow.pl/zarzadzenia/2022/3385/X19BS19fODMxMTM=/3385_2022.pdf

⁶ <https://www.facebook.com/Krakowiankisilamiasta/> [dostęp: 22.10.2022]

⁷ https://obywatelski.krakow.pl/255871,artykul,krakowianki.html?_ga=2.189760619.1148086555.1666702912-1972192168.1661433386 [dostęp: 22.10.2022]

⁸ https://bip.krakow.pl/zarzadzenia/2022/3385/X19BS19fODMxMTM=/3385_2022.pdf

W 2021 roku został również powołany Zespół Zadaniowy ds. projektu Krakowianki⁹. od 2021 roku jest przyznawana doroczna Nagroda im. Kazimiery Bujwidowej¹⁰ – otrzymują ją cztery kobiety, których postawa i dokonania mają znaczny wpływ na rzeczywistość Krakowa.

Konieczne jest jednak wypracowanie mechanizmów, które pozwolą na realizację pojedynczych inicjatyw nie tylko promujących równość płci i wzmacnianie kobiet w różnych obszarach życia społeczno-gospodarczego, ale także włączających perspektywę płci do poszczególnych polityk miejskich jako integralny element planowania i strategii rozwoju Krakowa. Temu m.in. ma służyć przyjęty w 2022 roku Plan Równości Płci¹¹, wskazujący cztery główne cele w zakresie polityki równości płci:

- budowanie świadomości na temat zasady równego traktowania i potrzeby przeciwdziałania dyskryminacji i przemocy ze względu na płeć,
- dążenie do wdrażania najlepszych rozwiązań pozwalających łączyć życie zawodowe i osobiste osób zatrudnionych,
- dążenie do zrównoważonej reprezentacji płci na wszystkich szczeblach i we wszystkich ciałach doradczych i społecznych działających w ramach urzędu i miejskich jednostek,
- dążenie do ujęcia perspektywy równościowej we wszystkich miejskich strategiach, politykach i programach oraz prowadzonych i zlecanych badaniach.

Plan Równości Płci obejmuje zarówno Urząd Miasta Krakowa, jak i jednostki organizacyjne Gminy Miejskiej Kraków i jest pierwszym takim dokumentem wypracowanym partycypacyjnie i uchwalonym przez polskie miasto.

We wrześniu 2022 roku Kraków przystąpił do sieci Femcities¹², która skupia miasta działające na rzecz równości płci i praw kobiet. Może to sprzyjać lepszemu wykorzystaniu zasobów na rzecz równości płci dzięki wymianie dobrych praktyk i doświadczeń na poziomie międzynarodowym.

⁹ https://bip.krakow.pl/zarządzenia/2022/3385/X19BS19fODMxMTM=/3385_2022.pdf

¹⁰ https://bip.krakow.pl/?dok_id=148506 [dostęp: 22.10.2022]

¹¹ https://www.krakow.pl/aktualnosci/262483,26,komunikat,plan_rownosci_plci.html [dostęp: 22.10.2022]

¹² <http://www.femcities.at/> [dostęp: 22.10.2022]

W Krakowie od 2019 roku działa Rada ds. Równego Traktowania, która swoją drugą kadencję rozpoczęła w 2021 roku. Celem działania Rady jest współpraca z komórkami organizacyjnymi Urzędu Miasta Krakowa, miejskimi jednostkami organizacyjnymi, instytucjami kulturalno-oświatowymi, wyższymi uczelniami, organizacjami pozarządowymi oraz innymi instytucjami i służbami działającymi na terenie Gminy Miejskiej Kraków na rzecz równego traktowania i przeciwdziałania dyskryminacji na poziomie lokalnym¹³. Rada zajmuje się kwestią równości w wielu wymiarach, w tym płci.

REPREZENTACJA KOBIEC I MĘCZYCZYN W SFERACH PROCESÓW DECYZYJNYC I WE WŁADZACH LOKALNYC

W Urzędzie Miasta Krakowa (UMK) kobiety zdecydowanie dominują pod względem liczebności, zajmują one bowiem prawie trzy czwarte wszystkich stanowisk¹⁴. Stanowią one również większość na stanowiskach kierowniczych, niemniej w tym wypadku odsetek ten jest niższy (67,3%), co wskazywałoby, że ich szanse na zajęcie wysokiego stanowiska w hierarchii są relatywnie niższe niż w wypadku mężczyzn. Dla porównania, mężczyźni zajmują prawie jedną trzecią stanowisk kierowniczych, podczas gdy wśród ogółu osób pracujących w urzędzie stanowią niecałe 27%.

Szczegółowa analiza najwyższych stanowisk w Urzędzie Miasta Krakowa wskazuje na przewagę mężczyzn w tym zakresie. Najwyższe stanowisko wybieralne, czyli stanowisko Prezydenta Miasta Krakowa, piastuje mężczyzna, podobnie jak trzech z czterech jego zastępców. Pełnomocnicy Prezydenta Miasta Krakowa to w 60% mężczyźni, z kolei Zespół Społecznych Doradców Prezydenta Miasta Krakowa stanowią dwie osoby płci męskiej. Funkcję Skarbnika Miasta oraz Dyrektora Magistratu pełnią kobiety, funkcję Sekretarza miasta zajmuje mężczyzna.

Jeśli chodzi o organy uchwałodawcze, to spośród 43 radnych Miasta Krakowa tylko 11 to kobiety (26%). Przewodniczący rady oraz dwóch wiceprzewodniczących to mężczyźni. Jeśli skupimy się na poziomie dzielnic Krakowa, zobaczymy, że również Przewodniczącym Konwentu Przewodniczących Rad i Zarządów Dzielnic jest mężczyzna.

¹³ https://www.bip.krakow.pl/?dok_id=146232 [dostęp: 22.10.2022]

¹⁴ <https://www.bip.krakow.pl/> [dostęp: 29.10.2022]

EDUKACJA

Równość płci w edukacji analizowana jest nie tylko pod kątem wyboru szkół ponadpodstawowych przez dziewczęta i chłopców, lecz również pod kątem segregacji zawodowej płci, czyli wyboru kształcenia do innych zawodów¹⁵. Zjawisko to można zaobserwować na wszystkich szczeblach edukacji, szczególnie zaś w szkolnictwie ponadpodstawowym i na studiach wyższych. Zbierane od lat dane¹⁶ pokazują wyraźnie, że kierunki pedagogiczne, związane z opieką społeczną i usługami dla ludności, są tradycyjnie częściej wybierane przez kobiety, podczas gdy kierunki techniczne, związane z budownictwem, transportem, a przede wszystkim z technologiami teleinformatycznymi, są zdecydowanie częściej preferowane przez mężczyzn.

Dane dotyczące szkolnictwa wyższego w województwie małopolskim potwierdzają wspomniane podziały. W roku akademickim 2021/2022¹⁷ mężczyźni stanowili zdecydowaną większość (82,5%) wśród ogółu osób studiujących kierunki z grupy technologie teleinformatyczne oraz technika, przemysł i budownictwo (61,1%). Mężczyźni również częściej niż kobiety wybierali indywidualne studia międzyobszarowe, które pozwalały realizować naukę na kilku kierunkach jednocześnie – stanowili tam 66,7% wszystkich osób studiujących. W wypadku studiujących na kierunkach z pozostałych grup, takich jak biznes, administracja i prawo, nauki społeczne, dziennikarstwo i informacja czy zdrowie i opieka społeczna, przeważały kobiety. Najbardziej sfeminizowana była grupa kształcenie (80,8%)¹⁸, obejmująca przede wszystkim podgrupę pedagogiczną.

¹⁵ K. Lohmann, D. Duch-Krzysztozek, *Kobiety w systemie edukacyjnym – zawód a płeć*, [w:] *Kobiety w Polsce w XXI wieku*, Raport Centrum Praw Kobiet, Warszawa 2021.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ <https://krakow.stat.gov.pl/opracowania-biezace/informacje-sygnalne/edukacja/szkolnictwo-wyzsze-w-województwie-malopolskim-w-roku-akademickim-20212022,1,18.html> [dostęp: 29.10.2022]

¹⁸ *Ibidem*.

Studenci uczelni według grup kierunków studiów w roku akademickim 2021/2022 w tys.

Warto pamiętać, że podział zawodowy w ramach systemu edukacji bardzo często przekłada się na rozdzielenie kobiet i mężczyzn na rynku pracy. Podział ten ma również statystycznie duże przełożenie na wysokości zarobków pracownic i pracowników.

ZDROWIE

Zdrowie, szczególnie w okresie popandemicznym jest obszarem na którym należy mocno skupić się w kolejnych latach. W Indeksie Zdrowych Miast przygotowanym przez Szkołę Główną Handlową w Warszawie, Open Eyes Economy Summit oraz Grupę LUX MED Kraków plasuje się na 11 miejscu, co pokazuje pole do rozwoju. Ważnym elementem budowania potencjału miasta w tym obszarze, jest zwrócenie uwagi na zróżnicowane potrzeby kobiet i mężczyzn.

Populacja miasta Krakowa jest społeczeństwem starzejącym się, a długość życia mężczyzn jest krótsza niż kobiet. W 2018 roku krakowianie żyli przeciętnie 76,7 roku, podczas gdy krakowianki – 83,2 roku¹⁹, co wymaga podejmowania określonych działań w kierunku niwelowania nierówności w zdrowiu pod względem płci, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb mężczyzn. W Krakowie częściej niż w populacji ogólnopolskiej przyczyną zgonów mężczyzn są choroby układu krążenia i nowotwory. Obserwowany jest również wzrost liczby zgonów z powodu zaburzeń psychicznych – w populacji zarówno kobiet, jak i mężczyzn – jednak w 2016 roku zgony krakowiaków związane ze zdrowiem psychicznym były prawie

¹⁹ Raport o zdrowiu mieszkańców miasta Krakowa i jego uwarunkowaniach, Urząd Miasta Krakowa, Kraków 2019.

pięciokrotnie częstsze niż krakowianek²⁰. Warto w związku z tym w programach na rzecz profilaktyki zdrowia psychicznego brać pod uwagę perspektywę mężczyzn. Polscy mężczyźni odbierają sobie życie prawie najczęściej w Europie (23,9 samobójstwa na 100 tysięcy osób, czwarte miejsce od końca w Unii Europejskiej). Mężczyźni w Polsce siedmiokrotnie częściej popełniają samobójstwo niż kobiety²¹. Z tego względu niezwykle istotne są działania skierowane bezpośrednio do mężczyzn w zakresie wsparcia zdrowia mentalnego i zapobiegania kryzysom psychicznym.

Kluczowym obszarem w kontekście zdrowia jest opieka ginekologiczna i okołoporodowa. Przemoc okołoporodowa stanowi także duży problem w polskim systemie zdrowia. Dane Fundacji Rodzić po Ludzku mówią o 54% kobiet doświadczających nadużyć i przemocy w szpitalach²². Kraków realizuje program wsparcia kobiet w ciąży w dwóch miejskich szpitalach. Szpital Specjalistyczny im. Stefana Żeromskiego otrzymał po raz drugi w 2018 roku Certyfikat „Szpitala Przyjaznego Dziecku” WHO/UNICEF, a w 2016 roku także otrzymał nagrodę w rankingu ogólnopolskim „Obywatel Mama” oraz certyfikat „Szpital bez bólu”. Szpital prowadzi specjalną stronę dla kobiet ułatwiającą przygotowanie do porodu²³, poradnię laktacyjną oraz szkołę rodzenia. Szpital na bieżąco prowadzi monitoring przestrzegania standardów opieki okołoporodowej, które określone są w rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 16 sierpnia 2018 w sprawie standardu organizacyjnego opieki okołoporodowej. Bieżące ankietowanie w zakresie oceny satysfakcji kobiet przebywających na oddziale położniczym jest właściwą praktyką, która należy rozwijać.

Miejski Szpital Specjalistyczny im. Gabriela Narutowicza prowadzi również Oddział Położnictwa i Ginekologii, gdzie w ramach dodatkowych usług uruchomiono specjalny profil na portalu Facebook, gdzie odbywają się szkolenia i spotkania dla mam w zakresie opieki nad dzieckiem, porodu czy laktacji. W szpitalu działa także Szkoła Rodzenia. Na ten moment w obu szpitalach szkoła rodzenia jest płatna²⁴.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ <https://www.who.int/news/item/09-09-2019-suicide-one-person-dies-every-40-seconds?fbclid=IwAR0rQfAo5H62GOTbGDIkbdKeEmVAsaq6aoCO6AKnDg9-a3sb999c3vg7RR8> [dostęp: 22.10.2022]

²² <https://rodzicpoludzku.pl/> [dostęp: 22.10.2022]

²³ <https://zeromski-szpital.pl/poradnik-dla-mlodej-mamy/> [dostęp: 22.10.2022]

²⁴ <https://www.narutowicz.krakow.pl/szkola-rodzenia> [dostęp: 22.10.2022],

Bardzo istotna jest kwestia systematycznego monitoringu w zakresie jakości obsługi pacjentek oraz oceny jednostek z perspektywy rodzących. Tematem, który wskazywany jest jako istotny dla zdrowia kobiet, a pomijany w debacie publicznej jest depresja okołoporodowa. Szpitale miejskie oferują pomoc psychologiczną dla matek, jednak jest to przestrzeń wsparcia, którą należy rozwijać.

Obserwowaną coraz częściej chorobą cywilizacyjną jest niepłodność, która dotyka zarówno kobiet, jak i mężczyzn. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego z 2020 roku współczynnik dzietności w Krakowie wyniósł 1,5, co plasuje miasto powyżej polskiej średniej²⁵. W porównaniu z pozostałymi dużymi miastami przy 1,185 dziecka na kobietę Kraków plasował się w 2017 roku między Łodzią z 1,145 dziecka na kobietę a Poznaniem z 1,198 dziecka na kobietę²⁶. Mimo to nadal sytuacja demograficzna Krakowa nie jest szczególnie korzystna, ponieważ udział populacji w wieku przedprodukcyjnym jest poniżej średniej. Dla Krakowa wielkość niepełnej populacji miasta szacuje się na 30 150 par, a leczenia IVF/CSI (docytoplazmatycznej iniekcji plemnika) wymaga około 600 par rocznie²⁷. Dlatego tak ważne są programy wsparcia dzietności, na przykład *Gminny Program Leczenia Niepłodności Metodą Zapłodnienia Pozaustrojowego dla mieszkańców Krakowa*²⁸, który funkcjonuje w mieście od 2021 roku i został przedłużony na lata 2023–2025.

Mówiąc o zdrowiu kobiet, a w szczególności dziewczynek nie można pominąć kwestii dostępu do środków higienicznych w związku z ubóstwem menstruacyjnym. Badania ogólnopolskie pokazują, że ponad jedna piąta dziewczynek w Polsce opuszcza zajęcia w szkole ze względu na brak dostępu do środków higieny osobistej, a 10% nie wychodzi w tym czasie z domu²⁹. Kraków postanowił w związku z tym zaangażować się w akcję „Różowej skrzyneczki”³⁰ i umieścić środki higieniczne w ponad dwustu jednostkach edukacyjnych, szkołach podstawowych

²⁵ *Rocznik Demograficzny 2021*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2022, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny-2021,3,15.html> [dostęp: 22.10.2022],

²⁶ *Sytuacja demograficzna w poszczególnych województwach w Polsce*, PWC, Warszawa 2017.

²⁷ https://www.krakow.pl/aktualnosci/247990,30,komunikat,rada_miasta_zdecydowala_-_bedzie_in_vitro_dla_mieszkanow_krakowa.html [dostęp: 22.10.2022],

²⁸ https://www.bip.krakow.pl/_inc/rada/posiedzenia/show_pdfdoc.php?id=117691 [dostęp: 22.10.2022],

²⁹ *Menstruacja w Polsce: tabu, zabobony i stygmatyzacja*, Kulczyk Foundation, <https://kulczykfoundation.org.pl/newsletter/archive/5> [dostęp: 22.10.2022],

³⁰ https://www.krakow.pl/aktualnosci/248128,29,komunikat,rozowe_skrzyneczki_w_krakowie_.html [dostęp: 22.10.2022],

i ponadpodstawowych, a także w bursach, młodzieżowych domach kultury i na basenach. Z pewnością kwestie edukacji menstruacyjnej oraz seksualnej wydają się być bardzo ważnym tematem do podjęcia w ramach narzędzi, którymi dysponuje miasto.

Warto również wspomnieć o innym działaniu na rzecz dziewcząt w obszarze zdrowia – refundacji szczepionek przeciw wirusowi brodawczaka ludzkiego (HPV). Program skierowany jest do dwunastoletnich dziewcząt zamieszkałych na terenie Krakowa³¹. Warto rozważyć rozwijanie tego programu o chłopców, także z uwzględnieniem szerszych widełek wiekowych. Miasto realizuje również program profilaktyki i leczenia NTM dla kobiet z problemami uroginekologicznymi³², a także promuje edukację onkologiczną kobiet w zakresie profilaktyki nowotworu piersi, które stało się jednym z odrębnych zadań w ramach konkursów dla organizacji pozarządowych³³.

Potrzeba rozmowy o profilaktyce zdrowotnej zarówno skierowanej do mężczyzn oraz kobiet jest ogromna. Bezpłatne badania realizowane w ramach NFZ nie cieszą się wystarczającym zainteresowaniem. Na przełomie lat 2019/2020 mammografię wykonało jedynie około 39 proc. uprawnionych kobiet. Badanie przeprowadzone w 2021 roku przez Rzecznika Praw Pacjenta razem z Fundacją My Pacjenci³⁴ pokazało, że tylko 34,6% kobiet i 23,9% mężczyzn bierze udział regularnie w badaniach profilaktycznych (morfologia, cytologia, kolonoskopia, PSA). 10% ankietowanych wskazało, że działania, które mogłyby się przyczynić do zwiększania liczby chętnych do poddawania się badaniom profilaktycznym to samorządowe programy edukacyjne i profilaktyczne, 22% mówiło o roli edukacji szkolnej, pojawiały się także głosy, by organizować wydarzenia i festyny podczas których można wykonać możliwe badania.

RYNEK PRACY

Według danych Krakowskiego Obserwatorium Rynku Pracy na koniec września 2022 roku w Grodzkim Urzędzie Pracy w Krakowie było zarejestrowanych łącznie 13 228 osób, z czego 48,5% stanowili mężczyźni, a 51,5% – kobiety. Wśród bezrobotnych kobiet dominują osoby w przedziale wiekowym 35–44 lata, stanowiące 30,8% ogółu kobiet. Dla porównania – wśród

³¹https://www.krakow.pl/aktualnosci/233917,202,komunikat,bezpлатne_szczepienia_dla_dzieci_w_szpitalu_im__zeromskiego.html [dostęp: 22.10.2022],

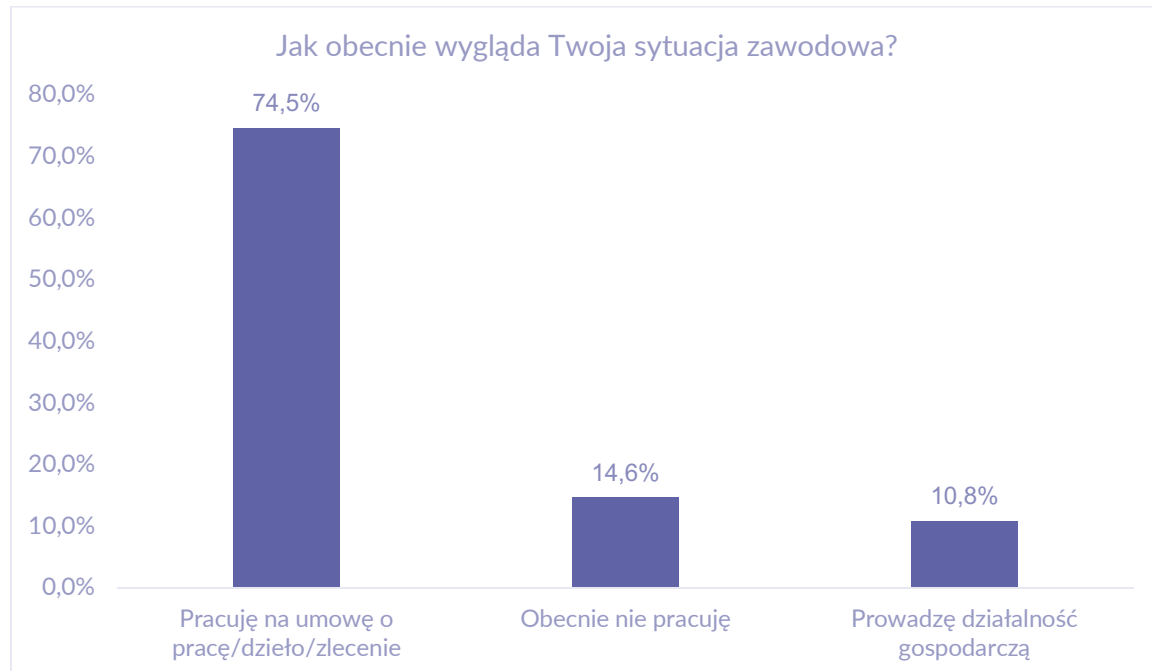
³² https://bip.krakow.pl/zarzadzenia/2019/1681/X19UUF9fNjA3NDY=/2019_1681_zal26.pdf [dostęp: 22.10.2022],

³³ https://www.bip.krakow.pl/?dok_id=149280 [dostęp: 22.10.2022],

³⁴ <https://pulsmedycyny.pl/profilaktyka-po-polsku-chcemy-byc-zdrowi-a-sie-nie-badamy-1149343>

mężczyzn przeważają bezrobotni w przedziale wiekowym 45–54 lata, stanowiący 24% ogółu zarejestrowanych mężczyzn. Jeśli chodzi o poziom wykształcenia zarejestrowanych osób, to najliczniejszą grupę bezrobotnych kobiet tworzyły kobiety z wykształceniem wyższym (30,3%), podczas gdy najliczniejszą grupę bezrobotnych mężczyzn tworzyli bezrobotni z wykształceniem gimnazjalnym/podstawowym i niższym (31,3%). Wśród ogółu zarejestrowanych zdecydowanie najliczniejszą grupą są osoby pozostające bez stażu pracy. Warto podkreślić, że w tej grupie wyraźnie przeważają kobiety, co może wskazywać na potrzebę realizacji działań zachęcających i ułatwiających młodym kobietom wejście na rynek pracy.

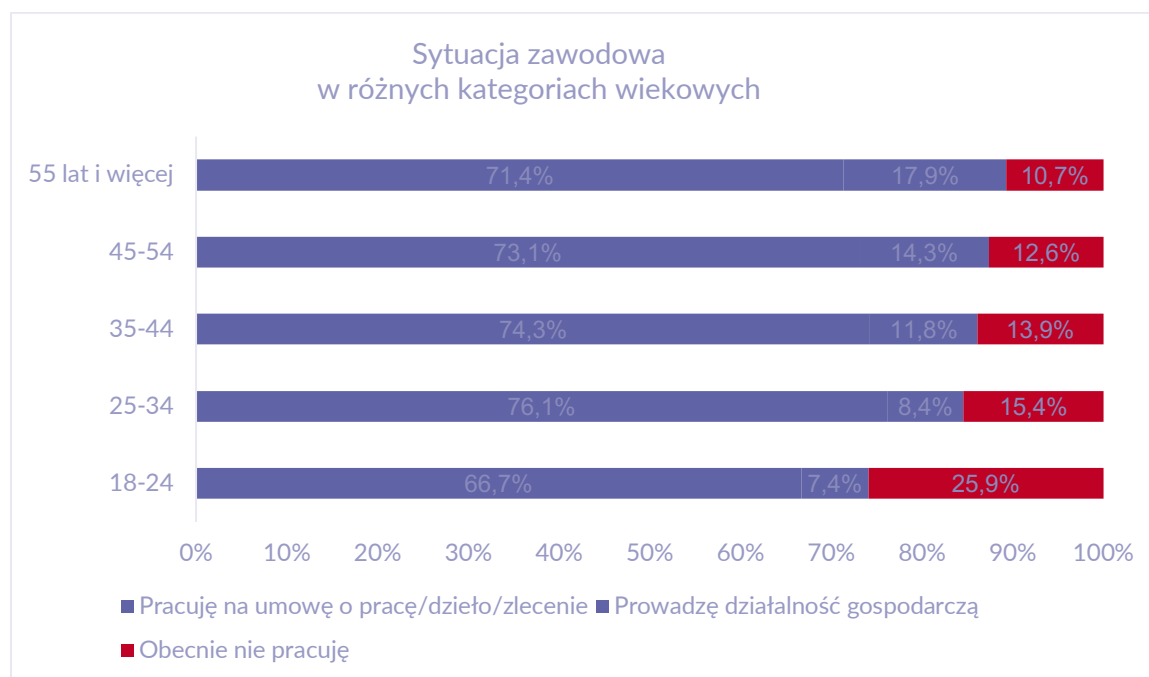
Badanie na temat sytuacji zawodowej mieszkanek Krakowa oraz kobiet, które pracują w Krakowie, zrealizowane w sierpniu 2022 roku w ramach programu „Przedsiębiorcze Krakowianki”³⁵, miało na celu przede wszystkim analizę sytuacji kobiet na krakowskim rynku pracy, barier oraz wyzwań, jakie przed nimi stoją, a także oczekiwań co do potrzebnego im wsparcia, aby mogły realizować aktywność zawodową. Warto podkreślić, że pandemia COVID-19 i wywołany przez nią kryzys szczególnie mocno dotknął właśnie kobiety oraz sektory zdominowane przez pracownice, co przełożyło się na zwolnienia, a także spadek wynagrodzeń w całym kraju³⁶.

³⁵ *Badanie o sytuacji zawodowej kobiet. Raport z badania ankietowego*, Kraków, październik 2022 roku,

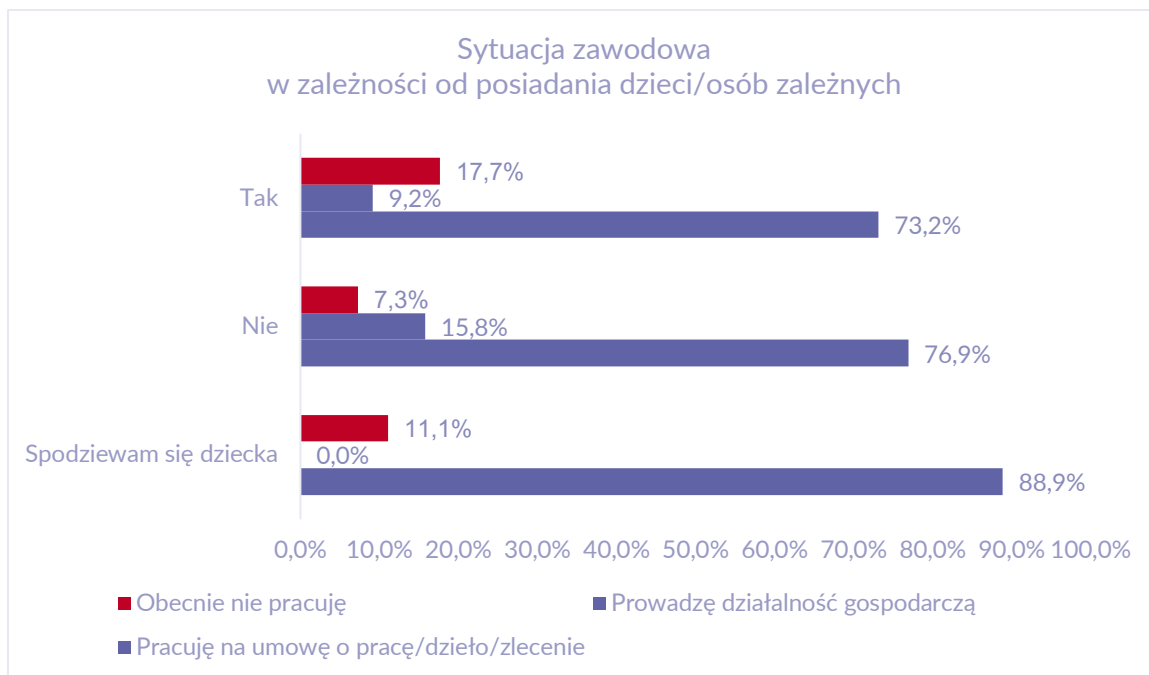
³⁶ <https://www2.deloitte.com/pl/pl/pages/kobiety-w-biznesie/articles/raport-wplyw-pandemii-na-perspektywy-rozwoju-zawodowego-kobiet-w-biznesie.html> [dostęp: 23.11.2022],

Spośród 876 ankietowanych prawie trzy czwarte pracuje na umowę o pracę bądź na podstawie umowy o dzieło lub umowy-zlecenia. Ponad 10% kobiet prowadzi własną działalność gospodarczą, a niecałe 15% obecnie nie pracuje zawodowo.

Sytuacja zawodowa mieszanek Krakowa różni się w zależności od wieku ankietowanych. Wyraźnie widać, że najwięcej kobiet niepracujących znajduje się w najmłodszej kategorii wiekowej (18-24 lata) – ponad jedna czwarta ankietowanych z tej grupy nie jest obecnie aktywna zawodowo. Z drugiej strony warto podkreślić, że w tej samej grupie niemal 67% kobiet jest zatrudnionych na umowę o pracę bądź umowę o dzieło lub umowę-zlecenie.

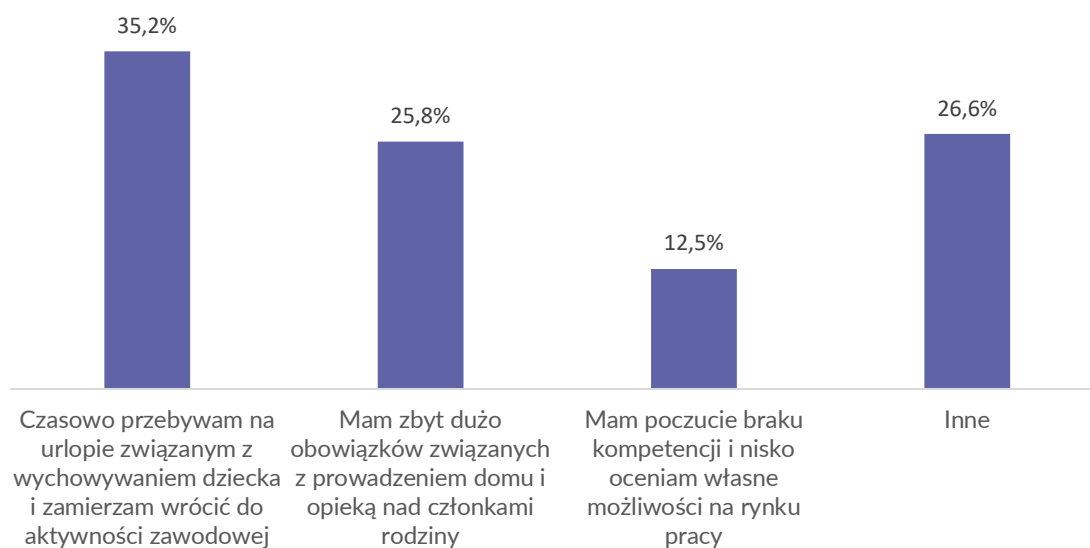
Najwyższy odsetek kobiet prowadzących własną działalność gospodarczą odnotowano w najstarszej kategorii wiekowej (55 i więcej lat), co może sugerować hipotezę, że w miarę rozwoju kariery zawodowej i zbliżania się do wieku emerytalnego kobiety częściej przechodzą z umowy o pracę na własną działalność. Z kolei najwyższy odsetek pracownic zatrudnionych na umowę o pracę bądź umowę o dzieło lub umowę-zlecenie znajduje się w kategorii wiekowej 25-34 lata – ponad 76% kobiet w tym przedziale wiekowym wykonuje pracę na podstawie wspomnianych typów umów.

Posiadanie dziecka bądź opieka nad innymi osobami zależnymi ma ogromny wpływ na aktywność na rynku pracy. Jak ilustrują to analizowane dane, w decyzji o założeniu rodziny niezwykle istotną rolę odgrywa bezpieczeństwo finansowe, a zatem nie bez przyczyny prawie 90% ankietowanych, które spodziewały się dziecka w momencie przeprowadzania badania, były zatrudnione na umowę o pracę bądź umowę o dzieło lub umowę-zlecenie. Jednocześnie żadna

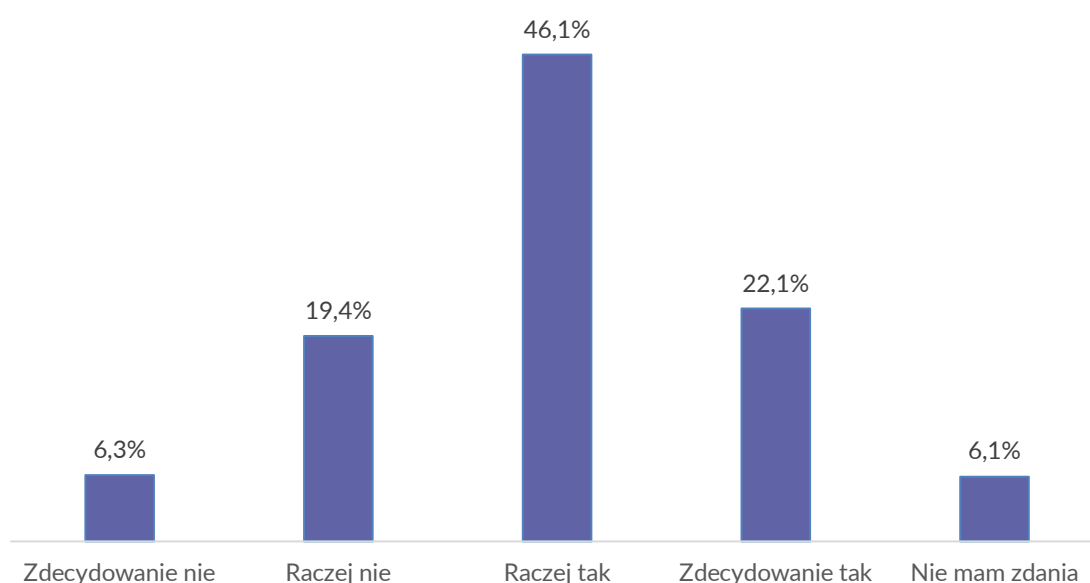
z nich nie prowadziła działalności gospodarczej. Najczęściej własną działalność prowadzą kobiety nieposiadające dzieci (15,8%), najrzadziej także – w porównaniu z przyszłymi oraz obecnymi matkami – pozostają nieaktywne zawodowo (7,3%). Kobiety posiadające dzieci najczęściej, w porównaniu z kobietami w innej sytuacji życiowej, pozostają poza rynkiem pracy – prawie 18% z nich w chwili badania nie miało pracy.

Co jest głównym powodem, który sprawia, że obecnie nie pracujesz?

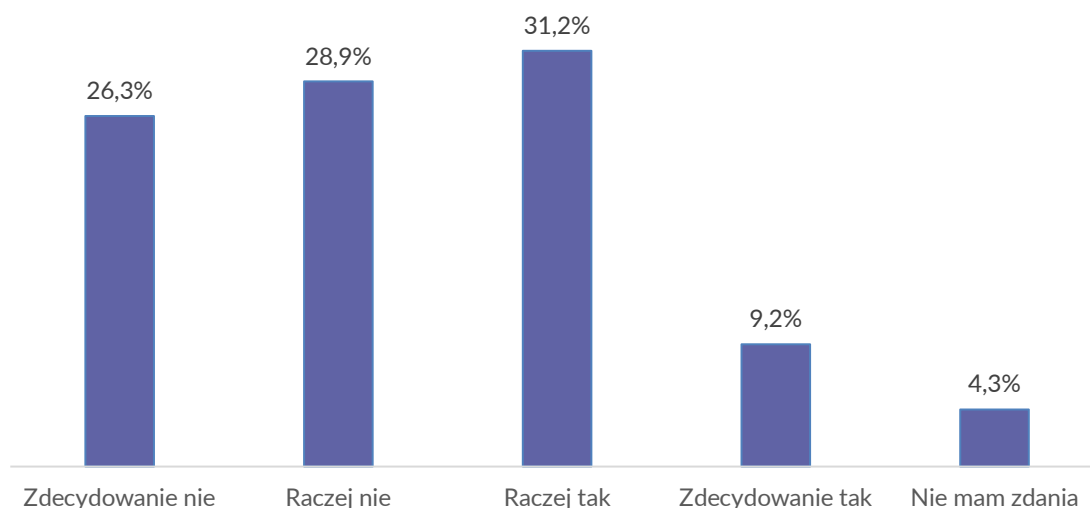
Wyjaśnienie tej sytuacji przynoszą odpowiedzi na pytanie o główne powody, dla których ankietowane obecnie nie pracują. Ponad 35% z nich pozostaje poza rynkiem pracy z powodu czasowego urlopu związanego z wychowywaniem dziecka, a jednocześnie zamierza wrócić do aktywności zawodowej. Jednej czwartej ankietowanych obowiązki związane z prowadzeniem domu i opieką nad członkami rodziny uniemożliwiają pracę zarobkową. Warto podkreślić, że ponad 12% kobiet biorących udział w badaniu nie pracuje, ponieważ ma poczucie braku kompetencji i w konsekwencji nisko ocenia swoje możliwości na rynku pracy.

Czy jesteś zadowolona ze swojej obecnej pracy?

Jeśli chodzi o poziom satysfakcji z wykonywanej przez mieszkanki Krakowa pracy, to zdecydowana większość ankietowanych jest raczej zadowolona (46,1%) bądź zdecydowanie zadowolona (22,1%) ze swojej aktywności zawodowej. Jedynie nieco ponad 6% biorących udział w badaniu kobiet deklaruje, że jest zdecydowanie niezadowolona ze swojej pracy.

Czy uważasz, że Twoje obecne zarobki są adekwatne do Twoich kompetencji?

Zdecydowanie niższy poziom satysfakcji deklarują uczestniczki badania w odniesieniu do swoich zarobków. Ponad połowa badanych zdecydowanie nie zgadza się (26,3%) bądź raczej się nie zgadza (28,9%) ze stwierdzeniem, że ich obecne zarobki są adekwatne do ich kompetencji. Jednocześnie ponad 30% kobiet biorących udział w badaniu uważa, że ich wynagrodzenie jest raczej adekwatne do ich kompetencji, a niecałe 10% jest o tym zdecydowanie przekonana.

Krakowski rynek pracy nie jest również wolny od zjawiska dyskryminacji i nierównego traktowania w pracy ze względu na płeć. Aż 64% badanych krakowianek zgadza się ze stwierdzeniem, że kobiety doświadczają wspomnianych problemów, a 44% przyznaje, że zdarzyło im się osobiście doświadczyć wymienionych zjawisk. Z kolei 59% respondentek zgadza się ze stwierdzeniem, że zachowanie dyskryminujące i nierówne traktowanie kobiet w pracy to istotny czynnik, który wpływa na aktywność zawodową kobiet.

W odpowiedzi na część tych problemów Wydział Przedsiębiorczości i Innowacji Urzędu Miasta Krakowa rozpoczął projekt „Przedsiębiorcze Krakowianki”³⁷, obejmujący szkolenia i spotkania mentoringowe dla kobiet, realizowany we współpracy z sektorem pozarządowym.

Wsparcie

w zakresie przedsiębiorczości, prawne, proceduralne, szkoleniowe można także uzyskać w Punkcie Obsługi Przedsiębiorcy i Przedsiębiorczyni. Wsparcie finansowe nowych biznesów jest dostępne dla krakowianek w ramach środków Funduszu Pracy oraz projektów współfinansowanych z Europejskiego Funduszu Społecznego. Pozostające bez zatrudnienia krakowianki i krakowianie mogą skorzystać także z dofinansowania podjęcia działalności gospodarczej w kwocie do 30 000 zł. Wsparcie na rozpoczęcie nowej działalności jest jednorazowe, a pozostaje bezzwrotne w przypadku nieprzerwanego prowadzenia firmy przez 12 miesięcy. Przy udziale GUP każdego roku tworzonych jest kilkaset nowych podmiotów gospodarczych, z czego połowa zakładana jest przez przedsiębiorcze mieszkanki Krakowa. W 2022 r. wypłacono dotąd 292 dotacje, z których 55% udzielonych zostało kobietom. Do końca 2022 roku planowana jest wypłata co najmniej 490 dotacji.

OPIEKA NAD DZIEĆMI I OSOBAMI ZALEŻNYMI

Rozwój infrastruktury zapewniającej opiekę instytucjonalną dzieciom, seniorom oraz innym osobom zależnym jest wskazywany jako kluczowy element systemu pozwalającego kobietom na udział w rynku pracy. Zapewnienie usług opiekuńczych mieszkańcom należy do zadań własnych gminy. Samorządy lokalne realizują to zadanie w różnych formach: placówek opiekuńczych, opiekunów dziennych, bonów na opiekę. Kraków ma dość wysoki poziom użłobkowania – 43,4%, a liczba miejsc gminnych i dotowanych przez gminę wynosi prawie 11,5 tysiąca³⁸. Określony w celach barcelońskich trzydziestotrzyprocentowy wskaźnik użłobkowania, rozumiany jako stosunek liczby miejsc w podmiotach świadczących instytucjonalną opiekę nad dziećmi w wieku do lat trzech do liczby dzieci w wieku poniżej trzech lat, w Krakowie został osiągnięty w pierwszej połowie 2019 roku. Dane dotyczące dostępności opieki nad małymi dziećmi na poziomie podregionów z 2018 roku wskazują, że

³⁷ https://www.krakow.pl/aktualnosci/262678,26,komunikat,rusza_program__przedsiębiorcze_krakowianki_.html [dostęp: 22.10.2022],

³⁸ https://www.krakow.pl/aktualnosci/263389,29,komunikat,prezydent_krakowa_chce_zmniejszyc_oplaty_rodzicow_w_prywatnych_zlobkach.html [dostęp: 22.10.2022],

największą liczbą miejsc w przeliczeniu na tysiąc dzieci w wieku do lat trzech może się poszczycić właśnie Kraków (307,9)³⁹.

Obecnie w Krakowie działają⁴⁰:

- żłobki gminne – 22 żłobki z łącznie 2353 miejscami,
- żłobki prowadzone na zlecenie i finansowane przez Gminę Miejską Kraków, w lokalu zapewnianym przez Miasto Kraków (opłaty w tych żłobkach są takie same jak w samorządowych placówkach) – 10 żłobków z łącznie 726 miejscami,
- prywatne żłobki, kluby dziecięce – 256 żłobków i klubów dziecięcych z łącznie 8262 miejscami,
- dzienni opiekunowie – 58 dziennych opiekunów z łącznie 305 miejscami.

Jedną z form instytucjonalnej opieki nad dziećmi w Krakowie są także kluby rodzica z dziećmi do lat trzech. Kluby są miejscami spotkań i integracji rodziców z dziećmi, szczególnie w wieku do lat trzech oraz osób oczekujących na potomstwo. To tutaj można się podzielić swoimi doświadczeniami, dobrymi praktykami, problemami związanymi z posiadaniem i wychowaniem dzieci oraz stworzyć nieformalne grupy wsparcia. Obecnie na mapie Krakowa jest już 45 klubów. Łącznie w Krakowie funkcjonuje 346 instytucji opieki nad dziećmi w wieku do lat trzech (żłobki, kluby dziecięce i dzienni opiekunowie), dysponujących ogółem 11 646 miejscami, z czego finansowanych lub dofinansowywanych przez gminę jest 321 instytucji.

Kraków to jedyne polskie miasto metropolitalne, które nieprzerwanie od 2012 roku udziela prywatnym podmiotom dotacji do opieki nad dziećmi w wieku do lat trzech. Jest to program powszechny, tzn. dotacje otrzymuje każdy podmiot prowadzący żłobek, klub dziecięcy lub zatrudniający dziennego opiekuna, który złoży wniosek o jej udzielenie.

Od 2023 roku wysokość podstawowej dotacji udzielanej do godziny opieki nad dzieckiem w niepublicznym żłobku, klubie dziecięcym lub u dziennego opiekuna zdecydowanie wzrośnie – do kwoty 3,50 zł (w 2022 roku dotacja ta wynosi 1,70 zł), a wysokość dodatkowej dotacji na dzieci posiadające orzeczenie o niepełnosprawności wzrośnie do 6,00 zł (obecnie to 2,40

³⁹ <https://samorząd.pap.pl/kategoria/archiwum/polskie-zlobki-instytucjonalna-opieka-nad-malym-dzieckiem-w-swietle-danych-gus> [dostęp: 22.10.2022],

⁴⁰ Rejestr żłobków i klubów dziecięcych oraz wykaz dziennych opiekunów. Dane dotyczące liczby dzieci do lat trzech na podstawie informacji Głównego Urzędu Statystycznego.

zł). Zmiany te spowodują ponad dwukrotny wzrost kwot dofinansowania. Z kolei dodatkowa dotacja na dziecko posiadające orzeczenie o niepełnosprawności wyniesie 1260 zł (wzrost o 756 zł, czyli o 150%)⁴¹.

Warto wskazać, że w Małopolsce działa też program „Małopolska niania 2.0”, w ramach którego w wyznaczonych terminach można złożyć wniosek o dofinansowanie do zatrudnienia niani. Pomoc przewidziana jest dla osób zamieszkałych w Małopolsce, które mają pod opieką dziecko w wieku do trzech lat i chciałyby wrócić do pracy.

W roku szkolnym 2021/2022 w Krakowie funkcjonowało łącznie 437 ogólnodostępnych przedszkoli samorządowych i niesamorządowych, w tym oddziały przedszkolne w szkołach i punkty przedszkolne. To wzrost o 14 placówek w stosunku do 2020 roku. Uczęszczało do nich łącznie 34 555 dzieci, czyli o 776 osób więcej niż w roku poprzednim⁴². Wydatki na utrzymanie przedszkoli i szkół stanowią istotną część miejskiego budżetu, szczególnie jeśli się uwzględni kwestię niewystarczających środków z państwowej subwencji. Dodatkowo Kraków utrzymuje najwyższą spośród miast Unii Metropolii Polskich dotację do przedszkoli niepublicznych – na poziomie 85%⁴³. Zarówno w przypadku przedszkoli i żłobków tematem podnoszonym przez rodziców małych dzieci jest kwestia rozszerzenia godzin działania tych miejsc oraz równomierny dostęp do tego wsparcia we wszystkich dzielnicach Krakowa.

Także Grodzki Urząd Pracy oferuje zwrot części kosztów poniesionych w związku z opieką nad dzieckiem lub osobą zależną: Grodzki Urząd Pracy w Krakowie wspiera również aktywizację zawodową i powrót na rynek pracy matek sprawujących opiekę nad dzieckiem do lat 6. Refundacja taka przyznawana jest na wniosek, przysługuje w przypadku podjęcia aktywizacji zawodowej (odbywania stażu, szkolenia, przygotowania zawodowego dorosłych) lub podjęcia zatrudnienia. Miesięczna kwota refundacji to maksymalnie 652,10 zł, natomiast uzależniona jest od rzeczywiście poniesionych opłat za pobyt dziecka w przedszkolu, czy żłobku. Maksymalny okres refundacji wynosi do 6 miesięcy. W 2022 r. Urząd zawarł 16 umów, natomiast nabór wniosków o tę formę prowadzony jest w trybie ciągłym. Formy aktywizacji zawodowej osób bezrobotnych są finansowane ze środków Funduszu Pracy oraz w ramach

⁴¹ <https://www.portalsamorzadowy.pl/edukacja/krakow-chce-zmniejszyc-oplaty-w-prywatnych-zlobkach,403659.html> [dostęp: 22.11.2022]

⁴² *Raport o stanie gminy 2021*, Urząd Miasta Krakowa, Kraków 2022.

⁴³ *Ibidem*.

projektów współfinansowanych ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego – Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój oraz Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego. Z uwagi na trudniejszą sytuację kobiet na rynku pracy, w obydwu projektach z EFS GUP uwzględnił szczególną potrzebę objęcia wsparciem kobiet – na etapie planowania założono większościowy udział płci żeńskiej, na poziomie nie niższym niż 51%.

Bardzo istotnym jest systemowe zapewnienie wsparcia i opieki dla dzieci z niepełnosprawnościami i osób zależnych, by wesprzeć i aktywować zawodowo ich mamy, opiekunki. Jest to jedno z niezwykle istotnych zadań, na które gmina Kraków musi szukać odpowiedzi. W Krakowie działa też program "Opieka wytchnieniowa", w ramach której można otrzymać nieodpłatne wsparcie w codziennej opiece nad osobami przewlekle chorymi i z niepełnosprawnościami, wsparcie w przejazdach osób na wózkach inwalidzkich oraz pomoc w uzyskaniu informacji na temat przysługujących świadczeń.

Kolejna grupa osób zależnych, która wymaga opieki, to seniorzy i seniorki. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego w 2020 roku współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi (65 i więcej lat) wyniósł w Małopolsce 26,2, nieco poniżej średniej krajowej – 28,2. W porównaniu z innymi województwami małopolskie ma stosunkowo dużo poradni geriatrycznych, a także przeznaczają znaczne fundusze na opiekę zdrowotną nad osobami starszymi⁴⁴. Pozostaje nadal obszar opieki nad osobami zdrowymi, które jednak ze względu na wiek potrzebują wsparcia. Do nich skierowany jest między innymi program „Tele-Anioł”, mający na celu poprawę jakości życia osób niesamodzielnych przez realizację działań na rzecz rozwoju usług opiekuńczych i sąsiedzkich w miejscu zamieszkania oraz usług wykorzystujących nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne, które umożliwią osobom niesamodzielnym jak najdłuższe bezpieczne pozostanie w ich środowisku. Do końca 2019 roku z oferowanego wsparcia w ramach programu skorzystało 3585 osób niesamodzielnych, zdecydowaną większość z tej grupy stanowią seniorzy⁴⁵.

Mimo oferowanych usług opiekuńczych i specjalistycznych programów na rzecz wsparcia osób niesamodzielnych nadal 43% badanych krakowianek stwierdziło, że ich obowiązki

⁴⁴ Sytuacja osób starszych w Polsce w 2020 r., Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2021.

⁴⁵ *Ibidem*.

domowe ograniczają możliwości ich rozwoju zawodowego. Opieka nad dziećmi i osobami zależnymi została oceniona jako mającą największy wpływ na sytuację zawodową kobiet⁴⁶.

PRZEMOC ZWIĄZANA Z PŁCİĄ

Niezwykle trudno jest określić rzeczywistą skalę przemocy wobec kobiet, ponieważ oficjalne statystyki pokazują jedynie ułamek realnego problemu. Jak podkreślają organizacje zajmujące się na co dzień przeciwdziałaniem przemocy ze względu na płeć, przemoc w wielu wypadkach jest nieujawniana przez osoby jej doświadczające, a nierzadko również nieuświadomiana przez zarówno sprawców, jak i ofiary.

Doświadczenia związane z przeciwdziałaniem przemocy ze względu na płeć oraz przemocy domowej w Krakowie⁴⁷ pokazują, że przemoc dotyka rodziny niezależnie od ich sytuacji materialnej czy wykształcenia członków rodziny. Wśród osób doświadczających przemocy zdecydowanie dominują kobiety – stanowią one 75% ogółu osób doświadczających tego zjawiska. Poza kobietami, którym należy się szczególna uwaga przy projektowaniu i realizowaniu działań na rzecz przeciwdziałania przemocy, ochrona w tym zakresie powinna być zapewniona zwłaszcza dzieciom oraz seniorom.

Obecnie w Krakowie realizowany jest Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie dla Gminy Miejskiej Kraków na lata 2021–2027, przyjęty Uchwałą Rady Miasta Krakowa nr LX/1778/21⁴⁸, na mocy której prowadzone są również działania związane z procedurą „Niebieskiej Karty”. W 2020 roku wszczęto 732 procedury, a realizowanych było 1078 procedur „Niebieskiej Karty” (liczba ta obejmuje procedury wszczęte w 2020 roku oraz kontynuowane z lat poprzednich). Na terenie Krakowa całodobową pomoc w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie świadczy Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie. Ośrodek zapewnia również 25 miejsc schronienia na okres trzech miesięcy, który można wydłużyć w uzasadnionych sytuacjach. W placówce mieszkanek i mieszkańcy Krakowa mogą skorzystać z poradnictwa prawnego, psychologicznego, socjalnego oraz rodzinnego. W 2020 roku ośrodek udzielił schronienia 63 osobom, w tym 36 dorosłym i 27 dzieciom. Z pomocy w formie ambulatoryjnej

⁴⁶ *Badanie o sytuacji zawodowej kobiet*, Przedsiębiorcze Krakowianki, Kraków 2022 [mps].

⁴⁷ Uchwała nr XCIII/2554/22 Rady Miasta Krakowa z dnia 31 sierpnia 2022 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych Krakowa 2030, https://bip.krakow.pl/?dok_id=167&sub_dok_id=167&sub=uchwala&query=id%3D26643%26typ%3Du [dostęp: 23.11.2022].

⁴⁸ *Ibidem*.

skorzystało 218 osób. W mieście funkcjonują również cztery mieszkania chronione, z których w 2020 roku skorzystało 36 osób (w tym 16 osób dorosłych i 20 dzieci). W 2020 roku, w odpowiedzi na przemoc domową, powołano 724 grupy robocze, które spotykały się 3172 razy. Pomocą objęto 978 rodzin składających się z 2853 osób. W tym samym roku Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej przyznał pomoc finansową z uwagi na występowanie zjawiska przemocy w rodzinie dla 88 rodzin, a spośród rodzin objętych procedurą „Niebieskiej Karty” pomoc otrzymywało 299 rodzin. Wśród realizowanych działań przez MOPS znajdują się liczne szkolenia, a także zamówionych zostało 9 scenariuszy warsztatów z zakresu przeciwdziałania przemocy wobec dzieci. W obliczu wyzwań na polu migracji, odbyło się także szkolenie dla przedstawicieli oświaty, policji i MOPSu w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie z uwzględnieniem różnic kulturowych oraz kryzysu uchodźczego. Temat ten z pewnością zasługuje na rozwijanie, podnoszą to także organizacje pozarządowe. Dodatkowo należy w projektowanych rozwiązaniach podejmować temat przemocy seksualnej wobec dzieci, ze szczególnym uwzględnieniem pracowników i pracowniczek oświaty i systemu opieki zdrowotnej.

Miasto Kraków angażuje się także w działania edukacyjne i uświadamiające, włączając się między innymi w kampanię „16 dni przeciwko przemocy”. Działa również strona internetowa: <https://bezprzemocy.krakow.pl/>, na której zebrane są wszelkie informacje potrzebne kobietom doświadczającym różnych rodzajów przemocy – ułatwiające zgłoszenie aktu przemocy lub znalezienie miejsca tymczasowego schronienia w wypadku konieczności opuszczenia obecnego miejsca zamieszkania. Strona działa w językach polskim, ukraińskim i angielskim. Miejsmem stworzonym do zaspokajania potrzeb osób doświadczających przemocy w różnych aspektach życia – pomoc psychologiczna, aktywizacja zawodowa, edukacja – jest Ośrodek Interwencji Kryzysowej⁴⁹ działający w Krakowie całodobowo od 1991 roku. OIK prowadzi m.in. całodobowy telefon interwencyjny, grupy terapeutyczne dla osób zagrożonych przemocą i doświadczających przemocy oraz samopomocową Sieć Wsparcia dla Seniorów.

⁴⁹ <https://oik.krakow.pl/> [dostęp: 22.10.2022].

PRZESTRZEŃ PUBLICZNA: BEZPIECZEŃSTWO

Z badań⁵⁰ przeprowadzonych pod koniec roku 2022 przez Urząd Miasta Krakowa wynika, iż 78,2 proc. ankietyowanych osób uważa, że Kraków jest bezpiecznym miastem. W toku badania zostały zrealizowane wywiady z mieszkańcami i mieszkankami wszystkich dzielnic Krakowa – po 100 wywiadów w każdej. Nieproporcjonalna próba została poddana ważeniu ze względu na dzielnicę, płeć i wiek – dzięki czemu uzyskano reprezentatywność. Wśród badanych było 53,9% kobiet oraz 46,1% mężczyzn. Na pytanie o to, czy według Pana(i) Kraków jest bezpiecznym miastem odpowiedzi były podobne dla obu płci, “zdecydowanie tak” lub “raczej tak” odpowiedziało 77,9% krakowianek i 78,6% krakowian. Na pytanie “Czy czuje się Pan(i) bezpiecznie spacerując w okolicy miejsca zamieszkania po zmroku?” także nie wystąpiły większe dysproporcje, “zdecydowanie tak” lub “raczej tak” odpowiedziało 62,1% kobiet i 59,7% mężczyzn, “zdecydowanie nie” 4,2% kobiet i 3,5% mężczyzn.

Wśród przestępstw, jakich doświadczyli respondenci wskazano, że kobiety częściej niż mężczyźni, doświadczały przestępstw przeciwko wolności seksualnej (4,8% versus 1,0%). Mężczyźni częściej od kobiet doświadczali przestępstw przeciwko zdrowiu (7,9% versus 6,3%), drobnych przestępstw przeciwko mieniu (46,9% versus 45,1%), przestępstw przeciwko czci i nietykalności osobistej (15,4% versus 11,3%).

Wybierając środki zapobiegawcze zarówno mieszkańcy i mieszkanki w podobnej proporcji sięgają lub sięgałyby po alarmy, kursy samoobrony, środki typu gaz łzawiący, omijanie określonych ulic i placów itp. Największa dysproporcja jest widoczna przy unikaniu wychodzenia wieczorem z domu, 47,4% kobiet bierze to pod uwagę jako narzędzie potencjalnej ochrony i 41,6% mężczyzn.

Brak szczegółowych danych stricte krakowskich z zakresu doświadczania molestowania w przestrzeni publicznej, jednak w Polsce badania firmy Ipsos przeprowadzonego w 2021 r. dla marki L'Oréal Paris⁵¹ wskazały, że 84% kobiet doświadczyło molestowania w miejscach publicznych, raz albo wielokrotnie. Można więc przypuszczać, że krakowianki stykają się także

⁵⁰ BADANIE DOTYCZĄCE POCZUCIA BEZPIECZEŃSTWA MIESZKAŃCÓW KRAKOWA - RAPORT Z BADANIA ZREALIZOWANEGO PRZEZ CBM INDICATOR Kraków, październik 2022 <https://www.krakow.pl/zalacznik/436819>

⁵¹ Badanie „Stand Up. Sprzeciw się molestowaniu w miejscach publicznych” <https://www.standup-international.com/pl/pl/facts>

często z takimi przypadkami zachowań. Raport „Molestowanie seksualne w obszarach kształcenia zawodowego, zatrudnienia i usług⁵²” Polskiego Towarzystwa Prawa Antydyskryminacyjnego wskazuje równocześnie, że 90% kobiet doświadczyło także molestowania w miejscu pracy. Podejmowanie tematu w kampaniach miejskich seksizmu i szkodliwych stereotypów wydaje się być bardzo istotnym postulatem na drodze zmiany tej sytuacji. Wymiar genderowy w kontekście realizacji polityk miast w zakresie bezpieczeństwa nie może zostać pominięty.

PRZESTRZEŃ PUBLICZNA: TRANSPORT

W opracowaniu „Czynnik płci w zachowaniach komunikacyjnych”⁵³ dr inż. Katarzyny Nosal Hoy, autorka wskazuje, iż „Udział kobiet i mężczyzn na rynku pracy oraz role pełnione w rodzinie determinują różnice w ich zachowaniach komunikacyjnych, m.in. w zakresie motywacji podróży, ich liczby i wykorzystywanych środków transportu”. W planowaniu przestrzennym miasta, w szczególności w kontekście transportu należy mieć na względzie różnice na tle płci. Zrównoważone działania w tym obszarze powinny uwzględniać analizę obejmującą mechanizmy przemieszczania się po mieście kobiet i mężczyzn oraz dostrzeżenie barier i różnic, co pozwoli zbudować lepszy system komunikacji miejskiej. Liczne badania wskazują, że motywacje kobiet i mężczyzn w zakresie podróżowania różnią się znacząco. W 2013 roku realizowane było badanie zachowań komunikacyjnych mieszkańców Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego⁵⁴, jednym z pytań w badaniu było zagadnienie motywacji podróży. Na trasie dom - praca zdecydowanie porusza się więcej mężczyzn (19,4), niż kobiet (15,6%), pogłębia się na trasie praca - dom, 18% mężczyzn i 13 % kobiet, może to sugerować, że kobiety częściej odwiedzają inne miejsca takie jak sklep, usługi, zajęcia pozalekcyjne dziecka etc. na drodze z pracy, może o tym świadczyć także fakt, że na trasie dom - inne i inne - dom także podróżuje więcej mieszkanek.

Obok pytania o to, gdzie podróżujemy, warto przeanalizować także środki transportu z których korzystają osoby mieszkające w mieście. W 2013 roku, kiedy prowadzone było wyżej wymienione badanie, zdecydowanie mężczyźni częściej podróżowali samochodem (43,7%),

⁵² <http://ptpa.org.pl/projekty/wsparciedlakobiet/raport-z-badan/> [dostęp: 22.10.2022].

⁵³ Nosal Hoy K., Czynnik płci w zachowaniach komunikacyjnych, w: Transport miejski i regionalny 05 2018 <https://bibliotekanauki.pl/articles/193982.pdf>

⁵⁴ Badania zachowań komunikacyjnych mieszkańców Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego, Politechnika Krakowska, PBS Sp. z o.o., Jan Friedberg – Projektowanie i doradztwo w zarządzaniu, EKKOM Sp. z o.o., International Management Services Sp. z o.o., Kraków 2013.

niż kobiety (26,5). Kobiety dominują zaś wśród pieszych (35% vs. mężczyźni 25,3%) oraz jako odbiorczynie komunikacji miejskiej (36%), mężczyźni sięgali po transportu publicznego jedynie w 27%. Więcej krakowian niż krakowianek jednak sięgało po rower jako środek przemieszczania się.

Tendencje te można uznać za utrzymujące się, biorąc pod uwagę, że wśród 330 455 osób posiadających status Karty Krakowskiej na potrzeby zakupu biletów okresowych na transport publiczny, na koniec roku 2022 było 201 719 kobiet oraz 128 736 mężczyzn.

Analizując "Raport z pomiarów natężenia ruchu rowerowego w Krakowie – 2022"⁵⁵ widać także przewagę mężczyzn wśród osób jeżdżących na rowerze - 70% vs. mężczyzn i jedynie 29,9% kobiet. Jeszcze większa dysproporcja ma miejsce w przypadku osób kierujących hulajnogami elektrycznymi, mężczyźni - 75,2%, kobiety - 24,8%.

Tabela 6. Środki transportu w podróżach - zagregowane

		pieszo	samochód osobowy	komunikacja zbiorowa	rower	P&R	inne	Ogółem	
		% z N w wierszu	% z N w wierszu	% z N w wierszu	% z N w wierszu	% z N w wierszu	% z N w wierszu	Liczebność	% z N w wierszu
Ogółem		30,5%	34,6%	31,9%	1,9%	0,1%	1,1%	2 222 000	100,0%
Miejsce zamieszkania	Kraków	28,4%	33,7%	36,3%	1,2%	0,1%	,3%	1 438 176	100,0%
	Gminy ościenne	34,3%	36,2%	23,8%	3,0%	0,1%	2,7%	783 824	100,0%
Płeć	Kobieta	35,2%	26,5%	36,0%	1,3%	0,0%	1,1%	1 174 534	100,0%
	Mężczyzna	25,3%	43,7%	27,3%	2,5%	0,1%	1,2%	1 046 373	100,0%

56

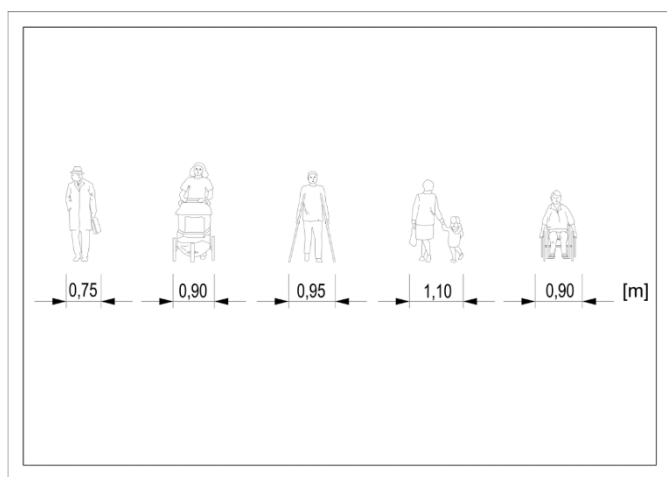
Warto także przy analizie korzystania z przestrzeni publicznej wziąć pod uwagę sytuację osób pieszych. W 2021 roku zakończyły się prace nad opracowaniem „Standardów infrastruktury pieszej miasta Krakowa”⁵⁷. Dokument określa parametry techniczne, jakim powinna odpowiadać infrastruktura drogowa przeznaczona dla pieszych w Krakowie. Wskazane

⁵⁵ Raport z pomiarów natężenia ruchu rowerowego w Krakowie – 2022 ETAP II (pomiar jesienny), Autor: mgr inż. Krzysztof Rosiek <https://www.bip.krakow.pl/zalaczniki/dokumenty/n/369287/karta>

⁵⁶ Tabelka pochodzi z opracowania: Badania zachowań komunikacyjnych mieszkańców Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego, Politechnika Krakowska, PBS Sp. z o.o., Jan Friedberg – Projektowanie i doradztwo w zarządzaniu, EKKOM Sp. z o.o., International Management Services Sp. z o.o., Kraków 2013.

⁵⁷ STANDARDY INFRASTRUKTURY PIESZEJ MIASTA KRAKOWA, https://www.bip.krakow.pl/zarzadzenie/2021/3188/metka?_ga=2.165934910.1837233958.1674844584-1566997890.1673902477

rozwiązania dotyczą planowania, projektowania, wykonania oraz utrzymania ciągów pieszych. Standardy Infrastruktury Pieszey Miasta Krakowa zostały opracowane po to by wprowadzić dokument, kładący nacisk na tworzenie przyjaznej i bezpiecznej przestrzeni dla pieszych w ramach budowy, przebudowy czy remontów układów komunikacyjnych. Standardy określają wymogi techniczne jakim powinna odpowiadać infrastruktura służąca pieszym na terenie Krakowa. W standardach wzięto pod uwagę specyficzne potrzeby w zakresie użytkowania chodników przez osoby piesze. Standardy precyzują, iż „projektując chodniki należy pamiętać, że chociaż sam pieszy nie zajmuje w przestrzeni dużo miejsca, to po dodaniu różnych akcesoriów (parasoli, walizek, wózków itp.), osób towarzyszących oraz np. prowadzonych zwierząt, tej przestrzeni potrzeba znacznie więcej. Należy więc chodniki o minimalnych parametrach projektować tylko i wyłącznie tam, gdzie warunki terenowe bezwzględnie nie pozwalają na chodniki szersze, za zasadę natomiast przyjmować chodniki 2 m i szersze. Na ulicach lokalnych oraz w centrum miasta, gdzie priorytetem są podróże piesze, rowerowe i transportem publicznym, należy projektować chodniki na natężenia ruchu większe niż istniejące. Należy też zwrócić uwagę, aby w miejscach postoju czy odpoczynku (przystanki komunikacji publicznej, place, skwery), zapewniać odpowiednio większą powierzchnię, dostosowaną do obecnych i prognozowanych natężeń ruchu pieszego.”

Rysunek 1. Różne szerokości zajmowane przez użytkowników ciągów pieszych

MIESZKALNICTWO

Polityka mieszkaniowa powinna być priorytetem działań zarówno rządu, jak i samorządów lokalnych, ponieważ aż 37,6% gospodarstw domowych w Polsce jest przeludnionych⁵⁸. Kraków jako jedno z większych polskich miast to ośrodek, w którym powstaje najwięcej nowych mieszkań na tysiąc mieszkańców, plasuje się on jednak na piątym miejscu – po Rzeszowie, Wrocławiu, Gdańsku i Warszawie. Niestety, fakt, że Kraków jest dużym miastem, oznacza także ograniczoną dostępność cenową mieszkań. Odczuwają to między innymi samotnie rodzice, czyli w większości matki. Osoby samotnie wychowujące dzieci stanowią grupę najmniej zadowolonych ze swoich warunków mieszkaniowych i zarobków, częściej przeżywają problemy bytowe i trudności związane z godzeniem ze sobą różnych ról, szczególnie związanych z aktywnością zawodową i opieką nad potomstwem⁵⁹.

Ograniczona dostępność mieszkań oraz wysokie czynsze sprawiają również, że nasila się zjawisko bezdomności. Na podstawie danych z ogólnopolskiego badania osób pozostających w kryzysie bezdomności można zaobserwować, że w Krakowie w 2011 roku przebadano 912 bezdomnych, a w 2017 roku – już 1196⁶⁰. W całym województwie małopolskim odnotowano wówczas 2054 osób bezdomnych, w tym 1614 osób przebywających w placówkach instytucjonalnych, a 440 osób poza takimi placówkami. Spośród wspomnianych 2054 bezdomnych 85,3% stanowili mężczyźni (1752 osoby), 13,5% kobiety (278 osób) oraz 1,2% dzieci (24 osoby). Dzieci przebywały przede wszystkim w domach dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży⁶¹.

Brakuje danych dotyczących równości płci w polityce mieszkaniowej, na przykład dostępności mieszkań komunalnych z podziałem na płeć albo dostępności mieszkań chronionych dla osób wychodzących z pieczy zastępczej zajmowanych przez kobiety i mężczyzn.

⁵⁸ K. Nykiel, *Lokalna alternatywa. Jak wybudować w Polsce brakujące mieszkania?*, Klub Jagielloński, Kraków 2022.

⁵⁹ *Program Wspierania Rodziny Dla Gminy Miejskiej Kraków Na Lata 2019–2021*, Urząd Miasta Krakowa, Kraków 2020.

⁶⁰ K. Gajda, *Ścieżki bezdomności młodych*, „Youth in Central Eastern Europe” 2020, t. 7, nr 11.

⁶¹ <https://www.gov.pl/web/rodzina/edycja-2017-i> [dostęp: 22.10.2022]

KULTURA

Z danych Europejskiego Instytutu Równości Płci wynika, że Polki mają znacznie mniej czasu na aktywności sportowe, kulturalne i związane z czasem wolny niż przeciętne Europejki. Tylko 17% Polek przynajmniej kilka razy w tygodniu przeznaczają czas na sport lub aktywność kulturalną, podczas gdy średnia dla Unii Europejskiej wśród kobiet to 27%. Dla porównania – 21% Polaków znajduje czas na takie aktywności kilka razy w tygodniu, co również odbiega od średniej europejskiej dla mężczyzn (31%)⁶².

W Krakowie kobiety dominują jako uczestniczki wydarzeń artystycznych i kulturalnych, na przykład 67% osób uczestniczących w wydarzeniach objętych badaniem „Krakowska kultura – stan obecny i perspektywy rozwoju” to kobiety⁶³. Podobne badania z 2019 roku wskazują, że udział kobiet utrzymał się na podobnym poziomie – 66%⁶⁴. Dane Krakowskiego Biura Festiwalowego dotyczące sprzedaży biletów pokazują, że to również kobiety częściej kupują bilety na festiwale – 59% wśród kupujących bilety na Festiwal Misteria Paschalia oraz Festiwal Muzyki Filmowej w 2022 to kobiety⁶⁵. W tym wypadku należy mieć jednak na uwadze, że niejednokrotnie jedna osoba kupuje bilety na przykład dla całej rodziny lub znajomych, dane te nie wskazują zatem wprost uczestnictwa, a tylko zakup biletów. Brakuje bardziej pogłębionych analiz dotyczących różnic w dostępie i korzystaniu z kultury przez kobiety i mężczyzn

w Krakowie. Warto w kontekście kultury wziąć pod uwagę perspektywę mężczyzn i zastanowić się nad działaniami zaspokajającymi ich potrzeby w obszarze kultury oraz zmapować bariery.

Istotnym w zakresie polityki kulturalnej miasta jest wspieranie czytelnictwa. W badaniu Biblioteki Narodowej „Stan czytelnictwa książek w Polsce w pierwszym kwartale 2022 roku”⁶⁶ na pytanie o lekturę co najmniej jednej książki w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie odpowiedziało 38% osób ankietowanych, potwierdza się, że po książki sięgają częściej kobiety niż mężczyźni. Według danych Krajowego Instytutu Mediów w czasie wolnym po

⁶² Gender Equality Index 2022, Europejski Instytut Równości Płci, <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2022/domain/time/PL> [dostęp: 22.10.2022].

⁶³ Raport końcowy z badania sektora kultury Krakowska kultura – stan obecny i perspektywy rozwoju, Agrotec, 2015 rok, https://www.bip.krakow.pl/?dok_id=84363 [dostęp: 22.10.2022].

⁶⁴ Badanie uczestnictwa w kulturze mieszkańców miasta Krakowa (CAWI), 2019 rok.

⁶⁵ Dane Krakowskiego Biura Festiwalowego z 2022 roku.

⁶⁶ <https://www.bn.org.pl/download/document/1650570549.pdf> [dostęp: 22.10.2022].

lekturę sięga blisko połowa kobiet – 49,4 proc. i jedna trzecia mężczyzn – 32,7 proc.⁶⁷. Podobne wnioski można wyciągnąć patrząc na rozkład płci wśród osób korzystających z bibliotek miejskich. Od 1 stycznia do 31 października 2022 roku, można zauważyć, że dominują kobiety – 95 tysięcy osób użytkujących bibliotek to kobiety w porównaniu z 37 tysiącami mężczyzn⁶⁸, choć należy pamiętać, że to kobiety częściej wypożyczają książki również na potrzeby dzieci i osób starszych w rodzinie, dane te nie odzwierciedlają więc rzeczywistego poziomu czytelnictwa z podziałem na płeć.

Ogromnym wyzwaniem na polu kultury i dziedzictwa lokalnego jest odpowiednie upamiętnienie kobiet – krakowianek w przestrzeni miasta. Różnorodność w polityce pamięci miasta jest elementem niezwykle istotnym na drodze budowania inkluzywnej narracji o historii Krakowa. Ma to przełożenie na dostrzeganie roli kobiet w życiu publicznym, obalanie szkodliwych stereotypów, a także daje inspiracje młodym pokoleniom. Dobrym przykładem jest tutaj marcowy festiwal Miesiąc Krakowianek oraz projekt „Szlak Kobiet Krakowa”⁶⁹, powstały pod parasolem projektu „Krakowianki”, który zachęca do poznawania miasta z perspektywy historii kobiet oraz podejmuje działania na rzecz edukacji historycznej w krakowskich szkołach. Warto podkreślić potrzebę szkoleń kuratorek i kuratorów, animatorek i animatorów kultury w zakresie kształtowania historycznego, umacniającego dyskursu o historii kobiet.

W ramach projektu są także podejmowane działania na rzecz zwiększenia procentu patronek wśród patronów ulic i skwerów. W latach 2021-2022 (do chwili obecnej) Rada Miasta Krakowa nadała 35 nazw placów, ulic lub skwerów – w zakresie działania Wydziału Geodezji nie mieści się nazewnictwo innych obiektów – tak więc powyższa liczba ich nie obejmuje (np. parków).

W ramach tych 35 nazwanych ulic placów lub skwerów: 6 nazw odnosi się do nazw nie związanych z patronem będącym osobą fizyczną – np. Skwer Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy, Skwer Wolnej Ukrainy, Rondo Republiki Słowackiej, 18 odnosi się do patronów mężczyzn (np. Swinarskiego, Skrzyneckiego). 11 nazw odnosi się do patronek (np. Paradowskiej, Orwid, Chrzanowskiej) – w tym jeden skwer do małżeństwa (Skwer Jadwigi i Zygmunta Karłowskich) i jeden skwer do wszystkich kobiet – Skwer Praw Kobiet. Powyższe

⁶⁷ <https://www.gov.pl/web/krrit/kobiety-czesciej-czytaja-ksiazki-niz-mezczyzni---najnowsze-dane-krajowego-instytutu-mediow> [dostęp: 22.10.2022].

⁶⁸ Biblioteka Kraków, 2022 rok.

⁶⁹ https://www.krakow.pl/odwiedz_krakow/255901,artykul,szlak_kobiet_krakowa___krakowianki.html [dostęp: 22.10.2022].

liczby – w tym okresie- wskazują na 31% nazw związanych z kobietami w ogólnej liczbie wszystkich nazwanych placów ulic i skwerów i 38% nazw związanych z kobietami, jeżeli wyłączone będą z ogólnej liczby nazwanych placów ulic i skwerów te nazwy, które nie wiążą się z patronem będącym osobą fizyczną. W roku 2023 otwarty zostanie także Park im. Wisławy Szymborskiej oraz planowane jest otwarcie Ogrodu Krakowianek, który ma stać się wspólną przestrzenią upamiętnienia ważnych bohaterek naszego miasta. Wspomniane inicjatywy społeczne pokazują, że istnieje duży potencjał w promowaniu wydarzeń i aktywności tworzonych przez kobiety i przeznaczonych dla kobiet. W Krakowie niewiele można znaleźć poświęconych zasłużonym krakowiankom. Wśród nich warto wspomnieć pomnik wielkiej artystki Marii Jaremy powstały w 2022 r. Zaproponowana forma inspirowana jest twórczością graficzną i malarską Jaremianki oraz stanowi nawiązanie do jej ostatniego dzieła pt. „Figura”. Warto wspomnieć także pomnik Miedzianny – krakowskiej przekupki. Muzeum Krakowa postanowiło w ten sposób oddać hołd tym niezwykłym kobietom, które przez wieki karmiły nasze miasto. Rzeźba przekupki, zwana „Miedzianną” została odsłonięta 17 grudnia 2021 r. na elewacji bocznej Pałacu Krzysztofory u zbiegu ulic Szczepańskiej i Jagiellońskiej.

Analizując skalę wsparcia gminy Kraków dla twórczyń i twórców oraz animatorów i animatorek kultury, warto wskazać, że wśród nagród przyznawanych przez Wydział Kultury i Dziedzictwa Narodowego Urzędu Miasta Krakowa nieznacznie więcej aplikacji pochodzi od kobiet (232 wnioski spośród 432 wniosków). W realizowanym po raz pierwszy w 2022 roku konkursie

o Nagrodę Miasta Krakowa „Animator Roku” w kategorii osoby fizyczne zostało zgłoszonych 28 osób, w tym trzech mężczyzn i 25 kobiet⁷⁰. Także w Nagrodach Literackich kobiety są mocno reprezentowane, Nagroda Conrada w roku 2022 po raz ósmy trafiła do rąk debutantki⁷¹. Także podczas przyznawania Nagrody im. Wisławy Szymborskiej co roku nominowane są poetki, w dużym stopniu na równi z poetami⁷². Istotnym jest, by na bieżąco podejmowana była analiza równej reprezentacji kobiet i mężczyzn wśród osób zapraszanych na miejskie festiwale, wydarzenia, konferencje itp.

⁷⁰ Dane Wydziału Kultury i Dziedzictwa Narodowego Urzędu Miasta Krakowa za 2022 rok.

⁷¹ <http://conradfestival.pl/p/19,nagroda-conrada> [dostęp: 22.10.2022].

⁷² https://pl.wikipedia.org/wiki/Nagroda_Poetycka_im._Wis%C5%82awy_Szymborskiej [dostęp: 22.10.2022].

Zdecydowanie warto rozwijać także praktykę poszerzania programów krakowskich festiwali o tematykę dot. równości, jak np. w ramach Międzynarodowego Festiwalu Kina Niezależnego Mastercard OFF CAMERA, Festiwalu Kultury Żydowskiej czy podczas Festiwalu Sacrum Profanum. Równocześnie wiele instytucji kultury angażuje się w budowanie programów z zakresu tematyki równościowej i feministycznej, warto tutaj wskazać m.in. Ośrodek Kultury Norwida i organizowany przez nich Festiwal Kobiet „Heroina. Bohaterka” czy Muzeum Krakowa, który proponuje w swoich filiach wiele spotkań i tematów poświęconych historii kobiet.

SPORT

W Polsce 58% mężczyzn przyznaje, że uprawia sport przynajmniej raz w tygodniu, podczas gdy jedynie 46% kobiet podejmuje aktywność fizyczną z taką częstotliwością, jak wskazują ogólnopolskie badania⁷³. Dysproporcje płci w zakresie uczestnictwa w sporcie widoczne są już w wieku szkolnym. Badania ogólnopolskie wskazują, że odsetek uczestniczących we wszystkich lub w prawie wszystkich lekcjach WF był znacznie większy u chłopców (80%) niż u dziewcząt (68,3%) – dziewczęta częściej niż chłopcy wcale lub prawie wcale nie brały udziału w tych zajęciach⁷⁴. Brakuje takich danych dla Krakowa, gdyż Barometr Krakowski nie podaje wyników z podziałem na płeć.

Udział kobiet i mężczyzn w imprezach sportowych wskazuje na jeszcze większą dysproporcję płci. Dane Urzędu Miasta Krakowa dotyczące sportowych imprez miejskich pokazują, że mniejsze różnice w uczestnictwie w sporcie są wśród dzieci. Dodatkowo widoczny jest trend wzrostu partycypacji dziewcząt w imprezach sportowych. W 2019 roku 33% dzieci uczestniczących stanowiły dziewczęta, w 2021 roku udział ten wzrósł do 38%, a dane obejmujące okres od stycznia do września 2022 roku wskazują na udział 44% dziewcząt w miejskich imprezach sportowych. W wypadku dorosłych różnica jest znacznie większa, jednak dane obejmują tylko biegi masowe, nie oddają więc różnorodności imprez sportowych

⁷³ Aktywność sportowa Polaków, TNS, 2015 rok, <https://www.msit.gov.pl/pl/sport/badania-i-analazy/aktywnosc-fizyczna-spol/575,Aktywnosc-fizyczna-spolczestwa.html> [dostęp: 22.10.2022].

⁷⁴ B. Woynarowska, J. Mazur, A. Oblacińska, *Uczestnictwo uczniów w lekcjach wychowania fizycznego w szkołach w Polsce*, „HYGEIA Public Health” 2015, t. 50, nr 1, s. 183–190.

w Krakowie. Udział kobiet w biegach masowych to około 25%, co nie różni się od średniej ogólnopolskiej⁷⁵.

Analizując dane dotyczące sportu półamatorskiego i profesjonalnego, czyli badając udział kobiet i mężczyzn w klubach sportowych, potwierdza się dysproporcja związana z większym zaangażowaniem mężczyzn w sport. Wśród bezpośrednich odbiorców projektów realizowanych przez krakowskie kluby sportowe w 2022 roku 67% stanowili mężczyźni, a wśród zarejestrowanych zawodników i zawodniczek tylko 30% stanowiły kobiety. Oczywiście w wybranych dyscyplinach zawodniczki stanowią większość, a niekiedy nawet są jedynymi zarejestrowanymi w danych klubach, na przykład gimnastycznych. Jazda konna i łyżwiarstwo figurowe są również zdominowane przez kobiety. Jednak w 20% wszystkich krakowskich klubów zawodniczki stanowią 10% i mniej osób zarejestrowanych. Analogiczna sytuacja, w której mężczyźni stanowią mniej niż 10% zawodników, występuje w 7% krakowskich klubów.

Analizując inicjatywy sportowe Krakowa pod kątem płci, jedynie program „Sport łączy pokolenia, integruje rodziny” ma wyrównany udział kobiet (57%) i mężczyzn (43%). W pozostałych dwóch realizowanych programach – „Sport przeciw wykluczeniom” oraz „Rugby dla każdego” – kobiety stanowią mniej niż jedną trzecią beneficjentów. Miasto rozpoczęło

w 2022 roku działania na rzecz wzmacniania kobiet w sporcie i promowania sportowczyń: Zarząd Infrastruktury Sportowej realizuje akcję „Kobiety w Sporcie”, dzięki której krakowianki mogą rozpocząć swoją przygodę z piłką nożną, siatkówką, gimnastyką, szermierką i innymi dziedzinami, wyszukując w bazie obiektów sportowych najbliższe miejsce, gdzie można zacząć treningi. Jednocześnie we wrześniu 2022 roku rozpoczęto kampanię „Mistrzynie #krakowianki – zmieniamy zasady gry”, które ma na celu upowszechnić sport wśród dziewcząt i kobiet, a przede wszystkim przełamać stereotypowe myślenie o sporcie jako obszarze, w którym dominują mężczyźni. Projekt przybliży sylwetki jedenastu wyjątkowych sportowczyń (wraz z zespołami) związanych z Krakowem, które są ambasadorkami tej akcji⁷⁶.

⁷⁵ Z. Waśkowski, *Bieganie jako forma aktywnego spędzania wolnego czasu przez kobiety – motywy, preferencje i oczekiwania*, „Marketing i Rynek” 2014 (styczeń).

⁷⁶ https://obywatelski.krakow.pl/krakowianki/263177,artykul,poznaj_mistrzynie.html [dostęp: 20.11.2022].

Miasto Kraków nie tylko wspiera sportowczynie, promując kobiecy sport, ale działa także systemowo – zmieniając zasady finansowania klubów sportowych. Od 2022 roku w konkursach grantowych dla klubów sportowych potencjał projektu w zakresie popularyzacji aktywności fizycznej na terenie Gminy Miejskiej Kraków oceniany jest przez pryzmat liczebności sekcji sportowych damskich i męskich objętych projektem⁷⁷. Klub wspierający swoje sportowczynie dostaje zatem więcej punktów, a co za tym idzie – większe fundusze. Nadal jednak brakuje jasnych regulaminów „orlików”, dotyczących korzystania z nich przez kobiety i mężczyzn, a także infrastruktury sportowej, która gwarantowałaby równy dostęp niezależnie od płci.

SPOŁECZEŃSTWO OBYWATELSKIE DZIAŁAJĄCE NA RZECZ RÓWNOŚCI PŁCI

W Krakowie funkcjonuje wiele organizacji pozarządowych i grup obywatelskich działających na rzecz kobiet. Od 2020 roku Miasto Kraków przyznaje również granty na rzecz równego traktowania i przeciwdziałania dyskryminacji – wśród czterech ścieżek grantowych jedna dotyczy specyficznie działalności na rzecz równych praw kobiet i mężczyzn.

Poniżej znajduje się przegląd wybranych organizacji i grup działających w Krakowie, ukazujący różnorodność aktywności podejmowanych przez sektor pozarządowy na rzecz kobiet w tym mieście.

Centrum Praw Kobiet⁷⁸ przede wszystkim skupia się na pomocy ofiarom przemocy ze względu na płeć, jednak w Krakowie działa szerzej na polach wspierania kobiet w rozwoju.

Fundacja Autonomia⁷⁹ działa od 2007 roku i skupia się na wzmacnianiu oraz edukacji dziewcząt i kobiet, aby były pewniejsze siebie i współtworzyły otaczającą je rzeczywistość. Realizuje programy Dziewczyńskie Centrum Mocy czy Wendo – samoobrona i asertywność.

Mamopracuj.pl⁸⁰ to kolejna organizacja skupiona na aktywizacji matek, ale przede wszystkim w obszarze rynku pracy. Siedziba tej organizacji pozarządowej znajduje się w Krakowie, działa

⁷⁷ https://www.bip.krakow.pl/?dok_id=147582 [dostęp: 20.11.2022].

⁷⁸ <https://www.facebook.com/cpkkrakow/> [dostęp: 22.10.2022].

⁷⁹ <https://autonomia.org.pl> [dostęp: 22.10.2022].

⁸⁰ <https://mamopracuj.pl/> [dostęp: 22.10.2022].

ona jednak na poziomie ogólnopolskim, co nie oznacza, że nie podejmuje *stricte* krakowskich inicjatyw (na przykład publikacja w 2022 roku raportu *Przedsiębiorcze krakowianki*).

Lekarze Kobietom⁸¹ to ogólnopolska grupa lekarzy wspierających kobiety w realizacji ich praw reprodukcyjnych przez umożliwianie dostępu do legalnej pigułki „dzień po”. Inicjatywa działa także w Krakowie.

Kolejną ważną inicjatywą z obszaru zdrowia jest **Go Healthy Girl**⁸² – kampania edukacyjna realizowana przez **Fundację Admoveri**⁸³, która jako organizacja nie jest skupiona wyłącznie na prawach kobiet, jednak angażuje się w tematy ważne społecznie dla Krakowa, między innymi zdrowie dziewcząt i kobiet. Kampania ma na celu poprawę świadomości na temat konieczności regularnych badań ginekologicznych i poszerzenia wiedzy o dostępnych metodach zapobiegania schorzeniom intymnym.

Jedną z najdłużej działających organizacji pozarządowych zrzeszających kobiety w Krakowie to **Klub Soroptimist**⁸⁴, będący częścią międzynarodowej sieci Soroptimist International. Działa przede wszystkim na polu charytatywnym, zbierając środki dla osób potrzebujących. Wymiar kobiecy tej organizacji przejawia się w sieciowaniu kobiet w różnym wieku oraz w organizowaniu cyklicznych wydarzeń kobiecych.

Fundacja Muzeum HERstorii Sztuki⁸⁵ w Krakowie działa na rzecz promowania herstorii kobiet, skupiając się w szczególności na herstorii sztuki.

Ważnym elementem krajobrazu pozarządowych działań na rzecz równości płci jest także aktywizm akademicki, realizowany przez osoby skupione wokół projektów badawczych dotyczących równości płci na **Uniwersytecie Jagiellońskim**⁸⁶, na przykład „**Równość płci a jakość życia**”⁸⁷ czy „**Gender Equality in Central and Eastern Europe**”⁸⁸.

⁸¹ <https://www.facebook.com/lekarzekobietom/> [dostęp: 22.10.2022].

⁸² <https://www.gohealthygirl.com/> [dostęp: 22.10.2022].

⁸³ <https://www.admoveri.pl/> [dostęp: 22.10.2022].

⁸⁴ <http://www.soroptimist.krakow.pl/> [dostęp: 22.10.2022].

⁸⁵ <https://muzeumherstoriisztuki.org> [dostęp: 22.10.2022].

⁸⁶ <https://www.uj.edu.pl/> [dostęp: 22.10.2022].

⁸⁷ <http://www.geq.socjologia.uj.edu.pl/> [dostęp: 22.10.2022].

⁸⁸ <https://geincee.act-on-gender.eu/> [dostęp: 22.10.2022].

Kobiety okazują się również grupą bardziej zainteresowaną miejskimi inicjatywami, takimi jak budżet obywatelski. Wśród osób głoszących na wydatkowanie środków w ramach budżetu obywatelskiego 57% to kobiety⁸⁹. Wśród wnioskodawców jednak więcej w roku 2022 było mężczyzn⁹⁰

W Radzie Pożytku Publicznego powołanej przez Prezydenta Miasta Krakowa Zarządzeniem nr 2259/2022 z dnia 10 sierpnia 2022 r. zasiada 16 osób, w tym 11 kobiet i 5 mężczyzn, w tym 7 na 8 osób reprezentujących organizacje pozarządowe to kobiety.

Brakuje szczegółowych danych dotyczących osób biorących udział w konsultacjach społecznych z podziałem na płeć. Warto przeanalizować potrzeby mieszkanek i mieszkańców w tym kontekście.

KOBIETY Z GRUP MNIEJSZOŚCIOWYCH

Polityki miejskie należy przeanalizować z perspektywy interseksyjnej. Ze względu na nakładanie się różnych kategorii społecznych kobiety są szczególnie narażone na szkodliwe zjawiska społeczne, na przykład dyskryminację czy przemoc. Z całą pewnością na szerszą uwagę zasługują kobiety z niepełnosprawnościami, które wciąż są grupą społecznie częściej niewidoczną⁹¹. Według badań Parlamentu Europejskiego prawie 80% z nich doświadczyło bądź doświadcza przemocy, a prawdopodobieństwo doświadczenia przemocy seksualnej w porównaniu z resztą kobiet wzrasta w tej grupie czterokrotnie⁹². Kobiety z niepełnosprawnościami doświadczają przemocy nie tylko w domu, ale także w przestrzeni publicznej, a jednocześnie mają utrudniony dostęp do pomocy psychologicznej, prawnej czy finansowej. Szczególnie widoczne jest to w wypadku opieki ginekologicznej i położniczej. Aż 77% kobiet z niepełnosprawnościami nie chodzi do ginekologa regularnie, a 22% nie było nigdy na takiej wizycie⁹³. Kobiety

⁸⁹ Podsumowanie wyników głosowania Budżetu Obywatelskiego 2022, <https://budzet.krakow.pl/zalacznik/431659>, [dostęp: 22.10.2022].

⁹⁰ <https://www.bip.krakow.pl/zalaczniki/dokumenty/n/366050/karta> [dostęp: 22.10.2022].

⁹¹ <http://kampania16dni.pl/zasoby-edukacyjne/przemoc-wobec-kobiet-z-niepelnosprawnosciam/> [dostęp: 24.11.2022].

⁹² *Ibidem*.

⁹³ Badanie ARC Rynek i Opinie zrealizowane w maju i czerwcu 2022 roku na zlecenie Gedeon Richter Polska (metoda CAWI, N = 201 kobiet z niepełnosprawnościami ruchowymi, wzroku i słuchu). Badanie zrealizowane we współpracy z fundacjami: Kulawa Warszawa, Avalon i Integracja, Polskim Związkiem Głuchych oraz Polskim Związkiem Niewidomych.

z niepełnosprawnością często napotykają brak infrastruktury umożliwiającej im właściwe badanie, a także brak wiedzy po stronie lekarzy o specyfice opieki ginekologicznej wśród pacjentek z niepełnosprawnością fizyczną lub umysłową. Wyzwania te znajdują odpowiedź w działaniach przewidzianych w Powiatowym Programie na rzecz osób z niepełnosprawnościami na kolejne lata. Miejskie szpitale powinny zapewnić bezpieczne i komfortowe warunki dla wszystkich pacjentek, włącznie ze szkoleniami dla kadry medycznej i pracowników sektora pomocy społecznej.

Szczególnie narażone na przemoc – ze względu na swój niepewny status – są także migrantki i uchodźczynie. Według danych z 2021 roku⁹⁴ udział kobiet w największych grupach obcokrajowców według obywatelstwa w Krakowie przedstawiał się następująco: 54% spośród migrantów z Rosji, 53% – z Rumunii, 42% – z Białorusi, 49% – z Ukrainy. Wojna w Ukrainie zmieniła charakterystykę uchodźczyń i uchodźców przebywających w Krakowie. Według stanu na 22 października 2022 roku liczba Ukraińców, którzy zarejestrowali się w polskich urzędach i otrzymali numer PESEL, osiągnęła prawie 1 milion 420 tysięcy⁹⁵. Grupa ta składa się głównie z kobiet z dziećmi, częściowo z osób starszych, a jednocześnie niewielu mężczyzn w wieku produkcyjnym. Do najważniejszych problemów, z jakimi borykają się migrantki i uchodźczynie mieszkające w Krakowie, należą⁹⁶: dostęp do rynku pracy, mieszkalnictwa, opieki zdrowotnej, a także wsparcia finansowego. Jak już wspomniano, są one jednocześnie grupą szczególnie narażoną na zjawisko przemocy. Programy w zakresie wielokulturowości i migracji muszą dostrzec specyficzne potrzeby kobiet, by zbudować w pełni kompletną odpowiedź.

⁹⁴ K. Pędziwiatr, M. Stonawski, J. Brzozowski, *Imigranci w Krakowie w 2021 roku*, Centrum Zaawansowanych Badań Ludnościowych i Religijnych Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2022, <https://owim.uek.krakow.pl/index.php/publikacje/> [dostęp: 24.11.2022].

⁹⁵ K. Pędziwiatr, J. Brzozowski, O. Nahorniuk, *Uchodźcy z Ukrainy w Krakowie*, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2022, <https://owim.uek.krakow.pl/index.php/publikacje/> [dostęp: 24.11.2022].

⁹⁶ *Ibidem*.

5. NARODOWOŚĆ I POCHODZENIE ETNICZNE

Dyskryminacja może wynikać z wielu przestąnek, są nimi na przykład odmienna narodowość i inne pochodzenie etniczne. Biorąc je pod uwagę, należy zauważyć, że dyskryminowane mogą być osoby z mniejszości etnicznych, cudzoziemcy i cudzoziemki, ale także osoby z małżeństw mieszanych. W Krakowie działania na rzecz osób z doświadczeniem migracji i uchodźstwa mają długą historię. Pierwsze działania w tym kontekście podjęte zostały w 2012 roku, kiedy doszło do porozumienia pomiędzy Wydziałem Spraw Społecznych Urzędu Miasta Krakowa i Stowarzyszeniem INTERKULTURALNI PL, które miało na celu wspieranie procesu wdrażania działań zawartych w projekcie „Strategia zapobiegania i reakcji na zdarzenia o charakterze rasistowskim i ksenofobicznym w przestrzeni publicznej miasta – propozycja dla samorządu lokalnego Miasta Krakowa (2012–2016)”. W ramach realizacji wspólnych działań na rzecz walki z rasizmem i ksenofobią powołano 4 marca 2013 roku Zespół Zadaniowy ds. opracowania projektu uchwały Rady Miasta Krakowa dotyczącego zagadnień z zakresu wielokulturowości, przeciwdziałania dyskryminacji, rasizmowi i ksenofobii w Krakowie.

W styczniu 2015 roku Wydział Spraw Społecznych zaprosił organizacje pozarządowe do konsultacji projektu „Program zapobiegania i reakcji na zdarzenia o charakterze rasistowskim i ksenofobicznym w przestrzeni miasta Krakowa”. We wrześniu 2016 roku Rada Miasta Krakowa przyjęła uchwałę w sprawie przyjęcia Programu Otwarty Kraków, który stał się podstawą wprowadzania zmian w mieście w zakresie wielokulturowości.

OPIS GRUPY – MIGRANTKI I MIGRANCI

Trudno jest oszacować liczbę osób należących do mniejszości etnicznych, narodowych i cudzoziemców mieszkających w Krakowie. Więcej informacji dostępnych będzie po publikacji końcowych wyników Spisu Powszechnego 2021. Jednak liczba ta ciągle się zmienia, szczególnie ze względu na inwazję Rosji na Ukrainę oraz dynamiczną sytuację międzynarodową. Autorzy raportu *Imigranci w Krakowie w 2021 roku*⁹⁷ wskazują, że szacunki

⁹⁷ https://owim.uek.krakow.pl/wp-content/uploads/user-files/reports/Raport%20demograficzny%202021LAST_rev2.pdf?t=1648936553 [dostęp: 22.10.2022].

dotyczące liczby obcokrajowców mieszkających w Krakowie znacznie różnią się w zależności od bazy danych.

W 2021 roku znacznie wzrosła liczba rozpatrywanych przez urzędy wojewódzkie wniosków dotyczących udzielenia zezwolenia na pobyt dla cudzoziemców. Decyzje otrzymało nieco ponad 270 tysięcy osób, a liczba zakończonych spraw była o 30% wyższa niż w 2020 roku. W 2021 roku najwięcej decyzji dotyczących zezwoleń na pobyt wydały: Mazowiecki Urząd Wojewódzki (80,5 tysiąca) i Małopolski Urząd Wojewódzki (31,8 tysiąca)⁹⁸.

Pod koniec 2020 roku w Polsce przebywało – według Urzędu do Spraw Cudzoziemców – 458 tysięcy obcokrajowców posiadających ważną kartę pobytu. Rok później ich liczba wzrosła do prawie 546 tysięcy. W 2021 roku populacja imigrantek i imigrantów zwiększyła się w województwie małopolskim z 58 tysięcy do 76 tysięcy. Największy odsetek imigrantek i imigrantów stanowią osoby spoza Unii Europejskiej i liczba ta stale rośnie. Ukraińcy tworzą największą grupę spośród imigrantek i imigrantów spoza Unii Europejskiej, są oni bez wątpienia największą grupą wśród Europejczyków spoza Unii Europejskiej. Ich udział w tej zbiorowości wynosi 83%. Kolejnymi grupami narodowymi są Białorusini (8%) oraz Rosjanie (6%). Struktura ta nie zmieniła się w stosunku do roku poprzedniego. Spośród obywateli Unii Europejskiej i Wielkiej Brytanii najwięcej jest osób pochodzących z południowej Europy: 14% stanowią Włosi, a 11% – Hiszpanie. Na dalszych miejscach znajdują się obywatelki i obywatele Wielkiej Brytanii (10%) oraz Francji (9%). Z kolei wśród obcokrajowców z Afryki przeważają osoby z Afryki Północnej: Egiptu (22%), Tunezji (13%), Maroka (11%) i Algierii (9%). Osoby z Ameryki Północnej w Krakowie to głównie obywatelki i obywatele Stanów Zjednoczonych (83%), a spośród migrantek i migrantów z Oceanii większość stanowią Australijczycy (78%)⁹⁹.

W populacji cudzoziemców mieszkających w Krakowie przeważają mężczyźni. Stanowili oni 56% osób, które zalegalizowały pobyt na terenie Rzeczypospolitej Polskiej w Małopolskim Urzędzie Wojewódzkim. W 2021 roku, jak wynika z danych tej instytucji, przeważały osoby młode i w średnim wieku: 38% wszystkich obcokrajowców w Krakowie stanowiły osoby w wieku 25–34 lata, 23% – osoby w wieku 35–44 lat.

⁹⁸ <https://udsc.prowly.com/177678-rosnie-liczba-rozpattywanych-spraw-dotyczacych-legalizacji-pobytu-cudzoziemcow> [dostęp: 22.10.2022].

⁹⁹ K. Pędziwiatr, M. Stonawski, J. Brzozowski, *Imigranci w Krakowie w 2021 roku...*

Cudzoziemcy z zalegalizowanym pobytem na terytorium Polski mieszkający w Krakowie na ogół posiadają zezwolenie na pobyt czasowy. Drugą co do częstości kategorią to osoby realizujące prawo pobytu obywatela Unii Europejskiej i Wielkiej Brytanii. W 2021 roku było ich 17%, co stanowi spadek o dwa punkty procentowe wobec poprzedniego roku¹⁰⁰.

Obecnie w Gminie Miejskiej Kraków na pobyt stały zameldowanych jest 4284 cudzoziemców (stan na 21 listopada 2022 roku). Najwięcej osób pochodzi z Ukrainy (1205 osób), Włoch (326), Wielkiej Brytanii (218), Rosji (194), poza tym z Francji (188), Białorusi (164), Hiszpanii (155) i Niemiec (136). Liczebności dla innych krajów były mniejsze.

Jeśli chodzi o całą Polskę, to według stanu na 22 października 2022 roku liczba Ukraińców, którzy zarejestrowali się w polskich urzędach i otrzymali numer PESEL, osiągnęła, jak już wspomniano, prawie 1 milion 420 tysięcy. Ma to istotne konsekwencje jeśli chodzi o edukację, rynek pracy, konieczność zorganizowania wsparcia dla tych osób i inne obszary działania miasta.

Głównym wyzwaniem miejskich działań w tym obszarze, jest jak wskazuje Marta Sieciarek „„Zobaczenie” w imigrantach swoich sąsiadów, dotyczy to zarówno przetwarzania niewidzialności imigrantek i imigrantów w naszych miastach, i uznania, że nasze miasta zmieniają się i stają domem dla imigrantów, jak i wrażliwości na położenie imigrantek i imigrantów, solidarności i dopominania się o integrację społeczną, integrację nas wszystkich: osób, które są w mieście od dawna i od niedawna”¹⁰¹.

¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁰¹ Sieciarek M., Integracje i wyzwania dla społeczności lokalnej. Przykład Gdańska, CEO, 2016 r.
<https://migracje.ceo.org.pl/materialy-merytoryczne/integracje-i-wyzwania-dla-spolecznosci-lokalnej-przyklad-gdanska>

OPIS GRUPY – MNIEJSZOŚCI ETNICZNE I NARODOWE

Zgodnie z Ustawą z dnia 6 stycznia 2005 roku o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym wyróżniamy:

- mniejszości narodowe, takie jak mniejszość białoruska, czeska, litewska, niemiecka, ormiańska, rosyjska, słowacka, ukraińska i żydowska,
- mniejszości etniczne: karaimską, łemkowską, romską i tatarską.

W ustawie stwierdza się również, że „każda osoba należąca do mniejszości ma prawo do swobodnej decyzji o traktowaniu jej jako osoby należącej bądź też nienależącej do mniejszości, a wybór taki lub korzystanie ze związanych z tym wyborem praw nie pociąga za sobą jakichkolwiek niekorzystnych skutków”. W ramach ustawy zabrania się również stosowania środków mających na celu asymilację osób należących do mniejszości, jeżeli miałyby być one stosowane wbrew ich woli. Zabrania się ponadto podejmowania działań mających na celu zmianę proporcji narodowościowych lub etnicznych na obszarach zamieszkałych przez mniejszości.

W wielu innych ustawach mniejszości te mają określone prawa. Przykładowo, jeśli chodzi o edukację, szkoły publiczne powinny umożliwiać tym osobom podtrzymanie tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej, a szczególnie naukę języka oraz własnej historii i kultury. Według Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 roku w województwie małopolskim znaleźli się reprezentanci każdej z wymienionych mniejszości.

RYNEK PRACY, WARUNKI PRACY, PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ

Uwarunkowania prawne związane z możliwością wykonywania w Polsce pracy przez cudzoziemców zależą do tego, czy przybywają oni z Unii Europejskiej, Europejskiego Obszaru Gospodarczego, ze Szwajcarii, czy pochodzą z krajów spoza tej strefy. Otrzymanie pozwolenia na pracę wśród obywateli i obywateli spoza Unii Europejskiej związane jest z legalizacją pobytu

i uzyskaniem zezwolenia na pracę. W 2021 roku liczba imigrantek i imigrantów pracujących w samym Krakowie przekraczała 43 tysiące osób i było to więcej o 25,9% niż w 2020 roku. Ponadto 1561 cudzoziemców przebywających w Krakowie było ubezpieczonych w Zakładzie

Ubezpieczeń Społecznych z tytułu prowadzenia działalności gospodarczej, z czego jedną trzecią (509 osób) stanowili Ukraińcy¹⁰².

Jeśli chodzi o strukturę zatrudnienia cudzoziemców według branż, to najwięcej osób pracowało w przetwórstwie przemysłowym (9,8 tysiąca osób – wzrost o 1,2 tysiąca osób w porównaniu z 2020 rokiem), budownictwie (11,9 tysiąca osób – wzrost o 1650 osób), transporcie i gospodarce magazynowej (9,7 tysiąca osób – wzrost o 2,3 tysiąca osób) oraz informacji i komunikacji (7,9 tysiąca osób – wzrost o 2 tysiące osób).

Liczba bezrobotnych cudzożemek i cudzoziemców poszukujących pracy zarejestrowanych w Grodzkim Urzędzie Pracy w Krakowie była w 2021 roku marginalna i w ciągu całego roku nie przekraczała trzystu osób.

Poza imigrantkami i imigrantami zapisanymi w rejestrach Zakładu Ubezpieczeń Społecznych w Polsce pracują również cudzożemki i cudzożemki zatrudnieni na podstawie oświadczeń o powierzeniu wykonywania pracy. W Grodzkim Urzędzie Pracy w Krakowie w okresie między styczniem a październikiem 2021 roku zarejestrowano blisko 30 tysięcy takich oświadczeń.

Po lutowej agresji Rosji na Ukrainę 12 marca 2022 roku weszła w życie ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, upraszczająca procedury zatrudniania obywateli z tego kraju. Skutki jej wprowadzenia są widoczne w statystykach Grodzkiego Urzędu Pracy. W pierwszym kwartale 2022 roku w Grodzkim Urzędzie Pracy w Krakowie wpisano do ewidencji 12 434 oświadczenia o powierzeniu pracy cudzożemcowi, a w drugim kwartale 2022 roku zarejestrowano 6684 oświadczenia, czyli o prawie 46,2% mniej niż w kwartale poprzednim.

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na kwestię nielegalnego zatrudnienia cudzożemek i cudzożemców, co niestety w Polsce nie należy do rzadkości. Jest to wynikiem m.in. trudnej i skomplikowanej procedury otrzymywania pozwolenia na pracę, ale także złej komunikacji społecznej w tym obszarze, ze szczególnym uwzględnieniem bezpieczeństwa. Wydaje się ważne, aby zjawisko to było stale monitorowane, dzięki czemu łatwiej będzie można znaleźć

¹⁰² https://owim.uek.krakow.pl/wp-content/uploads/user-files/reports/Raport%20demograficzny%202021LAST_rev2.pdf?t=1648936553 [dostęp: 30.11.2022]

środki zapobiegawcze i rozwiązania ułatwiające obywatelkom i obywatelom innych państw dostęp do krajowych zasobów pracy. Nielegalne zatrudnianie cudzoziemców jest jednym ze wskaźników dyskryminacji cudzoziemców.

Wydaje się być bardzo istotne rozszerzenie działań komunikacyjnych w zakresie przekazywanie informacji z zakresu nostryfikacji dyplomów i świadectw zdobytych zagranicą. Stworzenie jasnej instrukcji w tym zakresie we współpracy z niezbędnymi instytucjami takimi jak uniwersytety jest bardzo istotne, by budować inkluzywne wejście na rynek pracy dla wszystkich. Daje to także możliwość zagwarantowania pracy godnej i na odpowiednim poziomie kwalifikacji dla osób przybywających do Polski i eliminowanie szkodliwych stereotypów.

Jeśli chodzi o działania w obszarze rynku pracy podejmowane przez Urząd Miasta Krakowa i Grodzki Urząd Pracy, należy między innymi wymienić następujące inicjatywy:

Grodzki Urząd Pracy aktywnie angażuje się we wsparcie migrantek i migrantów oraz uchodźczyń i uchodźców na lokalnym rynku pracy. W ramach działań realizowanych stworzona została baza firm, które są gotowe przyjąć cudzoziemki i cudzoziemców do pracy, uruchomiono kursy językowe i poradnictwa w zakresie zawodów specjalistycznych np. lekarz, pielęgniarka, rehabilitant. Dodatkowo odpowiednio przygotowani zostali pracownicy GUP na zwiększenie liczby wpływających oświadczeń o powierzeniu pracy cudzoziemcowi, podjął kroki przyspieszające wydawanie tych oświadczeń. Podejmowany jest stały kontakt z fundacjami i instytucjami, by na bieżąco dostarczać informacje na temat pracodawczyń i pracodawców oferujących zatrudnienie uchodźczyniom i uchodźcom. W ramach Konkursu „Krakowski Pracodawca Roku 2020”, który realizuje GUP, co roku nagradzane są także firmy, które działają na rzecz integracji. Kraków wspiera także jedno z większych w Europie Środkowo-Wschodniej wydarzenie na temat różnorodności i inkluzji (diversity & inclusion) – konferencję D&I Changemakers przeznaczoną dla top menedżerów, D&I lub HR menedżerów, ekspertów D&I, liderów oraz członków sieci pracowniczych i osób zainteresowanych tematyką diversity & inclusion.

Omawiając kwestie rynku pracy, warto zwrócić uwagę na kwestię prowadzenia przez cudzoziemki i cudzoziemców działalności gospodarczej. Zgodnie z prawem, osoby, które mają obywatelstwo dowolnego państwa należącego do Unii Europejskiej lub Europejskiego Obszaru Gospodarczego, mogą podejmować i prowadzić działalność gospodarczą w Polsce na takich samych zasadach jak Polki i Polacy. Część osób spoza tego obszaru również ma takie

prawo, na przykład, są to osoby posiadające zezwolenie na pobyt stały, status uchodźcy bądź osoby posiadające zezwolenie na pobyt czasowy, pozostające w związku małżeńskim zawartym

z obywatelem polskim zamieszkałym na terytorium Polski. Po przyjęciu w Polsce ustawy w sprawie pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa przyjeżdżający do Polski obywatelki i obywatele Ukrainy uzyskali taki sam dostęp do rozwijania przedsiębiorczości jak Polki i Polacy.

Dane z Wydziału ds. Przedsiębiorczości i Innowacji Urzędu Miasta Krakowa pokazują, że w 2022 roku znacznie wzrosła liczba nowych przedsiębiorczyń i przedsiębiorców z Ukrainy w stosunku do roku poprzedniego. Liczba ta jest również większa w grupie osób z krajów spoza Polski i Ukrainy.

Liczba przedsiębiorczyń i przedsiębiorców w Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej z adresem wykonywania działalności gospodarczej w Krakowie				
Rok założenia firmy w ewidencji	Polska	Ukraina	Pozostałe kraje	Razem
2022	4967	915	263	6145
2021	5739	188	142	6069

Ponadto w Punkcie Obsługi Przedsiębiorcy w Wydziale ds. Przedsiębiorczości i Innowacji od 24 stycznia 2022 roku funkcjonuje stanowisko konsultanta ds. przedsiębiorczości. Obcokrajowcy mogą uzyskać informację w trzech językach (ukraińskim, rosyjskim, angielskim) na temat zakładania oraz prowadzenia firmy w Polsce. W 2022 roku udzielono pomocy i wsparcia łącznie 1532 cudzoziemkom i cudzoziemcom, w tym 1366 obywatelkom i obywatelom Ukrainy.

W 2019 roku Jan Brzozowski z Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie w ramach Obserwatorium Wielokulturowości i Migracji opublikował raport *Przedsiębiorczość imigrantów w Krakowie: stan obecny i perspektywy rozwoju*¹⁰³. Z badań przeprowadzonych w ramach

¹⁰³ Brzozowski J., *Przedsiębiorczość imigrantów w Krakowie: stan obecny i perspektywy rozwoju*, Kraków 2019, https://owim.uek.krakow.pl/wp-content/uploads/user-files/reports/Raport%20przedsi%C4%99biorczo%C5%9B%C4%87%20migrant%C3%B3w%20WiM_sformatowany.pdf [dostęp: 30.11.2022]

raportu wynika, że Polki i Polacy chętnie zatrudniają obywatelki obywateli Ukrainy, ale są bardzo nieufni wobec zakładanych przez nich firm. Raport OWIM wskazuje także na negatywne doświadczenia przedsiębiorczyń i przedsiębiorców z Ukrainy, którzy o przybyciu do Polski spotkali się z wieloma barierami i wyzwaniami. Autorzy raportu wskazują „Niekiedy jednak transfer modelu biznesowego nie jest możliwy. W takim przypadku migrant musi zupełnie przeorientować swoją strategię ekonomiczną i wymyślić coś zupełnie nowego. Nie jest to proste, szczególnie gdy wcześniejsza pozycja ekonomiczna i społeczna na Ukrainie była wysoka¹⁰⁴. Istotną barierą jest także brak dostępu do finansowania, szczególnie ze względu na krótką historię finansową kredytową, co ma wpływ na otwartość instytucji finansowych w zakresie oferowanego wsparcia. Podkreślana jest także trudna trudność w relacjach z administracją i poziom skomplikowania przepisów. Dalsze działania na rzecz tłumaczenia i asystentury dla obcokrajowczyń i obcokrajowców w urzędach w tym kontekście wydają się być słusznym kierunkiem.

Niezbędne jest stałe monitorowanie potrzeb migrantek i migrantów oraz pracodawczyń i pracodawców w zakresie zatrudnienia. Należy nałożyć te analizy na ofertę systemu opieki na dzieckiem, system oświaty, programy zdrowotne oraz transport miejski., by w pełni zidentyfikować możliwe bariery.

Co więcej system wspierania migrantek i migrantów na rynku pracy powinien skierowany być nie tylko wobec pracowniczek i pracowników, ale także w stronę pracodawców. Szkolenia z kompetencji międzykulturowych i sieciowanie dobrych inicjatyw i projektu na gruncie biznesu wydaje się być działaniem wartym rozwijania.

EDUKACJA

W obliczu skali migracji ostatnich lat edukacja i system oświaty musi być przygotowany na podejmowania szczegółowych i skutecznych działań integracyjnych, by zagwarantować każdemu dziecku równe szanse. Według Systemu Informacji Oświatowej (stan na 10 lutego 2022 roku) liczba uczennic i uczniów cudzoziemskich wyniosła ogółem 4008 osób, w tym

¹⁰⁴ Brzozowski J., Przedsiębiorczość imigrantów w Krakowie: stan obecny i perspektywy rozwoju, Kraków 2019 https://owim.uek.krakow.pl/wp-content/uploads/user-files/reports/Raport%20przedsi%C4%99biorczo%C5%9B%C4%87%20migrant%C3%B3w%20OWiM_final.pdf str. 46 [dostęp: 22.10.2022].

1959 osób w przedszkolach i szkołach samorządowych oraz 2049 osób w przedszkolach i szkołach niesamorządowych. Z danych Wydziału Edukacji Urzędu Miasta Krakowa wynika, że jeśli chodzi o dzieci i młodzież z Ukrainy w październiku 2022 roku, to ich łączna liczba w przedszkolach, szkołach samorządowych i niesamorządowych wynosiła 10 946 osób.

Typ placówki	Stan na 17 października 2022 roku	Stan na 24 października 2022 roku
przedszkola i punkty przedszkolne	2499	2570
szkoły podstawowe	6595	6581
licea ogólnokształcące	788	782
szkoły dla młodzieży kształcące w zawodzie	988	987
Razem	10 870	10 920

Powyższe dane dotyczące drugiej połowy października 2022 roku wskazują, że liczba dzieci ukraińskich w krakowskich przedszkolach i szkołach na początku roku szkolnego 2022/2023 stopniowo rośnie, zauważalny jest jednak mniejszy wzrost niż w pierwszych dwóch kwartałach roku. Obecnie do Wydziału Edukacji Urzędu Miasta Krakowa nie wpływają informacje na temat większych trudności związanych z organizacją nauki i opieki dla uczennic i uczniów z Ukrainy. Dyrektorzy i pracownicy szkół wypracowali metody pozwalające włączać w proces edukacyjny ukraińskie dzieci. Wspiera ich w tym lokalny samorząd za sprawą różnego rodzaju działań, informacje o większości z nich są publikowane w Portalu Edukacyjnym Miasta Krakowa, w zakładce „Pomoc dla Ukrainy”.

Wiele inicjatyw jest prowadzonych między innymi za sprawą szerokiej współpracy realizowanej z UNICEF. W jej ramach stworzono osiem Słonecznych Przestrzeni Wsparcia SŁOŃCE, działających przy krakowskich poradniach psychologiczno-pedagogicznych, w których dzieci i ich rodzice są objęci wsparciem ukraińskojęzycznych specjalistów. Do krakowskich szkół trafiło również dodatkowe wyposażenie informatyczne i środki higieny – obecnie jednostkom edukacyjnym przekazywane są tablety i laptopy (łącznie ponad 7 tysięcy sztuk) wspomagające dzieci i kadre nauczycielską w procesie nauczania. Zatrudniani byli

również dodatkowi asystenci wielokulturowi. Organizowane są bezpłatne zajęcia języka polskiego i języka ukraińskiego dla uczennic i uczniów oraz nauczycielek i nauczycieli, a do końca roku w krakowskich przedszkolach, szkołach i młodzieżowych domach kultury będą organizowane wydarzenia kulturalne i spotkania integrujące lokalną społeczność. Ich cel to lepsze poznanie się uczennic i uczniów z Polski i Ukrainy, ale także rodziców i bliskich im osób. Inicjatywy organizowane przez miejskie jednostki edukacyjne mają także pomóc w integracji społeczności sąsiedzkich i wszystkich mieszkanek i mieszkańców Krakowa. Odbędą się one w aż 124 miejscach znajdujących się w całym mieście, a na ten cel przeznaczono ponad 1 milion zł. Więcej informacji na temat prowadzonych działań jest publikowanych w Portalu Edukacyjnym Miasta Krakowa.

W Systemie Informacji Oświatowej brak jest informacji na temat uczennic i uczniów innych narodowości niż ukraińska, którzy dotarli do Krakowa po 24 lutego 2022 roku.

Jeśli chodzi o możliwości kształcenia, to zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 sierpnia 2017 roku w sprawie kształcenia osób niebędących obywatelami polskimi oraz osób będących obywatelami polskimi, które pobierały naukę w szkołach funkcjonujących w systemach oświaty innych państw¹⁰⁵, dla uczennic i uczniów przybywających z zagranicy i nieznających języka polskiego (lub znających go na poziomie niewystarczającym) organ prowadzący szkołę organizuje dodatkową bezpłatną naukę języka polskiego w formie dodatkowych zajęć lekcyjnych. Według danych z Systemu Informacji Oświatowej w roku szkolnym 2020/2021 z dodatkowych lekcji języka polskiego zorganizowanych w 132 szkołach samorządowych korzystało 1168 uczennic i uczniów. Dla porównania – w roku szkolnym 2019/2020 było ich 1196 w 139 szkołach.

W 2021 roku w 147 jednostkach oświatowych realizowane były działania integracyjno-wychowawcze, których celem było pozyskanie przez uczennice i uczniów wiedzy o innych narodowościach zamieszkujących Kraków oraz projekty poświęcone wielokulturowemu dziedzictwu Krakowa¹⁰⁶.

¹⁰⁵ Dz.U. z 2020 r., poz. 1283.

¹⁰⁶ <https://www.bip.krakow.pl/zalaczniki/dokumenty/n/362825/karta> [dostęp: 22.10.2022].

Ponadto w Krakowie obecnie funkcjonuje dziesięć szkół z oddziałami przygotowawczymi dla uczniów. Cztery działały w szkołach podstawowych jeszcze przed wojną w Ukrainie, a od września otwarto je w sześciu szkołach ponadpodstawowych¹⁰⁷. Są to:

- Szkoła Podstawowa nr 2 przy ul. Strzelców 5a – dwa oddziały,
- Szkoła Podstawowa z Oddziałami Integracyjnymi nr 3 przy ul. Topolowej 22 – jeden oddział,
- Szkoła Podstawowa nr 55 przy ul. Dobczyckiej 20 – dwa oddziały,
- Szkoła Podstawowa nr 85, os. Złotego Wieku 4 – jeden oddział,
- Liceum Ogólnokształcące nr 1 przy pl. Na Groblach 9 – klasy III–IV,
- Liceum Ogólnokształcące nr 15 przy al. A. Dygasińskiego 15 – klasy I–II,
- Liceum Ogólnokształcące nr 31 przy ul. Kazimierza Odnowiciela 2 – klasy I–II,
- Zespół Szkół Elektrycznych nr 2, os. Szkolne 26 – klasy I–III (technikum),
- Zespół Szkół Przemysłu Spożywczego przy ul. Miechowity 6 – klasy I–II i III–IV,
- Zespół Szkół Zawodowych nr 2, os. Szkolne 18 – klasy I–II.

W ramach Programu Otwarty Kraków Urząd Miasta Krakowa przeprowadził wiele działań mających na celu wsparcie uczniów, między innymi:

- Wydział Edukacji od 2017 roku oferuje wsparcie wszystkim nauczycielkom i nauczycielom, którzy chcą podnieść swoje kwalifikacje, uczestnicząc w studiach podyplomowych z nauczania obcokrajowców języka polskiego.
- Urząd Miasta Krakowa sfinansował szkolenie dyrektorek i dyrektorów szkół w zakresie przygotowania szkoły na przyjęcie uczennic i uczniów cudzoziemskich z różnych kręgów kulturowych, z niepełnosprawnościami oraz uczennic i uczniów przewlekle chorych. Na podobnych warunkach nauczycielki i nauczyciele mogli skorzystać z dofinansowania do studiów w zakresie edukacji międzykulturowej.
- W ramach portalu <https://portaledukacyjny.krakow.pl/> wyodrębniono informację dla rodziców dzieci cudzoziemskich dotyczącą edukacji w Krakowie. Informacja ta dostępna jest w językach angielskim, rosyjskim, ukraińskim i polskim. Powstał także specjalny poradnik.

¹⁰⁷ https://portaledukacyjny.krakow.pl/aktualnosci/262992,1812,komunikat,w_tych_liceach_i_technikach_powstana_oddzialy_przygotowawcze.html [dostęp: 30.11.2022].

- Dzięki Programowi Otwarty Kraków są realizowane działania wspierające nauczycielki i nauczycieli, uczennice i uczniów, a w ostatnim czasie także asystentki i asystentów międzykulturowych.
- W latach 2018–2019 Urząd Miasta Krakowa przy współpracy z British Council w ramach projektu „Mutual Understanding, Respect and Learning (MURAL)” przeprowadził dwie edycje czterdziestogodzinnych szkoleń z zakresu edukacji wielokulturowej. Przeszkolono 62 osoby – nauczycielki i nauczycieli, pracownice i pracowników oświaty oraz aktywistki i aktywistów miejskich.
- Z Punktem Informacji dla Cudzoziemców działającym od maja 2018 roku współpracuje konsultant ds. edukacyjnych, który wspiera nauczycielki i nauczycieli, rodziców oraz uczennice i uczniów.

Jeśli chodzi o uczennice i uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych to art. 13 ust. 1 Ustawy z dnia 7 września 1991 roku o systemie oświaty¹⁰⁸ gwarantuje im możliwość podtrzymywania poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej, a szczególnie naukę języka używanego w kraju, z którego pochodzi dana osoba, naukę historii oraz kultury tego kraju.

Do września 2021 roku dziewiętnaścioro dzieci należących do mniejszości narodowych lub etnicznych skorzystało z możliwości nauki języka oraz własnej historii i kultury. W 2021 roku w szkołach samorządowych¹⁰⁹ zatrudnionych było 29 osób władających językiem kraju pochodzenia oraz trzech asystentów edukacji romskiej. W roku szkolnym 2021/2022 w szkołach i innych jednostkach oświatowych prowadzonych przez Miasto Kraków pracowało 183 asystentek i asystentów międzykulturowych¹¹⁰.

W przestrzeni szkół niezbędnym do zaadresowania są kwestie bezpieczeństwa, przemoc rówieśnicza oraz dyskryminacji o podłożu rasistowskim, czy ksenofobicznym to wyzwanie na które należy odpowiedzieć systemowo i skutecznie. Rozwiązania muszą powstawać bezpośrednio ze wszystkimi osobami zaangażowanymi w system edukacyjny, nie pomijając samych uczennic i uczniów.

¹⁰⁸ Dz.U. z 2020 r., poz. 1327 ze zm.

¹⁰⁹ https://www.bip.krakow.pl/zalaczniki/dokumenty/n/333475/karta?_ga=2.111022599.36105630.1671114970-1607523302.1661772085 [dostęp: 30.11.2022].

¹¹⁰ <https://www.bip.krakow.pl/zalaczniki/dokumenty/n/362825/karta> [dostęp: 30.11.2022].

Warto wskazać tutaj także dobrą praktykę rozwijaną we Wrocławiu - „Ambasadorów Dialogu”. Osoby, te mają największą wiedzę z zakresu wielokulturowości, są regularnie szkolone, a w sytuacjach trudnych dzięki ich obecności można zbudować skuteczne i inkluzywne środki interwencji. Umożliwia to także rozwijanie kompetencji nauczycielek i nauczycieli oraz wychowawczyń i wychowawców w zakresie praw człowieka.

SZKOLNICTWO WYŻSZE

Jak wynika z raportu krakowskiego oddziału Głównego Urzędu Statystycznego, na studiach pierwszego stopnia kształciło się w niedawno zakończonym roku akademickim w całej Małopolsce (głównie w Krakowie) 4,6 tysiąca cudzoziemek i cudzoziemców. Spośród nich 3,6 tysiąca studiowało z zamiarem uzyskania tytułu licencjata, a 0,9 tysiąca – tytułu inżyniera. Na studiach drugiego stopnia naukę pobierało 2,1 tysiąca osób cudzoziemskich, a na studiach magisterskich jednolitych – 1,2 tysiąca takich osób.

Cudzoziemki i cudzoziemcy kształcili się głównie w ramach dwóch grup kierunków studiów: biznes, administracja i prawo (2,2 tysiąca osób – 28% ogólnej liczby studentek i studentów cudzoziemskich) oraz nauki społeczne, dziennikarstwo i informacja (1,6 tysiąca osób – 20,5%). Popularne były także kierunki zaliczane do grup nauki humanistyczne i sztuka (0,9 tysiąca osób – 11,4%) oraz zdrowie i opieka społeczna (0,8 tysiąca osób – 10,7%).

W 2021 roku dyplom ukończenia studiów wyższych uzyskało 1,7 tysiąca cudzoziemek i cudzoziemców – o 7,9% mniej niż w 2020 roku. Studia pierwszego stopnia (licencjackie) ukończyło siedemset osób cudzoziemskich, a studia inżynierskie – sto takich osób. Studia drugiego stopnia pomyślnie sfinalizowało również siedemset osób cudzoziemskich, a studia magisterskie jednolite – sto takich osób.

Brakuje oficjalnych danych, w jakim stopniu zmieniła się sytuacja na uczelniach po 24 lutego 2022 roku, jednak w opinii ekspertów będzie miało to wpływ na liczbę studentek i studentów cudzoziemskich.

Wydaje się istotne, by zbudować wspólnie z uniwersytetami rekomendacje w zakresie rekrutacji młodzieży z doświadczeniem migranckim na uczelnie wyższe, tak by informacja o szansach i możliwościach była przedstawiana na odpowiednim etapie edukacji szkolnej. Dodatkowo stworzenie przestrzeni wymiany dobrych praktyk na linii uniwersytet – miasto w kontekście modeli integracyjnych w szkolnictwie wyższym może prowadzić do budowania lepszych rozwiązań w kolejnych latach.

BEZPIECZEŃSTWO PUBLICZNE

Kwestia bezpieczeństwa oraz ochrony w związku ze zjawiskiem rasizmu i ksenofobii jest jednym z ważnych obszarów dotyczących równego traktowania. W Unii Europejskiej dyskryminacja ze względu na pochodzenie etniczne jest zakazana na mocy traktatów i Karty praw podstawowych Unii Europejskiej, ponadto obowiązuje dyrektywa w sprawie równości rasowej i decyzja ramowa w sprawie zwalczania rasizmu i ksenofobii. Unia Europejska przyjęła również plan działania przeciwko rasizmowi na lata 2020–2025, wskazując w nim władze lokalne i regionalne jako te, które w dużym są stopniu odpowiedzialne za walkę z rasizmem.

Według badań przeprowadzonych przez Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich we współpracy z Biurem Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka OBWE w Europie rzeczywista skala przestępstw z nienawiści wobec Ukrainek i Ukraińców, migrantek i migrantów z państw muzułmańskich oraz z Afryki Subsaharyjskiej jest w Polsce bardzo niedoszacowana – tylko 5% z nich jest zgłaszana policji. Doświadczanie tego typu przemocy ma duży wpływ na codzienne życie ofiar: 59% Ukrainek i Ukraińców, którzy stali się ofiarami przestępstw z nienawiści, unika rozmawiania w swoim języku w miejscach publicznych, 39% migrantek i migrantów z krajów muzułmańskich, które doświadczyły tego typu przestępstw, unika ubierania się w sposób kojarzący się z ich religią, 46% ofiar przestępstw z nienawiści wywodzących się z krajów Afryki Subsaharyjskiej próbuje zaś ukrywać kolor skóry, na przykład nosząc koszule z długimi rękawami nawet latem.

Według badań ofiarami rasistowskiej przemocy są zazwyczaj osoby o ciemniejszym kolorze skóry. Najczęściej popełniane przestępstwa to działania o charakterze werbalnym lub popełniane za pomocą słowa pisanego, jednak w ciągu ostatnich lat odnotowywane były także poważniejsze przypadki przemocy, takie jak pobicia czy próby podpalenia mieszkań.

Komenda Miejska Policji w Krakowie podaje, że w okresie od stycznia do września 2021 roku odnotowano 22 przestępstwa motywowane nienawiścią. W analogicznym okresie ubiegłego roku przestępstw takich było 21, w 2019 roku stwierdzono 33 przestępstwa z nienawiści.

Ponadto według danych Straży Miejskiej Miasta Krakowa z 2021 roku, dotyczących przeciwdziałania nielegalnemu graffiti na terenie Gminy Miejskiej Kraków, ujawniono pięć aktów wandalizmu o podłożu rasistowskim, trzydzieści sklasyfikowanych jako antysemickie i cztery ksenofobiczne.

W ramach działań Urzędu Miasta Krakowa mających wpływ na zwiększenie bezpieczeństwa i ochrony w związku ze zjawiskiem rasizmu i ksenofobii w ostatnich latach należy wskazać następujące inicjatywy:

- Finansowanie szkoleń z zakresu tematyki wielokulturowości oraz problematyki dotyczącej przestępstw z nienawiści i incydentów motywowanych uprzedzeniami.
- Prowadzenie zajęć w klasach ósmych szkół podstawowych, w szkołach ponadpodstawowych i innych placówkach na temat odpowiedzialności prawnej osób nieletnich, podczas których omawiano między innymi przepisy zabraniające umieszczania nielegalnych napisów i rysunków.
- Stworzenie mechanizmu zgłaszania nienawistnego graffiti w przestrzeni miasta.
- Realizacja Programu „Bezpieczny Kraków”, który zawiera zapisy dotyczące przeciwdziałania dyskryminacji i mowie nienawiści.

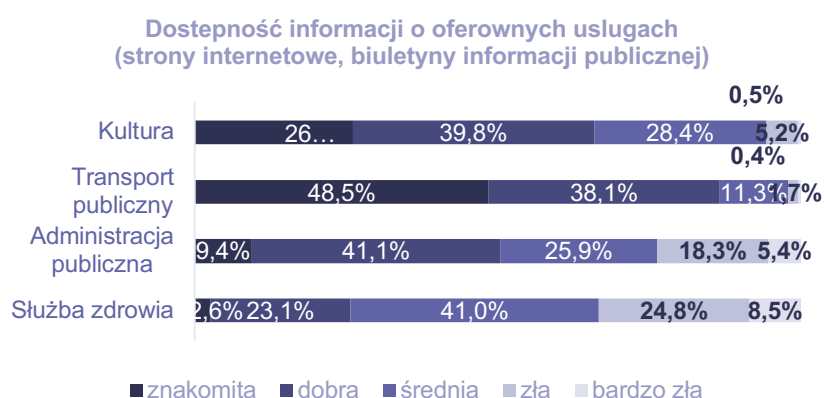
Niezbędne jest wypracowanie zintegrowanego systemu monitorowania przestępstw i mowy nienawiści ze szczególnym uwzględnieniem regularnych szkoleń dla osób odpowiedzialnych za bezpieczeństwo w mieście, szczególnie Straży Miejskiej. Postulaty wskazywane są przez organizacje pozarządowej. W procesie budowania materiałów edukacyjnych należy uwzględnić operacyjną definicję IHRA opracowaną przez Międzynarodowy Sojusz na rzecz Pamięci o Holokauście (IHRA), której celem jest przeciwdziałanie aktom przemocy na tle rasowym.

DOSTĘP DO USŁUG PUBLICZNYCH

W funkcjonowaniu miasta wielokulturowego jednym z głównych wyzwań jest świadczenie usług publicznych w taki sposób, aby były one dostępne dla wszystkich, w tym dla obcokrajowców. Nie jest to zadanie łatwe w realizacji, ponieważ wiele z tych procedur (na przykład załatwienie spraw urzędowych) jest trudna nawet dla osób, które od urodzenia mieszkają w danym mieście. Dostosowanie ich do potrzeb osób cudzoziemskich i zaadresowanie wyzwań wielokulturowości tym kontekście stanowi więc dodatkowe wyzwanie.

W 2020 roku Obserwatorium Wielokulturowości przeprowadziło badania dotyczące stosunku migrantek i migrantów do usług publicznych w Krakowie¹¹¹. W badaniach przeanalizowano między innymi dostępność informacji o oferowanych usługach, dostosowanie usług do indywidualnych potrzeb i kwestie dotyczące niekorzystnego traktowania obcokrajowców i obcokrajowców podczas korzystania z usług.

Wyniki pokazują, że 55% badanych cudzoziemek i cudzoziemców pozytywnie oceniło dostępność informacji o oferowanych usługach publicznych. Jak widać na poniższym wykresie, najlepiej oceniana była dostępność informacji na temat usług transportowych w Krakowie, a najgorzej – informacja o służbie zdrowia.

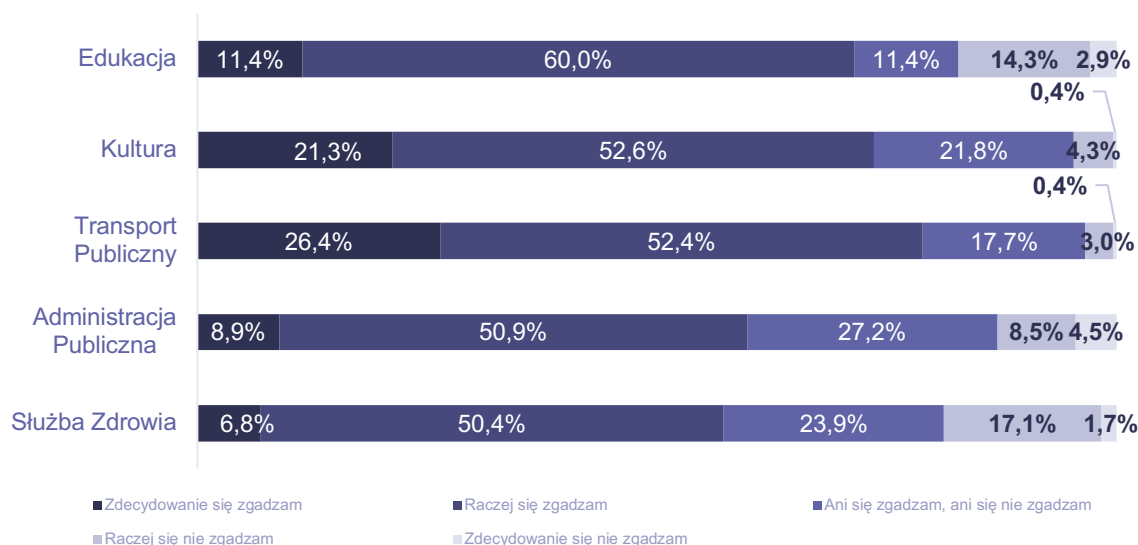

Źródło: P. Kubicki, K. Czerska-Shaw, *Stosunek migrantów do usług publicznych oraz tworzenie więzi sąsiedzkich w mieście „globalizującym się”. Studium przypadku miasta Krakowa*, Obserwatorium Wielokulturowości i Migracji, Kraków, grudzień 2020 roku.

Istotnym aspektem poruszonym w badaniu była ocena dostosowania usług publicznych do indywidualnych wymagań i preferencji. Jak można zobaczyć na wykresie, ogólnie wszystkie usługi oceniane były pozytywnie przez co najmniej 50% badanych. Najwyżej oceniane były transport publiczny (79%) i kultura (73%). Najwięcej negatywnych wskazań odnosiło się do służby zdrowia (19%) i edukacji (17,5%). Najwięcej negatywnych wskazań odnosiło się do służby zdrowia (19%) i edukacji (17,5%). Wskazane jest podejmowanie działań na rzecz przeszkolenia pracowniczek i pracowników sektora medycznego, w szczególności krakowskich szpitali, w zakresie standardów opieki nad pacjentką i pacjentem w kontekście różnorodności wielokulturowej. Warto rozważyć także stworzenie tłumaczy i słowników, które mogłyby ułatwiać poruszanie się po przestrzeniach szpitali i kontakt z lekarką i lekarzem.

¹¹¹ P. Kubicki, K. Czerska-Shaw, *Stosunek migrantów do usług publicznych oraz tworzenie więzi sąsiedzkich w mieście „globalizującym się”. Studium przypadku miasta Krakowa*, Obserwatorium Wielokulturowości i Migracji, Kraków, grudzień 2020 roku.

Usługi odpowiadają moim indywidualnym wymaganiom i preferencjom

Źródło: P. Kubicki, K. Czerska-Shaw, *Stosunek migrantów do usług publicznych oraz tworzenie więzi sąsiedzkich w mieście „globalizującym się”. Studium przypadku miasta Krakowa*, Obserwatorium Wielokulturowości i Migracji, Kraków, grudzień 2020 roku.

W ramach badań poruszono również obszary niewłaściwego traktowania obcokrajowców podczas korzystania z usług. Ponad 40% osób badanych wskazało, że doświadczyło dyskryminacji i niesprawiedliwego traktowania. Najczęściej wynikało to z kwestii językowych – osoby te były niewłaściwie traktowane, gdy się okazywało, że słabo znają język polski (34,8%).

Z kolei 23,3% respondentek i respondentów doświadczyło niekorzystnego traktowania ze względu na przynależność etniczną lub narodową, a 6,6% – ze względu na kolor skóry. Kwestie kulturowe jako przyczynę niekorzystnego traktowania wymieniło 5,2% badanych.

Powyższe odsetki wskazują, że dostępność usług publicznych w Krakowie jest oceniana dość dobrze, niemniej nadal w ich ramach niektóre osoby cudzoziemskie są traktowane gorzej.

Należy w tym miejscu zaznaczyć, że w ramach Programu Otwarty Kraków podejmowano działania mające na celu ułatwianie cudzoziemcom korzystanie z usług świadczonych przez miasto, między innymi:

- uruchomiono punkt informacyjny dla cudzoziemców,
- przetłumaczono i opublikowano w Biuletynie Informacji Publicznej Miasta Krakowa procedury administracyjne, z którymi mogą spotykać się osoby obcojęzyczne. Procedury te dostępne są w językach polskim, angielskim, ukraińskim i rosyjskim,

- przygotowano pakiet powitalny dla migrantek i migrantów
- prowadzone są szkolenia dla pracowników samorządowych z zakresu budowania urzędu przyjaznego cudzoziemcom, mniejszościom narodowym i etnicznym oraz szkolenia z komunikacji międzykulturowej.

AKTYWIZM, PARTNERSTWO I PARTYCYPACJA

Zarządzanie miastem wymaga szerokiej współpracy i partnerstwa wielu podmiotów z różnych sektorów – publicznego, prywatnego i pozarządowego – działających w ramach wielu dyscyplin i obszarów, takich jak: edukacja, zatrudnienie, mieszkalnictwo, pomoc społeczna, zdrowie, kultura, sport, problemy związane z przemocą, społeczności lokalne.

Dostosowanie działalności różnych instytucji i organizacji do potrzeb imigrantów powinno być w dużym stopniu naturalnym procesem. Z tego względu niezbędne jest podjęcie działań włączających i upodmiotawiających mniejszości oraz imigrantki i imigrantów. Aby procesy te przebiegały płynnie, ważne jest, żeby społeczność Krakowa była otwarta na poznawanie kultury i zwyczajów mniejszości. Bez obustronnego zrozumienia bardzo trudno jest osiągnąć harmonijną integrację i rozwój miasta.

Według indeksu MIPEX, który porównuje polityki integracyjne w 31 krajach, Polska lokuje się na przedostatnim miejscu i wyprzedza jedynie Rumunię. Według autorów indeksu warunki partycypacji politycznej i społecznej migrantek i migrantów są w Polsce „poważnie niesprzyjające”. Imigrantki i imigranci spoza państw Unii Europejskiej w Polsce nie mają prawa głosować ani startować w wyborach parlamentarnych i samorządowych, nie mogą również należeć do partii politycznych, a także tworzyć stowarzyszeń o takim charakterze. Mogą oni jedynie być członkami organizacji pozarządowych, związków zawodowych i angażować się w działania organizacji społecznych. Ponadto migrantki i migranci z tak zwanych krajów trzecich mają prawo organizować marsze i protesty oraz brać w nich udział.

Z drugiej strony wyniki badania dotyczące sytuacji w Krakowie pokazują, że cudzoziemki i cudzoziemcy relatywnie często deklarują podejmowanie różnego typu działań społecznych. Jedynie 4,2% badanych odpowiedziało, że w 2020 roku nie angażowało się w żaden typ aktywności tego rodzaju.

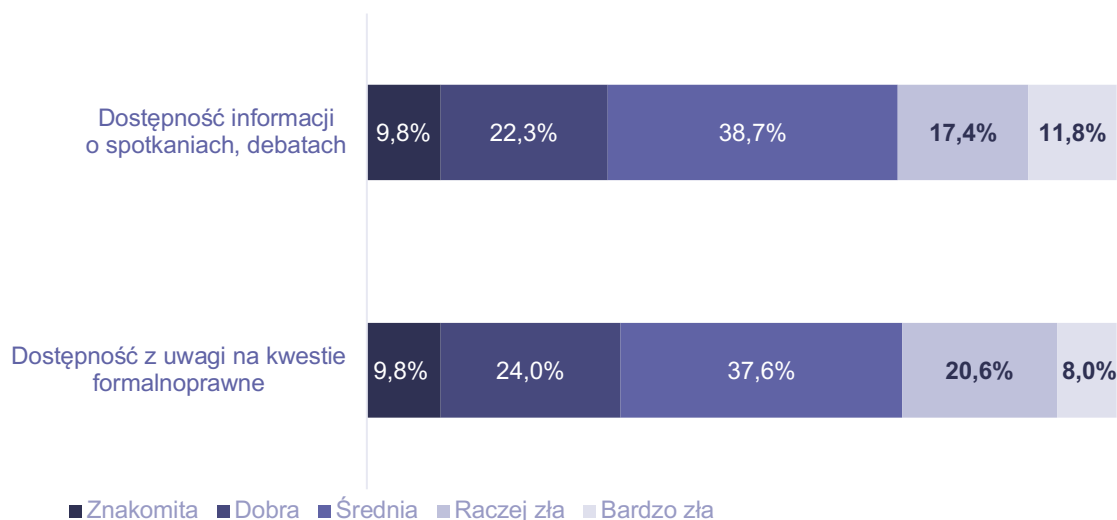
Czy mieszkając w Krakowie, brała Pani/brał Pan udział w następujących wydarzeniach partycypacyjnych?

Źródło: P. Kubicki, K. Czerska-Shaw, *Stosunek migrantów do usług publicznych oraz tworzenie więzi sąsiedzkich w mieście „globalizującym się”*. Studium przypadku miasta Krakowa, Obserwatorium Wielokulturowości i Migracji, Kraków, grudzień 2020 roku.

Jak wynika z powyższych danych, cudzoziemki i cudzoziemcy podejmowali działania głównie w ramach organizacji pozarządowych i inicjatyw oddolnych oraz uczestniczyli w spotkaniach wspólnot mieszkaniowych. Wielu z nich brało również udział w głosowaniach dotyczących projektów do budżetu obywatelskiego bądź partycypowała w ich tworzeniu. Istotne jest również, że osoby cudzoziemskie dość dobrze oceniają możliwości partycypacji społecznej. Ponad 30% badanych oceniło dostępność partycypacji społecznej jako dobrą albo znakomitą, pod kątem zarówno dostępności informacji, jak i kwestii formalnoprawnych. Warto jednak zwrócić uwagę, że podobny odsetek ocenia ją źle.

Jak Pan/Pani ocenia możliwość partycypacji społecznej w Krakowie z perspektywy obcokrajowca:

Źródło: P. Kubicki, K. Czerska-Shaw, *Stosunek migrantów do usług publicznych oraz tworzenie więzi sąsiedzkich w mieście „globalizującym się”. Studium przypadku miasta Krakowa*, Obserwatorium Wielokulturowości i Migracji, Kraków, grudzień 2020 roku.

Konsultacje z ekspertkami i ekspertami wykazały jednak, że nadal można poprawić ten obszar polityki miasta i zmniejszyć dyskryminację wobec grup mniejszościowych, jak i przeciwdziałać rozpowszechnianiu stereotypów na ich temat. Wskazywano, że projekty dotyczące poszczególnych mniejszości kulturowych nie są z nimi w odpowiednim stopniu konsultowane – zarówno projekty architektoniczne czy wystawy, jak i przewodniki turystyczne. Co więcej, należałoby zapraszać przedstawicielki i przedstawicieli mniejszości na konsultacje, aby stworzyć im możliwość wyrażania swoich potrzeb czy obaw, a także wskazywania obszarów, w których nie czują się traktowani podmiotowo.

KULTURA I DZIEDZICTWO

Kraków od lat jest uważany za miasto o bogatym dziedzictwie kulturowym, często podkreśla się również jego wielokulturowość. Zawdzięcza to zarówno osobom urodzonym w Krakowie, jak i przyjezdnym z innych części kraju i z zagranicy. W 2000 roku Kraków w stał się Europejską Stolicą Kultury. W październiku 2013 roku otrzymał tytuł Miasta Literatury UNESCO.

W 2013 roku w Krakowie, na nadzwyczajnej międzynarodowej konferencji ICORN i PEN International WiPC odbywającej się pod hasłem Writing Freedom obradowało ponad 200 gości z 50 krajów.

Kraków od roku 2011 jest także częścią programu Miast Międzykulturowych. Program jest platformą, która łączy miasta i liderów na całym świecie w społeczność, międzykulturowość w kontekście tego programu rozumiana jest jako promowanie polityki i praktyk wzmacniających interakcje, wzajemne zrozumienie i poszanowanie między różnymi kulturami i grupami etnicznymi. W 2021 Kraków we współpracy z Wrocławiem i Lublinem realizował wspólny projekt pn. „Razem przeciwko mowie nienawiści. Wspólna kampania polskich miast w rodzinie Programu Miast Międzykulturowych Rady Europy”.

Wydział Kultury i Dziedzictwa Narodowego finansuje i wspiera wydarzenia, które nawiązują do idei wielokulturowości lub propagowały kulturę mniejszości narodowych lub etnicznych. Na realizację poniższych przedsięwzięć przyznane zostały dotacje w ramach otwartego konkursu ofert na realizację zadań publicznych Gminy Miejskiej Kraków w sferze kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego. W Krakowie realizowanych jest szereg festiwali, które wspierają idee wielokulturowości. Do kluczowych z nich należy Festiwal Kultury Żydowskiej, EtnoKraków/Rozstaje oraz Międzynarodowe Dni Kultury Romskiej Festiwalu Wielokulturowego. Kraków jest również gospodarzem wielu dużych festiwali. W tym m.in. Festiwalu Conrada oraz Festiwalu Miłosa, które otrzymały w 2017 roku od Europejskiego Stowarzyszenia Festiwali znak jakości EFFE Label, przyznawany wydarzeniom o międzynarodowej randze¹¹².

13 września w Erywaniu podpisano porozumienie powołujące EFFE Seal dla Miast i Regionów Festiwalowych. Znak jakości EFFE Seal opracowany przez ekspertów siedmiu miast festiwalowych: Belgradu, Bergen, Edynburga, Gandawy, Leeuwarden, Lublany i Krakowa ma doceniać te ośrodki, które w znaczący sposób deklarują przywiązanie do roli i wartości generowanych przez sektor festiwalowy, a także traktują festiwale jako ważny obszar polityki kulturalnej i społecznej. W porozumieniu prawa człowieka oraz kwestie równości są mocno podkreślone.

¹¹²

https://www.krakow.pl/aktualnosci/209743,33,komunikat,krakowskie_festiwale_ponownie_docenione_przez_europe_.html [dostęp: 30.11.2022]

Warto wspomnieć w tym kontekście o Instytucie Willi Decjusza, miejskiej instytucji, nastawionej na promowanie idei wielokulturowości. Realizuje m.in. następujące zadania:

- Stypendia i rezydencje literackie, w ramach cyklu pobytów rezydencjalnych Stowarzyszenia Willa Decjusza zrealizowane zostały Wyszehradzkie Rezydencje Literackie, adresowane do pisarzy, poetów, eseistów, krytyków, tłumaczy literatury i dziennikarzy z Polski, Czech, Węgier i Słowacji.
- Letnia Szkoła Wyszehradzka, cykl szkoleń młodych ludzi z krajów Grupy Wyszehradzkiej i Europy Wschodniej realizowany jest corocznie od 2002 r. Celem projektu jest pogłębienie wiedzy na temat wyzwań regionalnych i globalnych, likwidacja 24 wzajemnych stereotypów, budowanie więzi i przyjacielskich kontaktów. Uczestnikami programu są studenci, doktoranci, młodzi nauczyciele i dziennikarze z czterech krajów Grupy Wyszehradzkiej oraz innych krajów europejskich. W dotychczasowych edycjach Szkoły wzięło udział ponad 500 osób, pochodzących z Polski, Czech, Słowacji, Węgier, Armenii, Azerbejdżanu, Białorusi, Francji, Kirgistanu, Kosowa, Litwy, Macedonii, Mołdawii, Niemiec, Rosji, Rumunii, Serbii, Słowenii i Ukrainy.
- Polska Nagroda im. Sergio Vieira de Mello, Wysokiego Komisarza ds. Praw Człowieka

W oparciu o Program „Otwarty Kraków” realizowany jest także Festiwal Wielokulturowy – Nowi Krakowianie 2021, organizowany przez Stowarzyszenie Willa Decjusza i Fundację Internationaler Bund Polska przy wsparciu finansowym miasta. Festiwal Wielokulturowy ma na celu przybliżenie sylwetek obcokrajowców mieszkających na terenie Krakowa i prowadzących tu swoją działalność, jak również jest okazją do zaprezentowania kultur różnych krajów.

Ideę wielokulturowości wspierają również Nowohuckie Centrum Kultury, Muzeum Fotografii MuFo, Galeria Sztuki Współczesnej Bunkier Sztuki, MOCAK, krakowskie biblioteki, ośrodki i centra kultury. Bardzo istotnym wyzwaniem na kolejne lata jest kwestię języka, zarówno w miejskich instytucjach jak i teatrach warto zagwarantować odpowiednie tłumaczenia, by uczynić przestrzeń kultury realnie dostępną dla każdego.

W Krakowie odbywa się także Międzynarodowy Festiwal Teatru Ukraińskiego Wschód – Zachów. W 2022 odbyła się 9 edycja. Także podczas festiwalu prezentowane są spektakle poruszające tematy wielokulturowe, m.in. spektakl „Głosy Nowej Białorusi” podczas Festiwalu Boska Komedia.

Od 2015 roku działa także w mieście Chór w Kontakcie pod batutą syryjskiego muzyka i kompozytora, Wassima Ibrahima. Chór współpracuje z innymi instytucjami miejskimi i festiwalami, np. Chór w Kontakcie i Capella Cracoviensis otwierali wspólnie Opera Rara Kraków w 2022 roku. Tego typu inicjatywy są dobrym przykładem na to, jaką rolę sztuka może odgrywać w procesie integracji.

Krakowskie Biuro Festiwalowe realizuje także interdyscyplinarny cykl debat poświęconych tematyce antydyskryminacyjnej pn. „W(y)kluczenia” realizowanych w Pałacu Potockich przy Rynku Głównym 20 od lipca 2021 r. Głośne premiery książkowe są punktem wyjścia do dyskusji m.in. uchodźstwie, prawach kobiet, mniejszości seksualnych, niepełnosprawności, wykluczeniu ekonomicznemu, inkluzywnym języku.

Należy wskazać potrzebę rozwijania programów kulturalnych miejskich instytucji o perspektywę różnorodności, ze szczególnym uwzględnieniem odpowiedniego języka. Ekspertki i eksperci w trakcie wywiadów zwracali uwagę, że niekiedy kultura mniejszości nie jest uwzględniana w kolekcjach muzealnych, informatorach kulturalnych i w treściach przekazywanych przez przewodników. Co więcej, wskazywano, że niejednokrotnie brakuje wrażliwości i dostrzegania autentyczności różnych kultur przy działaniach promocyjnych miasta pokazujących zabytki i miejsca ważne dla Krakowa oraz przy organizacji festiwalu. Warto rozważyć poszerzenie przestrzeni konsultacji w tym obszarze i zadbać o odpowiednią wrażliwą reprezentację wielokulturowego dziedzictwa. W tym celu wskazane jest przeszkolenie kuratorów/ek oraz pracowników miejskich instytucji w zakresie adresowania kwestii wielokulturowych.

Dobłą praktyką jest stworzenie okrągłego stołu, tak jak miało to miejsce w przypadku stołu „Wobec zjawiska „Żydów na szczęście w Polsce”. Podczas posiedzeń uczestnicy i uczestniczki warsztatów i spotkań w formule okrągłych stołów wypracowali stanowisko i doprowadzili do podpisania listu będącego wyrazem sprzeciwu wobec obecności figurek tzw. „Żyda z pieniążkiem” w przestrzeni publicznej. Sygnatariuszki i sygnatariusze listu zwracają uwagę, że obecność przedstawień Żyda z pieniążkiem w postaci popularnych figurek lub innych form (obrazki, magnesy, nadruki, naklejki) w ofercie sklepów pamiątkarskich i stanowisk targowych jest odbierana społecznie jako dowód braku refleksji i wrażliwości. Figurki te, utożsamiane przez niektórych z talizmanem przynoszącym szczęście, mają charakter antysemicki. List powstał w wyniku współpracy kilkunastu instytucji, organizacji pozarządowych, przedstawicielek i przedstawicieli miasta, środowiska naukowego, muzeów, kongregacji i stowarzyszeń handlowych oraz rzemieślniczych, a także społeczności żydowskiej mieszkającej w Krakowie. W nowych umowach z najemcami stoisk np. w Sukiennicach czy podczas

cyklicznych targów Kraków będzie wprowadzał klauzule, by w ofercie nie pojawiły się figurki „Żyda z pieniążkiem”.

Co roku w Krakowie od 2018 r. przyznawany jest tytuł „Krakowski Ambasador Wielokulturowości”. Nagroda skierowana jest do osób i podmiotów działających na rzecz dialogu międzykulturowego w Krakowie. Został ustanowiony przez Radę Miasta Krakowa - uchwałą nr III/31/18 z dnia 19 grudnia 2018 roku - kierującą się intencją wspierania działalności oraz inicjatyw mających na celu promowanie zróżnicowania kulturowego, etnicznego, wyznaniowego oraz integrację mieszkańców Krakowa i środowisk cudzoziemców i cudzoziemców.

W roku 2022 w obliczu wojny, kierowanie chęcią dotarcia do nowych mieszkańców i mieszkank miasta, krakowskie instytucje kultury, placówki edukacyjne i firmy zaangażowały się w pomoc ukraińskim uchodźczyniom i uchodźcom na różne sposoby. Między innymi powstała szeroka oferta spotkań i zajęć w języku ukraińskim. Szczególnym adresatem tych propozycji są najmłodszy goście z Ukrainy i ich rodzice. Biblioteka Kraków poszerzyła ofertę literatury ukraińskiej i stworzyła „szczęśliwy zakątek” w Filii nr 8 (ul. Brodowicza 1). Dzięki temu dzieci wraz z opiekunami mogą tam spędzić czas, rozwijać swoje uzdolnienia, wziąć udział w kreatywnych spotkaniach i warsztatach ułatwiających adaptację w Krakowie. W celu lepszego dotarcia z informacją do bezpośrednio zainteresowanych, krakowski portal „Karnet – Kraków Culture” prowadzony przez KBF we współpracy z Fundacją Instytut Polska – Ukraina stworzył specjalną zakładkę prezentującą ofertę kulturalną miasta *kierowaną do osób z Ukrainy*.

Jeśli chodzi o uczestnictwo w kulturze migrantek i migrantów. badania pt. „Uczestnictwo w polskiej kulturze imigrantów edukacyjnych z Ukrainy” z roku 20202 wskazują, że *„Większości ukraińskich studentek i studentów nie trzeba specjalnie motywować do uczestnictwa w kulturze. Kultura stanowi dla nich ważną część życia, mają potrzebę obcowania ze sztuką i pięknem (co dziesiąty z naszych badanych sam zajmował się twórczością artystyczną w swoim kraju)”*. Autorzy raportu podkreślają, że *„Przez uczestnictwo w kulturze imigranci poznają Polskę, jej historię i dziedzictwo kulturowe. Daje się wyczuć wręcz poczucie wewnętrznego obowiązku, aby zdobywać*

wiedzę o polskiej historii, a także rozumienie i docenianie wagi kultury w integracji z nowym krajem i jego mieszkańcami”¹¹³.

Ponadto, w badaniu "Polska kultura oczami Ukraińców" przeprowadzonym przez Centrum Dialogu im. Juliusza Mieroszewskiego w 2022 roku 56% Ukraińek i Ukraińców deklaruje zainteresowanie polską kulturą, np. książkami czy filmami, co więcej 43% Ukraińek i Ukraińców uważa kulturę Polski za najciekawszą spośród krajów europejskich¹¹⁴.

Perspektywa uczestnictwa w kulturze migrantów i migrantek odnosi się także do artystek i artystów. System wspierania działalności artystycznej powinien obejmować także tę grupę. Po wybuchu wojny w Ukrainie rozpoczęły się działania nakierunkowane na wspieranie twórców i twórczyń z terenów objętych wojną. Ukraińska pisarka Olha Kupriian i literaturoznawczyni Julia Pidmohylna na zaproszenie KBF wzięły udział w programie rezydencjalnym Krakowa Miasta Literatury UNESCO. Artystki i artyści, którzy przybyli do Krakowa wielokrotnie byli zapraszani do udziału w festiwalach i spotkaniach literackich i artystycznych.

W 2011 r. Kraków jako pierwsze polskie miasto przystąpił do ICORN (Międzynarodowa Sieć Miast Schronienia (International Cities of Refuge Network ICORN)). ICORN to sieć miast oferująca azyl pisarzom i obrońcom praw człowieka, którzy z powodu prześladowań nie mogą swobodnie żyć i tworzyć we własnej ojczyźnie. Instytut Kultury Willa Decjusza we współpracy z przedstawicielami miasta oferuje prześladowanym twórcom dwuletni pobyt i wsparcie stypendialne, połączone z różnorodnymi działaniami na rzecz zaangażowania artystów w lokalne życie literackie i promocji ich twórczości w Polsce. W 2020 roku na zgromadzeniu członków Międzynarodowej Sieci Miast Schronienia – ICORN skupiającej reprezentantów przeszło 70 miast świata, przedstawiciel Krakowa został wybrany do Rady Zarządzającej ICORN, funkcje tą pełni Robert Piaskowski, pełnomocnik prezydenta Krakowa ds. kultury.

¹¹³ Jawor A., UCZESTNICTWO W POLSKIEJ KULTURZE IMIGRANTÓW EDUKACYJNYCH Z UKRAINY, w: SPRAWY NARODOWOŚCIOWE Seria nowa / NATIONALITIES AFFAIRS New series, 52/2020, https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_11649_sn_2329/c/sn.2329-6142.pdf

¹¹⁴ Ibidem.

SPORT

Sport zdecydowanie może być narzędziem integracji i włączania społecznego uchodźczyń i uchodźców, na ten moment w Gminie Miejskiej Kraków nie prowadzone są dedykowane w tym obszarze działania. Opracowanie tego programów może mieć pozytywny wpływ na społeczność lokalną i integrację uchodźców i uchodźczyń. Tego typu działania, mające na celu integrację przybyłych na przełomie lutego i marca 2023 osób z Ukrainy do Krakowa zostały zainicjowane przez krakowskie kluby sportowe. Między innymi Klub Tenisowy Błonia Kraków prowadził grupowe treningi tenisowe dla dzieci Ukrainy, w MKS SMS Kraków prowadzone były zajęcia, w których uczestniczyli zawodniczki i zawodnicy ukraińscy, w Krakowskim Klubie Szachistów również zorganizowano zajęcia dla Ukrainek i Ukraińców. Brakuje jednak danych monitorujących poziom uczestnictwa migrantek i migrantów i w zajęciach sportowych w miejskich obiektach.

Ważną kwestią w odniesieniu do sportu jest kwestia bezpieczeństwa i mowy nienawiści, szczególnie w odniesieniu do sytuacji mających miejsce na stadionach sportowych. Dwa główne krakowskie stadiony zawierają w swoich regulaminach zapisy, które zabraniają działań o charakterze dyskryminacyjnym. W Regulaminie obiektu Towarzystwo Sportowe Wisła Kraków SA wskazuje, że „Zabrania się wnoszenia i posiadania na terenie obiektu materiałów, urządzeń lub innych przedmiotów mogących zakłócić przebieg danej imprezy, zagrażać bezpieczeństwu osób uczestniczących w imprezie masowej lub substancji obiektu, a w szczególności: (...) materiałów, zawierających treści rasistowskie, polityczne, ksenofobiczne, lub wulgarne oraz tak zwanych wlepek;”. Dodatkowo „Zabrania się: (...) głoszenia i wywieszania haseł o treściach obscenicznych, wulgarnych, rasistowskich, nawoływania do waśni na tle narodowościowym, religijnym, społecznym, itp.”¹¹⁵. W Regulaminie korzystania ze stadionu MKS „Cracovia” SSA przy ul. Kałuży 1 w Krakowie zapisane jest, że „zabrania się wnoszenia i posiadania na terenie Stadionu: (...) materiałów zawierających treści rasistowskie, polityczne, ksenofobiczne lub wulgarne”¹¹⁶. Zapisy te można potraktować jako odpowiedź na zapisy generalnej rekomendacji nr 12 Europejskiej Komisji Przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji / ECRI, w sprawie zwalczanie rasizmu i dyskryminacji rasowej w sporcie, 19.12.2008 (ECRI’s 12th General Policy Recommendation

¹¹⁵ REGULAMIN OBIEKTU SPORTOWEGO STADIONU MIEJSKIEGO IM. HENRYKA REYMANA POŁOŻONEGO PRZY UL. REYMONTA 20 W KRAKOWIE

<https://www.wisla.krakow.pl/uploads/file/620fbd64545f7.pdf>

¹¹⁶ REGULAMIN KORZYSTANIA ZE STADIONU MKS „CRACOVIA” SSA PRZY UL. KAŁUŻY 1 W KRAKOWIE

https://cracovia.pl/files-app/file_333/REGULAMIN_OBIEKTU_MKS_CRACOVIA_SSA.pdf

on Combating racism and racial discrimination in the field of sport), gdzie wyrażone jest oczekiwanie, że kluby i federacje uznają rasizm za problem poważny zagrożenie dla bezpieczeństwa i tworzą wewnętrzne mechanizmy przeciwdziałaniu tego typu zjawiskom¹¹⁷.

Pozostaje jednak wyzwaniem w tym kontekście prowadzenie działań edukacyjnych skierowanych do środowiska kibicek i kibiców oraz personelu zajmującego się bezpieczeństwem na stadionach, tak by zawsze odpowiednio reagowali na wszelkie działania o charakterze dyskryminacyjnym.

6. RELIGIA, WYZNANIE I ŚWIATOPOGŁĄD

W polskim systemie prawnym uwzględnione są regulacje dotyczące zakazu dyskryminacji ze względu na religię i światopogląd. W Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku w artykule 25 ustępie 2 zobowiązano władze publiczne do zachowania bezstronności w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych, zapewniając swobodę ich wyrażania w życiu publicznym.

Ponadto w ratyfikowanych przez Polskę umowach międzynarodowych – w Paktach praw człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych z 1966 roku, w Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 roku oraz w traktatach Unii Europejskiej – znajdują się zapisy gwarantujące równość traktowania ze względów religijnych i światopoglądowych. Zakaz dyskryminacji zapisany jest również w prawie karnym, w prawie pracy oraz ustawie antydyskryminacyjnej .

Polska jest krajem dość jednolitym pod względem wyznania religijnego. Mniejszości wyznaniowe i religijne są stosunkowo nieliczne, dlatego na władzach – zarówno centralnych, jak i lokalnych – spoczywa szczególna odpowiedzialność za respektowanie wolności wyznania i światopoglądu. Należy również wziąć pod uwagę, że katolicy – którzy zdecydowanie dominują liczebnie – mają uprzywilejowaną pozycję, ponieważ praktyki związane z wyznaniem rzymskokatolickim są częścią polskiej tradycji i kultury. Najnowsze dane dotyczące religii

¹¹⁷ <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rzecznik-praw-obywatelskich-i-PZPN-przeciw-rasizmowi-ksenofobii-i-dyskryminacji>

deklarowanej wskazują, że w województwie małopolskim jest to najliczniejsza grupa. Wyznanie to deklaruje ponad 2,65 miliona osób, co stanowi prawie 97% wszystkich mieszkańców (na podstawie informacji Głównego Urzędu Statystycznego).

Taki stan rzeczy wymaga od władz miasta, urzędników i środowiska nauczycielskiego szczególnej wrażliwości na sytuację mieszkających w Krakowie osób innych wyznań lub mających inny światopogląd. Zachowanie swojej tożsamości religijnej, korzystanie z prawa do praktyk związanych z własną religią nie jest dla tych osób łatwe, nierzadko wymaga odwagi.

W ramach Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 roku zbierano informacje na temat przynależności wyznaniowej. Spośród 757 tysięcy mieszkańców Krakowa 85% osób odpowiedziało na pytanie o religię. Według tych danych najliczniejszą mniejszością religijną było 2166 osób należących do Związku Wyznania Świadków Jehowy. Wspólnotę prawosławną tworzyło około pół tysiąca osób, podobna liczba wiernych należała do Kościołów ewangelicko-augsburskiego i zielonoświątkowego. Nieco powyżej trzystu wiernych deklaroowało przynależność do Kościołów chrześcijan baptystów i greckokatolickiego. Brakuje jednak danych bardziej aktualnych¹¹⁸.

WSPÓLNOTY WYZNANIOWE W KRAKOWIE

Poniższe dane przytoczono na podstawie wydanego w 2020 roku raportu *Wieloreligijny Kraków a procesy migracyjne* autorstwa Konrada Pędziwiatra, Patrycji Trzeszczyńskiej, Dobrosława Wiktor-Macha¹¹⁹.

Zgodnie z raportem w Krakowie działają poniższe wyznania:

1. Katolicyzm
 - Kościół Rzymskokatolicki
 - Kościół Greckokatolicki
 - Kościół Ormiański
2. Prawosławie
3. Protestantyzm
 - Kościół Zielonoświątkowy

¹¹⁸ <https://owim.uek.krakow.pl/wp-content/uploads/user-files/reports/Wieloreligijny%20Krako%CC%81w%20a%20procesy%20migracyjne%20FINALrev30.03.21.pdf> [dostęp: 30.11.2022]

¹¹⁹ *Ibidem*.

- Kościół Boży w Polsce
 - Kościół Boży w Chrystusie
 - Kościół Chrześcijan Wiary Ewangelicznej w RP
 - Inne wspólnoty protestanckie
4. Świadkowie Jehowy
 5. Islam
 6. Judaizm
 7. Hinduizm
 8. Buddyzm
 9. Bahaizm

Jeśli chodzi o organizacje i instytucje zrzeszające osoby o światopoglądzie świeckim, to należy wymienić:

- Stowarzyszenie Wszechnicy Oświeceniowo-Racjonalistycznej, zrzeszające i integrującą społeczności o światopoglądzie humanistycznym, racjonalistycznym i ateistycznym,
- Fundację na Rzecz Różnorodności Polistrefa.

DYSKRYMINACJA ZE WZGLĘDU NA WYZNANIE I ŚWIATOPOGLĄD - OBSZARY DYSKRYMINACJI

Według informacji zawartych w publikacjach i raportach Rzecznika Praw Obywatelski do najczęstszych przejawów dyskryminacji ze względu na wyznanie i światopogląd należy zaliczyć naruszenia w miejscu pracy, naukę religii w szkołach, obecność symboli religijnych w placówkach instytucji publicznych.

MIEJSCE PRACY

Do najczęstszych naruszeń dotyczących kwestii wyznania i światopoglądu dochodzi w miejscu pracy. Zgodnie z artykułem 42 Ustawy z dnia 17 maja 1989 roku o gwarancjach wolności sumienia i wyznania¹²⁰ osoby należące do Kościołów lub związków wyznaniowych mogą na własny wniosek otrzymać dzień wolny w celu obchodzenia świąt swojego wyznania. Na mocy prawa osobom tym za dzień wolny nie przysługuje wynagrodzenie. Pracownik jest

¹²⁰ <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19890290155> [dostęp: 30.11.2022].

zobowiązany odpracować ten dzień w innym terminie, po uzgodnieniu tego z pracodawcą, bez prawa do dodatkowego wynagrodzenia za pracę w dni ustawowo wolne od pracy lub pracę w godzinach nadliczbowych. Należy jednak podkreślić, że wniosek taki może być przez pracodawcę traktowany jako niewiążący i może on go odrzucić w każdej sytuacji.

Istotne są również kwestie dotyczące doskonalenia zawodowego w miejscu pracy i szkoleń z nimi związanych. Nie powinny być one organizowane w dni będące świętem religijnym osób, które w danym szkoleniu miałyby uczestniczyć. Podobnie organizując spotkania służbowe, powinno się uwzględniać daty świąt religii mniejszościowych. Istotna jest również możliwość organizowania przerw na modlitwę w wypadku wyznawców islamu.

Ze względu na małą liczbę pracowniczek i pracowników w Urzędzie Miasta Krakowa i jednostkach miejskich trudno jednoznacznie stwierdzić, czy wnioski takie są składane, czy pracownicy wiedzą o przysługującym im prawach i czy występują problemy z przestrzeganiem tych praw. Wydaje się jednak ważne, żeby jednostki samorządowe przyjmowały takie rozwiązania organizacyjne, które uwzględniałyby wolność wyznania swoich pracowników, ponadto powinni być oni informowani o swoich prawach.

NAUKA RELIGII MNIEJSZOŚCIOWYCH W SZKOŁACH

Na mocy artykułu 20 ustępu 1 Ustawy z dnia 17 maja 1989 roku o gwarancjach wolności sumienia i wyznania Kościoły i inne związki wyznaniowe mogą nauczać religii oraz wychowywać religijnie dzieci i młodzież zgodnie z wyborem dokonany przez ich rodziców lub opiekunów prawnych. Nauczanie religii uczniów szkół publicznych i wychowanków publicznych przedszkoli może odbywać się w tych placówkach na zasadach określonych w Ustawie z dnia 7 września 1991 roku o systemie oświaty.

Dwudziestego września 2018 roku Rzecznik Praw Obywatelskich wystąpił o usunięcie wszelkich barier w dostępie do lekcji religii mniejszościowych lub lekcji etyki. Zwrócił uwagę, że nierówne traktowanie uczniów dotyczące uczestniczenia bądź nieuczestniczenia w lekcjach religii w szkole stanowi przejaw dyskryminacji ze względu na religię i światopogląd w obszarze edukacji.

Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 roku w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach

i szkołach placówki te mają obowiązek zorganizowania lekcji religii dla grupy nie mniejszej niż siedmioro uczennic i uczniów danej klasy lub wychowanek i wychowanków grupy przedszkolnej. Dla mniejszej liczby osób w klasie lub w grupie lekcje religii w przedszkolu lub szkole powinny być organizowane w grupie międzyoddziałowej lub międzyklasowej. Ponadto jeżeli

w przedszkolu lub szkole na naukę religii danego wyznania zgłosi się mniej niż siedmioro uczennic i uczniów (wychowanek i wychowanków), to organ prowadzący przedszkole lub szkołę może – w porozumieniu z właściwym Kościołem lub związkiem wyznaniowym – zorganizować naukę religii w grupie międzyszkolnej lub w pozaszkolnym (pozapredszkolnym) punkcie katechetycznym.

W krakowskich szkołach lekcje religii mniejszościowych nie są prowadzone. Jest to związane głównie z brakiem takiej inicjatywy ze strony mniejszości religijnych. Ważne, by rozmowę w tym kierunku uruchomić. Brakuje danych pozwalających odpowiedzieć na pytanie, czy dyrektorki i dyrektorzy szkół i organów prowadzących podejmowali próby, aby takie lekcje zorganizować.

W ramach konsultacji z ekspertkami i ekspertami w Krakowie wskazano na inną ważną kwestię dotyczącą sytuacji w szkołach. Są w nich obchodzone jedynie święta i zwyczaje związane z wyznaniem rzymskokatolickim, czyli takie jak wigilia Bożego Narodzenia czy Wielkanoc. Na wielu lekcjach poświęca się dużo czasu na dotyczące ich tematy. Powoduje to w opinii osób, z którymi były prowadzone wywiady, że uczennice i uczniowie niewierzący albo wyznający inną religię często czują się mało komfortowo. Ponadto, mimo że w wielu szkołach są uczennice i uczniowie innych wyznań, to tematyka związana mniejszościami religijnymi i ich świętami jest w tych placówkach praktycznie nieobecna. Konsekwencją tej sytuacji może być fakt, że dzieci i ich rodzice nie czują się w pełni częścią społeczności szkolnej.

OBCENOŚCI SYMBOLI RELIGIJNYCH W PRZESTRZENI PUBLICZNEJ

Prawo dotyczące obecności symboli religijnych w placówkach publicznych nie jest jednoznacznie sformułowane. Opinia Polskiego Towarzystwa Prawa

Antydyskryminacyjnego¹²¹ pokazuje jednak, że z idei neutralności światopoglądowej państwa wynikają określone dyrektywy postępowania dla wszystkich organów i funkcjonariuszy publicznych. Według tego opracowania państwo nie powinno wywierać wpływu na swoich obywateli w sferze światopoglądowej oraz powinno respektować zróżnicowanie społeczeństwa w sferze religijnej czy światopoglądowej.

7. NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ

CHARAKTERYSTYKA GRUPY

Opierając się na danych z ostatniego Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 roku, stanowiącego wciąż jedno z głównych źródeł informacji w zakresie osób z niepełnosprawnościami¹²², można stwierdzić, że osoby takie stanowią w województwie małopolskim 11,8% ogółu mieszkanek i mieszkańców województwa. W tej grupie w 2011 roku kobiety z niepełnosprawnościami stanowiły 55,1%, a mężczyźni – 44,9%. W samym Krakowie populacja osób z niepełnosprawnościami liczyła 107 460 osób (14% ogólnej liczby osób mieszkających na terenie miasta). Na sto mieszkanek i mieszkańców Krakowa przypadało więc czternaście osób z niepełnosprawnościami¹²³.

Powyższe dane liczbowe, choć pochodzące z rzetelnego źródła, należy traktować jako dane szacunkowe względem liczebności populacji osób z niepełnosprawnościami. Wynika to stąd, że w Narodowym Spisie Powszechnym pytania dotyczące niepełnosprawnościami miały charakter dobrowolny. W związku z dobrowolnym charakterem pytań dotyczących niepełnosprawności blisko 1,5 miliona respondentek i respondentów odmówiło udzielenia

¹²¹ http://www.ptpa.org.pl/site/assets/files/1028/opinia_-_obecnos_ci_symboli_religijnych_w_instytucji_publicznej_r_pr_iwona_gardzielik.pdf [dostęp: 30.11.2022].

¹²² Opracowanie przygotowane w okresie, kiedy nie były jeszcze dostępne wyniki Spisu Powszechnego przeprowadzonego w 2021 roku.

¹²³ Warto tutaj zaznaczyć, że w porównaniu z 2002 rokiem dość znacznie zmalała populacja osób z niepełnosprawnościami, która w 2002 roku stanowiła 19% wszystkich osób mieszkających w Krakowie. Zmianę tę można tłumaczyć zaostrzeniem kryteriów przez organy uprawnione do przyznawania świadczeń rentowych i uprawnień pozarentowych dla osób starających się o nie, jak również rezygnacją ze starania się o uprawnienia po ukończeniu aktywności zawodowej. To z kolei w konsekwencji przekłada się na ilość środków otrzymywanych przez Kraków, ponieważ środki te, przekazywane przez Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych na realizację zadań z zakresu rehabilitacji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnościami, wyliczane są na podstawie algorytmu, który obejmuje między innymi liczebność populacji osób z niepełnosprawnościami w powiecie.

odpowiedzi na tak zadane pytanie. Ponadto dane dotyczące niepełnosprawności zostały zebrane w ramach spisu reprezentacyjnego, co oznacza, że nie wszystkim osobom objętym spisem zadano pytania o niepełnosprawność. Dane ze spisu reprezentacyjnego zostały zarazem uogólnione na całą populację¹²⁴.

Stanowisko, że dane dotyczące wielkości grupy osób z niepełnosprawnościami w Polsce jest niedoszacowana, wyraził Rzecznik Praw Obywatelskich. Jak wynika z danych Biura Rzecznika Praw Obywatelskich, liczba osób z niepełnosprawnościami stanowi grupę od 4 do 7 milionów osób. Także Fundacja Aktywizacja, jedna z największych krajowych organizacji działających na rzecz osób z niepełnosprawnościami, wskazuje, że na terenie Polski może mieszkać nawet 7,7 miliona osób z niepełnosprawnościami¹²⁵. Szacunki globalne wskazują, że osoby z niepełnosprawnościami mogą stanowić ponad 15% światowej populacji. Jest to zarazem jedna z najliczniejszych, ale także najszybciej rosnących grup mniejszościowych na świecie. Wynika to z trendu ogólnoświatowego, jakim jest starzejące się społeczeństwo. Wraz z wiekiem istotnie wzrasta ryzyko schorzeń przewlekłych czy niepełnosprawności nabytych.

Identyfikacja osób z niepełnosprawnością nie tylko na podstawie aktualnego orzeczenia o niepełnosprawności umożliwia próbę bardziej precyzyjnego oszacowania wielkości populacji osób z niepełnosprawnościami. Definicja ujęta w Narodowym Spisie Powszechnym obejmuje osobę, która „posiada odpowiednie orzeczenie wydane przez organ do tego uprawniony lub osobę, która takiego orzeczenia nie posiada, lecz odczuwa ograniczenie sprawności w wykonywaniu czynności podstawowych dla swojego wieku (zabawa, nauka, praca, samoobsługa)”¹²⁶. Podejście to jest również spójne z definicją niepełnosprawności ujętą w Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, zgodnie z którą do osób z niepełnosprawnościami zalicza się osoby, które mają długotrwale naruszoną sprawność fizyczną, psychiczną, intelektualną lub w zakresie zmysłów, co może, w oddziaływaniu z różnymi barierami, utrudniać im pełny i skuteczny udział w życiu społecznym na zasadzie równości z innymi osobami.

¹²⁴ <https://niepelnosprawni.gov.pl/index.php?c=page&id=78&print=1> [dostęp: 30.11.2022].

¹²⁵ *Komunikacja bez barier. Praktyczny poradnik kontaktu z osobami z niepełnosprawnościami*, Fundacja Aktywizacja, 2022 rok, s. 7, <https://aktywizacja.org.pl/wp-content/uploads/2022/04/Fundacja-Aktywizacja-Publikacja-Komunikacja-bez-barier.pdf> [dostęp: 30.11.2022].

¹²⁶ *Raport z wyników. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2012, s. 34.

Równocześnie już teraz warto podkreślić, że dostępne dane liczbowe zazwyczaj jednowymiarowo opisują populację osób z niepełnosprawnościami. Oprócz danych bezpośrednio odnoszących się do niepełnosprawności niejednokrotnie gromadzone są dane dotyczące płci, wieku czy wykształcenia osób należących do tej grupy. Dane liczbowe często nie są jednak poparte odpowiednią analizą jakościową, tym samym nie odzwierciedlają w pełni intersekcyjnego podejścia oraz specyfiki trudności i barier osób z niepełnosprawnościami, które zarazem są osobami w określonym wieku i określonej płci czy osobami mającymi zobowiązania rodzinne. Przykładem konieczności stosowania podejścia intersekcyjnego są dane odzwierciedlające zjawisko przemocy uwarunkowanej płcią. Dostępne dane statystyczne potwierdzają bowiem, że osobami doświadczającymi przemocy są w zdecydowanej większości kobiety (90%), a kobiety z niepełnosprawnościami doświadczają różnych form przemocy trzy razy częściej niż kobiety sprawne¹²⁷. Tym częściej, im bardziej utrudniająca funkcjonowanie i samodzielność jest niepełnosprawność. Bardziej niepokojące dane przedstawia treść Rezolucji Parlamentu Europejskiego z dnia 29 listopada 2018 roku, z której wynika, że kobiety z niepełnosprawnościami są od dwóch do nawet pięciu razy bardziej narażone na przemoc. Co więcej, aż 34% kobiet z problemami zdrowotnymi lub z niepełnosprawnością doświadczyło w życiu przemocy fizycznej lub seksualnej ze strony swojego partnera¹²⁸. Wśród kobiet z niepełnosprawnościami można także zidentyfikować grupy, które częściej doświadczają przemocy, zwłaszcza o charakterze seksualnym i psychicznym. Przykładowo będą to kobiety w spektrum autyzmu – są pewne elementy rozwoju w spektrum autyzmu, które sprzyjają nadużyciom i niepożądanym zachowaniom ze strony sprawczyń lub sprawców. Osobom w spektrum trudnej bowiem rozpoznać ukryte intencje innych osób oraz zidentyfikować sytuacje, które mogą stanowić dla nich zagrożenie¹²⁹.

Populacja osób z niepełnosprawnościami powinna być traktowana jako ważna grupa społeczna, do której są kierowane wąsko wyznaczone formy wsparcia – ze względu na tendencję wzrostową jej wielkości. Mimo że obecnie szacuje się, że osoby z niepełnosprawnościami stanowią co najmniej 12,2% ogółu ludności kraju¹³⁰, zakłada się, że

¹²⁷ Powiatowy Program Działania na Rzecz Osób Niepełnosprawnych na lata 2019–2022, załącznik do Uchwały nr XVI/323/19 Rady Miasta Krakowa z dnia 22 maja 2019 r., s. 25.

¹²⁸ <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzienniki-UE/rezolucja-parlamentu-europejskiego-z-dnia-29-listopada-2018-r-w-sprawie-69368631> [dostęp: 30.11.2022].

¹²⁹ <http://www.niepelnosprawni.pl/ledge/x/1864584> [dostęp: 30.11.2022].

¹³⁰ <https://niepelnosprawni.gov.pl/index.php?c=page&id=78&print=1> [dostęp: 30.11.2022].

zgodnie z dostępnymi prognozami demograficznymi w skali Polski już niedługo seniorki i seniorzy – a więc osoby często borykające się z różnymi ograniczeniami i dolegliwościami zdrowotnymi wynikającymi z wieku – będą stanowić 30% społeczeństwa, a wraz z osobami z niepełnosprawnościami – aż jedną trzecią społeczeństwa. W wypadku Krakowa, który cechuje się szczególną demografią, można szacować, że seniorki i seniorzy i osoby z niepełnosprawnościami mogą stanowić 40%, a wśród osób o niskich dochodach – powyżej 50% mieszkanek i mieszkańców miasta¹³¹.

Niepełnosprawność osób zamieszkujących w Krakowie jest zazwyczaj niepełnosprawnością rejestrowaną – u około 76% osób niepełnosprawność została potwierdzona przez uprawniony organ. Pozostała grupa obejmuje osoby niepełnosprawne biologicznie – nieposiadające orzeczenia o niepełnosprawności, ale odczuwające ograniczenie sprawności w wykonywaniu podstawowych dla swojego wieku czynności. Osób w wieku do piętnastu lat posiadających niepełnosprawność potwierdzoną przez odpowiedni organ było 1557, co stanowi 1% ogółu osób z niepełnosprawnościami w Krakowie. Wśród niepełnosprawnych mieszkanek i mieszkańców Krakowa 59% stanowiły osoby w wieku poprodukcyjnym. W grupie kobiet dominowały przede wszystkim osoby w wieku poprodukcyjnym (70%), a w grupie mężczyzn – osoby w wieku produkcyjnym (52%).

Mieszkańcy Krakowa z niepełnosprawnościami – rozkład według wieku¹³²

Niepełnosprawność w poszczególnych grupach wiekowych ¹³³	
wiek przedprodukcyjny (0-17 lat)	2%
wiek produkcyjny (18-59 lat dla kobiet i 18-64 lata dla mężczyzn)	38%
wiek poprodukcyjny (60 i więcej lat dla kobiet i 65 i więcej lat dla mężczyzn)	59%

Jak wynika z danych pochodzących z Miejskiego Zespołu ds. Orzekania o Niepełnosprawności w Krakowie ¹³⁴ , w 2018 roku w Krakowie wydano 888 orzeczeń o stwierdzeniu

¹³¹ Powiatowy Program Działania na Rzecz Osób Niepełnosprawnych na lata 2019-2022..., s. 32.

¹³² Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Krakowa 2030..., s. 76.

¹³³ <https://stat.gov.pl/metainformacje/sownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/3953,pojcie.html> [dostęp: 30.11.2022].

¹³⁴ Zespół ten realizuje zadania określone w Ustawie z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, a także w wydanych do niej aktach wykonawczych. Jednym z jego głównych zadań jest wydawanie: orzeczeń o niepełnosprawności, orzeczeń o stopniu niepełnosprawności, orzeczeń o wskazaniach do ulg i uprawnień. Zgodnie z obowiązującymi przepisami

niepełnosprawności dla osób poniżej szesnastego roku życia, z czego 564 orzeczenia (63,51%) w grupie chłopców, a 324 orzeczenia (34,49%) w grupie dziewcząt. W 2018 roku największą grupą schorzeń, z powodu której wydawano orzeczenia o niepełnosprawności w grupie osób poniżej szesnastego roku życia, były całościowe zaburzenia rozwojowe (209 orzeczeń). Bazując na Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób, należy zauważyć, że na całościowe zaburzenia rozwojowe składają się: autyzm dziecięcy, autyzm atypowy, zespół Aspergera, zespół Retta, zaburzenia hiperkinetyczne z towarzyszącym upośledzeniem umysłowym i ruchami stereotypowymi, inne dziecięce zaburzenia dezintegracyjne oraz inne całościowe zaburzenia rozwojowe. Następnie najczęściej wydawano orzeczenia z tytułu tak zwanych innych schorzeń (166 orzeczeń), na które składały się kolejno: schorzenia endokrynologiczne, metaboliczne, zaburzenia enzymatyczne, choroby zakaźne i odzwierzęce, zeszpecenia, choroby układu krwiotwórczego. W związku ze stwierdzeniem chorób neurologicznych również wydano łącznie 166 orzeczeń. Najmniej orzeczeń odnotowanych w 2018 roku było z powodu niepełnosprawności intelektualnej (łącznie 12 orzeczeń)¹³⁵. Ogólnie można zauważyć, że w latach 2017–2018 w grupie osób poniżej szesnastego roku życia niepełnosprawność dotykała częściej chłopców niż dziewczęta. Największe różnice występowały w kategorii całościowych zaburzeń rozwojowych (chłopcy – 83,3%, dziewczęta – 16,3%). W odniesieniu do większości przyczyn niepełnosprawności częściej wydawano orzeczenia w grupie chłopców niż dziewcząt.

Kolejna analiza danych pochodzących z Miejskiego Zespołu ds. Orzekania o Niepełnosprawności dotyczy osób powyżej szesnastego roku życia. Odsetek wydanych orzeczeń o niepełnosprawności kobiet i mężczyzn kształtował się na podobnym poziomie (na przykład w 2018 roku 49,45% orzeczeń otrzymali mężczyźni, a 50,55% – kobiety). Analizując przyczyny wydawania orzeczeń o niepełnosprawności w 2018 roku, można wyróżnić przewagę niepełnosprawności narządu ruchu (2333 orzeczenia), chorób psychicznych (1225 orzeczeń), chorób układu oddechowego i układu krążenia (1161 orzeczeń), chorób neurologicznych (920 orzeczeń)¹³⁶.

w wypadku osób poniżej szesnastego roku życia wydawane są orzeczenia o zaliczeniu do osób niepełnosprawnych, bez określania jednak stopnia niepełnosprawności.

¹³⁵ *Raport o zdrowiu mieszkańców Miasta Krakowa i jego uwarunkowaniach...*, s. 65.

¹³⁶ *Ibidem*, s. 70.

Na wydane orzeczenia o niepełnosprawności warto także spojrzeć z perspektywy wieku osób z niepełnosprawnością. Okazuje się bowiem, że w najmłodszej grupie wiekowej (16–25 lat) najczęstszą przyczyną niepełnosprawności, ze względu na którą w 2018 roku wydano najwięcej orzeczeń, były choroby psychiczne (86 orzeczeń). Choroby sklasyfikowane w kategorii „inne” w tej grupie wiekowej stanowiły powód wydania 46 orzeczeń, następnie co do częstotliwości były choroby neurologiczne (51 orzeczeń). W grupie wiekowej 26–40 lat także najczęstszą przyczyną wydania w 2018 roku orzeczeń były zaburzenia psychiczne (338 orzeczeń), a następnie upośledzenia narządu ruchu (149 orzeczeń) i choroby neurologiczne (102 orzeczenia). Z kolei w grupie wiekowej 41–60 lat największą liczbę orzeczeń w 2018 roku wydano z powodu upośledzenia narządu ruchu (829 orzeczeń), choroby psychicznej (536 orzeczeń) oraz chorób układu oddechowego i układu krążenia (363 orzeczenia). W najstarszej grupie wiekowej (osoby powyżej sześćdziesiątego roku życia) dominującymi przyczynami orzeczeń o niepełnosprawności były: niepełnosprawność narządu ruchu (1309 orzeczeń), choroby układu oddechowego i układu krążenia (729 orzeczeń) oraz choroby neurologiczne (470 orzeczeń)¹³⁷. W 2018 roku najwięcej orzeczeń o niepełnosprawności w grupie wiekowej powyżej szesnastego roku życia odnotowano dla osób powyżej 60 lat (46,6%), a następnie dla młodszych kategorii wiekowych: 41–60 lat (36,1%), 26–40 lat (11,6%), 16–25 lat (5,7%)¹³⁸. Najwięcej wydano orzeczeń o umiarkowanym stopniu niepełnosprawności (4184 orzeczenia), a następnie o stopniu lekkim (1673) i stopniu znacznym (1355)¹³⁹.

Uzupełnieniem mogą być dane z Zakładu Ubezpieczeń Społecznych w Krakowie, z których wynika, że w grudniu 2018 roku 173 tysiące osób pobierało emeryturę lub rentę (emerytury pobierało 133 tysiące osób, renty z tytułu niezdolności do pracy – 15,4 tysiąca osób, a renty rodzinne, do których uprawniona jest co najmniej jedna osoba zamieszkała w Krakowie – 24,6 tysiąca osób)¹⁴⁰. Grupa pobierających renty z tytułu niezdolności do pracy to łącznie 15,3 tysiąca osób (kobiety – 6,4 tysiąca, mężczyźni – 8,9 tysiąca). W ramach całkowitej niezdolności do pracy i samodzielnej egzystencji Zakład Ubezpieczeń Społecznych w 2018 roku wypłacił 1,6 tysiąca rent (kobiety – 0,6 tysiąca, mężczyźni – 1 tysiąc). Z kolei renty ze względu na całkowitą niezdolność do pracy zostały wypłacone łącznie 4 tysiącom osób (kobiety – 1,6 tysiąca, mężczyźni – 2,4 tysiąca). Zakład Ubezpieczeń Społecznych przyznał

¹³⁷ *Ibidem*, s. 71.

¹³⁸ *Ibidem*, s. 72.

¹³⁹ *Ibidem*, s. 73.

¹⁴⁰ *Ibidem*, s. 75.

również w 2018 roku 9,8 tysiąca rent ze względu na częściową niezdolność do pracy (kobiety – 4,2 tysiąca, mężczyźni – 5,6 tysiąca)¹⁴¹.

RYNEK PRACY

Temat orzeczeń o niepełnosprawności jest ściśle powiązany z sytuacją osób z niepełnosprawnościami na rynku pracy. Rodzaj orzeczenia określa zdolność lub niezdolność do podjęcia zatrudnienia, a także stopień niepełnosprawności, tym samym uprawnia w miejscu pracy, jakie posiada osoba z orzeczeniem. To z kolei przekłada się na dostęp do zatrudnienia, rozumiany nie tylko jako podaż ofert pracy, którą mogą wykonywać osoby z niepełnosprawnością, ale przede wszystkim otwartość pracodawców do zatrudniania osób posiadających orzeczenie.

Jak wynika z danych krajowych, osoby z niepełnosprawnością znajdują się w zdecydowanie trudniejszej sytuacji w obszarze zatrudnienia. W 2020 roku aż 2,5 miliona osób z niepełnosprawnościami (ponad 80%) nie miało pracy ani jej nie szukało. Niekorzystne dane odnoszą się nie tylko do wskaźnika zatrudnienia czy danych odzwierciedlających stopę bezrobocia. Obejmują one także wskaźnik bierności zawodowej (na przykład w latach 2010–2020 wskaźnik ten w grupie osób z niepełnosprawnością był niemal dwukrotnie wyższy niż dla całej populacji osób powyżej piętnastego roku życia). Mimo podejmowanych wysiłków i zwiększanych nakładów finansowych – zwłaszcza z Funduszu Pracy, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych – wskaźniki zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami od kilkunastu lat wzrosły zaledwie o ponad dwa punkty procentowe w ciągu dekady: z 14,4% w 2010 roku do 16,7% w 2020 roku¹⁴².

Dane pochodzące z Grodzkiego Urzędu Pracy w Krakowie potwierdzają, że stopa bezrobocia na terenie Miasta Krakowa wynosi 2,6%¹⁴³, co – w porównaniu ze średnią krajową na poziomie 4,9% – wskazuje na relatywnie niski wskaźnik bezrobocia rejestrowanego. Wśród zarejestrowanych jako bezrobotne w Grodzkim Urzędzie Pracy w Krakowie osoby znajdujące się w szczególnie trudnej sytuacji na rynku pracy stanowią aż 82,5% ogółu bezrobotnych. Do

¹⁴¹ *Ibidem*, s. 76.

¹⁴² <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/aktywizacja-zawodowa-osob-z-niepelnosprawnosciami.html> [dostęp: 30.11.2022].

¹⁴³ Stan na 30 czerwca 2022 roku.

osób zaliczanych jako osoby znajdujące się w szczególnie trudnej sytuacji na rynku pracy należą: osoby długotrwale bezrobotne (7984 osoby), osoby bezrobotne powyżej pięćdziesiątego roku życia (4226 osób), osoby bezrobotne do trzydziestego roku życia (2131 osób), osoby bezrobotne posiadające co najmniej jedno dziecko do szóstego roku życia (1274 osoby), osoby z niepełnosprawnościami (1012 osób), osoby posiadające co najmniej jedno dziecko niepełnosprawne do osiemnastego roku życia (siedem osób)¹⁴⁴.

Wśród osób z niepełnosprawnościami zarejestrowanych w Grodzkim Urzędzie Pracy w Krakowie najliczniejszą grupę stanowiły osoby w wieku 45–54 lata (31,1%), a najmniej liczną grupę – osoby w wieku 18–24 lata (2,4%)¹⁴⁵. Dane te pokazują, że osoby bezrobotne z niepełnosprawnościami, poszukując pracy, mogą natrafiać na bariery wynikające z ich nie tylko niepełnosprawności, ale także wieku. Brak tutaj zarazem danych odzwierciedlających płeć osób należących do powyższych grup, przedstawiających kolejne potencjalne bariery w ramach poszukiwania zatrudnienia.

Wśród osób z niepełnosprawnościami zarejestrowanych jako bezrobotne w Grodzkim Urzędzie Pracy w Krakowie najliczniejszą grupę stanowiły osoby z wykształceniem gimnazjalnym i podstawowym oraz niższym – osoby te stanowiły 29,4% ogółu bezrobotnych z niepełnosprawnością. Kolejną liczną grupą były osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym i branżowym – osoby te stanowiły 25,1% spośród bezrobotnych osób z niepełnosprawnością. Najmniej liczną grupę tworzyły z kolei osoby z wykształceniem średnim ogólnokształcącym (12,2% ogółu osób bezrobotnych z niepełnosprawnością)¹⁴⁶.

Bezrobotne osoby z niepełnosprawnością to osoby o różnym stażu pracy. Najliczniejszą grupę stanowią tutaj osoby posiadające staż pracy od roku do pięciu lat (19,4% liczby bezrobotnych osób z niepełnosprawnością) oraz od dziesięciu do dwudziestu lat (18,8%). Co do zasady osobom bez doświadczenia zawodowego trudniej znaleźć zatrudnienie. Okazuje się jednak, że trend ten tylko częściowo dotyczy osób z niepełnosprawnościami, ponieważ osoby z niepełnosprawnością ze stażem pracy od dziesięciu do dwudziestu lat stanowią liczną grupę osób bezrobotnych.

¹⁴⁴ *Krakowskie Obserwatorium Rynku Pracy*, Grodzki Urząd Pracy w Krakowie, Kraków, lipiec 2022 roku, s. 25.

¹⁴⁵ *Ibidem*, s. 34.

¹⁴⁶ *Ibidem*, s. 35.

Analizując strukturę bezrobotnych osób z niepełnosprawnością według czasu pozostawania bez pracy, można zauważyć, że najliczniejszą grupę stanowią osoby pozostające bez pracy powyżej dwóch lat (42,7% ogółu takich bezrobotnych z niepełnosprawnościami) oraz osoby pozostające bez pracy od roku do dwóch lat, stanowiące 18,7% ogółu bezrobotnych z niepełnosprawnością. Najmniej liczną grupą są osoby pozostające bez pracy do jednego miesiąca, stanowiące 5,8% ogółu bezrobotnych osób z niepełnosprawnością.

Z rejestru Grodzkiego Urzędu Pracy w Krakowie wynika, że osoby z niepełnosprawnością stanowią zaledwie 6,08% w grupie osób znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji na rynku pracy. Zaznaczyć tutaj jednak należy, że dane te nie odzwierciedlają w pełni sytuacji osób z niepełnosprawnością. Powyższe dane odzwierciedlają wyłącznie bezrobocie rejestrowane, które identyfikuje jako bezrobotne te osoby, które są zainteresowane podjęciem pracy oraz dokonały formalnej rejestracji w urzędzie pracy. Bezrobocie rejestrowane nie uwzględnia zarazem osób, które nie są zainteresowane współpracą z urzędem pracy, decydują się na dorywcze, nieregularne źródła dochodu czy na pracę w szarej strefie. Decyzja o niedokonaniu rejestracji w urzędzie pracy w wypadku osób z niepełnosprawnością może być także podyktowana własnymi negatywnymi doświadczeniami, przekonaniem związanymi z poszukiwaniem pracy jako osoba z niepełnosprawnością czy ze świadomością trudności i barier zmniejszających szanse na podjęcie pracy.

Barierą w obszarze zatrudnienia są także stereotypy i uprzedzenia ze strony pracodawczyń i pracodawców, które wiążą się z przekonaniem, że osoby z niepełnosprawnością są mniej wydajne w miejscu pracy, mało samodzielne i wymagają pomocy innych osób. Pracodawczynie i pracodawcy niejednokrotnie wyrażają swoje obawy związane z częstą absencją takich osób w pracy, wynikającą ze złego stanu zdrowia czy z niepełnosprawności. Pracodawczynie i pracodawcy często nie tylko obawiają się trudności i wyzwań związanych z zatrudnianiem osób z niepełnosprawnością, lecz również nie dostrzegają potencjalnych korzyści wynikających z zatrudniania osób z niepełnosprawnością (na przykład niższe składki na Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, dofinansowanie do wynagrodzeń osób z niepełnosprawnością, zwrot kosztów związanych z przystosowaniem miejsca pracy dla osoby z niepełnosprawnością). Co więcej, Najwyższa Izba Kontroli wyraziła swoje zaniepokojenie faktem, że bardzo często osoby z niesprawnością traktowane są przez pracodawców jako „tania siła robocza”, której oferowane są mniej atrakcyjne warunki zatrudnienia, zwłaszcza w obszarze wynagrodzeń, czy proponowane jest im zatrudnienie wyłącznie na okres pobierania przez pracodawcę świadczeń oraz refundacji.

Działania w zakresie aktywizacji zawodowej mieszkanek i mieszkańców realizowane są przez Grodzki Urząd Pracy w Krakowie. Składają się na nie przede wszystkim: pośrednictwo pracy i poradnictwo zawodowe, szkolenia zawodowe umożliwiające przekwalifikowanie się, pozyskiwanie pracodawczyń i pracodawców zainteresowanych zatrudnieniem osób z niepełnosprawnością, edukacja osób z niepełnosprawnością w zakresie poruszania się po rynku pracy, wsparcie bezrobotnych i poszukujących pracy osób z niepełnosprawnością w ramach subsydiowanych form zatrudnienia (staże, prace interwencyjne), realizacja projektów aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnością (w tym z uwzględnieniem zatrudnienia wspomaganego), informowanie pracodawczyń i pracodawców oraz osób z niepełnosprawnością o specyfice lokalnego rynku pracy, o regulujących go aktach prawnych i przewidywanych zmianach w tym zakresie, pomoc finansowa dla osób z niepełnosprawnością na podjęcie działalności gospodarczej czy rolniczej lub na wniesienie wkładu do spółdzielni socjalnej, refundacja kosztów wyposażenia stanowiska pracy dla pracodawców tworzących nowe stanowiska pracy i zatrudniających osoby z niepełnosprawnością, zwrot miesięcznych kosztów zatrudnienia osoby pomagającej pracownicy lub pracownikowi z niepełnosprawnością. Działania te to niemal wyłącznie zadania ustawowe lub zadania finansowe ze środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. Grodzki Urząd Pracy w Krakowie wspiera również osoby z niepełnosprawnością przez: prowadzenie kampanii informacyjnych i promocyjnych dotyczących zatrudnienia osób z niepełnosprawnością, poradnictwo zawodowe dla uczennic i uczniów oraz klientek i klientów ośrodków wsparcia, organizację spotkań z młodzieżą ze szkół specjalnych, ośrodków szkolno-wychowawczych, organizację spotkań z klientkami i klientami ośrodków wsparcia (warsztatów terapii zajęciowej, środowiskowych domów samopomocy), współpracę ze szkołami specjalnymi, z ośrodkami szkolno-wychowawczymi oraz ośrodkami wsparcia (w tym kierowanie na praktyki zawodowe). Ponadto Urząd Miasta Krakowa otwarty jest na zwiększanie zatrudnienia osób z niepełnosprawnością w jednostkach miejskich i podległych oraz na współpracę z organizacjami pozarządowymi w zakresie zwiększania zatrudnienia osób z niepełnosprawnością (pozyskiwanie kandydatek i kandydatów z niepełnosprawnością, upowszechnianie ofert pracy wśród osób z niepełnosprawnością). Grodzki Urząd Pracy w Krakowie prowadzi ponadto szkolenia dotyczące pracy i zatrudniania osób z niepełnosprawnością oraz szkolenia dotyczące pracy i zatrudniania osób

z niepełnosprawnością dla personelu instytucji rynku pracy¹⁴⁷. Bardziej szczegółowy opis wsparcia w powyższym zakresie można znaleźć w *Krakowskim informatorze dla osób niepełnosprawnych*.

Podjęte działania aktywizacyjne na rzecz osób z niepełnosprawnością nie są wystarczająco skuteczne w zakresie optymalnej aktywności zawodowej w tej grupie. W związku z tym bardzo często zwraca się uwagę na zjawisko przedsiębiorczości wśród osób z niepełnosprawnością, a zwłaszcza tworzenia stanowiska pracy w ramach samozatrudnienia, skoro rynek pracy nie jest im wystarczająco przyjazny. Jak wynika ze statystyk Unii Europejskiej dotyczących dochodów i warunków życia, osoby z niepełnosprawnością są tak samo skłonne do samozatrudnienia jak osoby pełnosprawne¹⁴⁸. Niemniej jednak należy pamiętać, że osoby te będą natrafiać na inne bariery i trudności niż osoby pełnosprawne, poczynając od barier architektonicznych w ramach prowadzenia swojej działalności, a kończąc na barierach mentalnych odbiorców. Niewątpliwą trudnością są także ograniczenia finansowe – osoby z niepełnosprawnością mogą posiadać mniej własnych środków w celu zainwestowania ich w nowo zakładaną działalność gospodarczą, co jest z kolei konsekwencją wykluczenia z rynku pracy w wyniku posiadanej niepełnosprawności.

EDUKACJA

W ramach edukacji formalnej dziecko z niepełnosprawnością może korzystać z opieki lub kształcenia w przedszkolu i szkole o charakterze ogólnodostępnym, integracyjnym lub specjalistycznym. Placówki o charakterze integracyjnym przeznaczone są dla uczennic i uczniów posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego uprawniające do kształcenia specjalnego w formie kształcenia integracyjnego. Dzieci z niepełnosprawnością uczą się wówczas razem ze swoimi pełnosprawnymi rówieśnikami. Klasy integracyjne umożliwiają uczennicom i uczniom z niepełnosprawnościami rozwój w warunkach typowej grupy rówieśniczej, wzrastanie w gronie zdrowych rówieśników, a także przygotowują do samodzielności w życiu dorosłym. Inną formą kształcenia integracyjnego jest włączanie pojedynczych uczennic i uczniów z niepełnosprawnością w ogólnodostępne oddziały przedszkolne i szkół. Kolejną formą kształcenia przeznaczoną dla dzieci z niepełnosprawnościami są szkoły specjalne, w których odbywa się edukacja uczennic i

¹⁴⁷ Powiatowy Program Działania na Rzecz Osób Niepełnosprawnych na lata 2019–2022..., s. 66–68.

¹⁴⁸ <https://cte.org.pl/aktualnosci/cgbr/przedsiębiorczosc-dla-osob-z-niepełnosprawnościa.html> [dostęp: 10.12.2022].

uczniów z różnorodnymi deficytami rozwojowymi, uszkodzeniami wzroku, słuchu, narządów ruchu

i niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, umiarkowanym, znacznym i głębokim. Są to specjalistyczne szkoły ukierunkowane na specyficzną pracę dydaktyczno-wychowawczą, terapeutyczną i rewalidacyjno-wychowawczą z dzieckiem z niepełnosprawnością¹⁴⁹.

Obecnie na terenie Krakowa działają placówki o charakterze integracyjnym: jedenaście przedszkoli samorządowych, czternaście szkół podstawowych oraz sześć szkół ponadpodstawowych¹⁵⁰. W mieście funkcjonuje także jedenaście szkół specjalnych oraz specjalnych ośrodków szkolno-wychowawczych¹⁵¹. Szczególnie istotną rolę – w wymiarze nie tylko edukacyjnym, ale przede wszystkim integracyjnym – powinny odgrywać standardowe placówki edukacyjne lub określane mianem integracyjnych. Nie tylko ze względu na to, że umożliwiają codzienny kontakt ze sobą dzieci i młodzieży pełnosprawnej z dziećmi i młodzieżą z niepełnosprawnościami. Ich szczególna funkcja wynika także z tego, że obecnie całościowe zaburzenia rozwojowe są najczęstszym powodem przyznawania orzeczenia o niepełnosprawności osobom poniżej szesnastego roku życia. Osoby te w znacznym stopniu są w stanie korzystać na równych zasadach z edukacji szkolnej jak dzieci pełnosprawne oraz bez ograniczeń poznawczych, niemniej jednak pod warunkiem, że w szkołach wprowadzone zostaną stosowne rozwiązania. Przykładowo będzie to „cichy pokój”, dający ukojenie i możliwość odstresowania się osobom, które są przebudżcowane przez otoczenie. Takie rozwiązania należy zarazem postrzegać jako przyjazne większej grupie dzieci i młodzieży, ponieważ doświadczenia zagraniczne pokazują, że taka wyizolowana przestrzeń jest wykorzystywane także przez dzieci i młodzież chorującą na cukrzyce, które w trakcie godzin szkolnych zmuszone są podawać sobie zastrzyki z insuliny.

W Krakowie działa Specjalistyczne Centrum Wspierające Edukację Włączającą w Krakowie. W roku 2022 swoje działania rozpoczął Ośrodek dla osób dorosłych ze spektrum autyzmu. To pierwsze w Polsce tego typu miejsce – znajdą tam swój dom te osoby dorosłe ze spektrum autyzmu, których rodzice ze względu na swój wiek i choroby, nie mogą sprawować nad nimi opieki. W placówce są nie tylko miejsca pobytu stałego, ale także zajęcia dzienne.

¹⁴⁹ *Krakowski informator dla osób niepełnosprawnych...*, s. 28–32.

¹⁵⁰ <https://portaledukacyjny.krakow.pl> [dostęp: 22.10.2022].

¹⁵¹ <https://www.up.krakow.pl/wspolpraca/szkoly-cwiczen/213-szkoly-specjalne-osrodki-szkolno-wychowawcze> [dostęp: 30.11.2022].

Na poziomie szkolnictwa wyższego w większości uczelni zlokalizowanych na terenie Krakowa działają biura ds. osób z niepełnosprawnością. Biura te wspierają osoby studiujące w rozwiązaniach niwelujących ograniczenia wynikające z niepełnosprawności lub innych barier edukacyjnych. Warto tutaj także wskazać, że w ramach edukacji na poziomie wyższym osoba z niepełnosprawnością może skorzystać ze wsparcia finansowego oferowanego w ramach programu „Aktywny samorząd”. Na wsparcie to składa się możliwość pokrycia kosztów czesnego i opłaty za naukę, kosztów przeprowadzenia przewodu doktorskiego czy innych kosztów kształcenia¹⁵².

W Krakowie działa także klub rodzica z dzieckiem do lat 3 o specjalnych potrzebach rozwojowych, powstał w odpowiedzi na potrzeby rodziców i opiekunów malutkich dzieci z trudnościami rozwojowymi oraz osób oczekujących na potomstwo, kwalifikujących się do objęcia Programem „Za Życiem”. Jest to pierwszy tego rodzaju klub w Krakowie oraz unikatowy w skali kraju skierowany do rodziców i dzieci z niepełnosprawnościami od 0 do 3 roku życia. Realizacja zadań klubu opiera się na organizacji zajęć dla dzieci z niepełnosprawnościami, konsultacji i szkoleń dla rodziców.

Edukacja włączająca jest wyzwaniem dużym i potrzebuje wielopoziomowych działań. W tym celu warto rozważyć poszerzenie działań odpowiednich referatów zakresie edukacji dla dzieci z niepełnosprawnościami.

Osobną kwestia wymagająca przeanalizowania jest dostępność krakowskich szkół. Niezbędny jest audyt w tym zakresie, nawet po przyjęciu planowanych Standardów Dostępności dla Gminy Miejskiej Kraków, niezbędne będzie przekazywanie spójnej informacji dla rodziców dzieci niepełnosprawnościami na temat możliwości zapewnienia dostępności. Deklaracje dostępności na stronach szkół nie są wystarczającym narzędziem, w toku konsultacji z organizacjami pozarządowymi pojawiła się potrzeba stworzenia osobnej strony/zakładki, która będzie zawierać wszelkie kluczowe informacje w tym obszarze.

Realizowane są szkolenia w zakresie edukacji włączającej dla dyrektorek i dyrektorów, nauczycielek i nauczycieli, pedagogożek i pedagogów krakowskich szkół. Jest to działanie istotne, bo wzmacnia świadomość i wrażliwość kadry oświatowej. Warsztaty tego typu należy poszerzyć o ofertę skierowaną do młodzieży, by budować empatię i zrozumienie wśród społeczności szkolnej.

¹⁵² *Krakowski informator dla osób niepełnosprawnych...*, s. 79–81.

TRANSPORT

W Krakowie transport publiczny w znacznej mierze dostosowany jest do potrzeb osób z niepełnosprawnością. Bazując na opracowaniu *Bezpieczeństwo pasażerów w komunikacji tramwajowej w Krakowie*, można zauważyć, że metropolia, jaką jest Miasto Kraków, ma dość nowoczesny transport publiczny, którym każdego dnia tramwajami i autobusami na terenie aglomeracji krakowskiej jest przewożonych około miliona pasażerek i pasażerów. Miejskie Przedsiębiorstwo Komunikacyjne w Krakowie obsługuje 26 linii tramwajowych (w tym trzy linie nocne), 94 linie autobusowe (w tym dwanaście linii nocnych) oraz 76 linii aglomeracyjnych (w tym osiem linii nocnych). Mając na uwadze potrzeby osób o ograniczonej mobilności, niemal wszystkie nowoczesne wagony tramwajowe są wyposażone w niską podłogę. Nowe wagony oferują także klimatyzację, nowoczesny system informacji pasażerskiej, przestrzenne drzwi, obniżony poziom podłogi w rejonie drzwi wejściowych, nowoczesne systemy otwierania drzwi, elementy oświetlenia poręczy wewnątrz pojazdów dla osób słabowidzących, a także światła bezpieczeństwa w rejonie drzwi w dolnej części. Dla osób z niepełnosprawnością poruszających się na wózkach oraz dla osób z dziećmi przewożonymi w wózkach wyznaczone są specjalne miejsca dla bezpiecznego podróżowania¹⁵³.

Dostępne publikacje uwzględniają także ocenę dostępności transportu publicznego strefy podmiejskiej Krakowa. Jak wynika z opracowania *Dostępność komunikacyjna strefy podmiejskiej Kraków*, kwestia dostępności transportu publicznego jest ważna, ponieważ sprzyja zwiększaniu atrakcyjności i konkurencyjności strefy, a także wpływa na jakość życia jej mieszkank

i mieszkańców, przeciwdziałając wykluczeniu społecznemu, zwłaszcza grup ludności o niskich dochodach, seniorów lub z dysfunkcjami ruchu, wzroku czy słuchu. Analiza dokonana w ramach przywołanego opracowania obejmowała zakresem piętnaście gmin strefy podmiejskiej Krakowa i sześć miast położonych na ich terenie. Wynika z niej, że 54,8% autobusów obsługujących linie podmiejskie stanowią pojazdy niskopodłogowe, które zapewniają pasażerom i pasażerom najbardziej komfortowe warunki podczas wsiadania i wysiadania oraz pozwalają na stosunkowo wygodne wprowadzanie wózków dziecięcych i

¹⁵³ G. Dyrkacz, *Bezpieczeństwo pasażerów w komunikacji tramwajowej w Krakowie*, „Transport Miejski i Regionalny” 2019, nr 6, s. 28.

wózków, którymi poruszają się osoby z niepełnosprawnością. Dodatkowo 44,4% pojazdów to autobusy niskowejściowe¹⁵⁴.

Dostępność transportu publicznego może być także wyrażona w wymiarze finansowym. Przykładem jest Program Kraków dla Rodziny „N”, realizowany na terenie Krakowa. Jest on skierowany do rodzin z dziećmi z niepełnosprawnością lub rodzin z osobami dorosłymi, które posiadają niepełnosprawność powstałą przed dwudziestym pierwszym rokiem życia. Celem programu jest wspieranie tych rodzin i zwiększanie ich udziału w życiu społecznym przez ułatwianie dostępu do dóbr publicznych i usług, w tym usług transportu publicznego¹⁵⁵. Krakowska Karta Rodziny z Niepełnosprawnym Dzieckiem, tak zwana Karta „N”, upoważnia zarazem do bezpłatnego korzystania z komunikacji miejskiej na terenie Gminy Miejskiej Kraków oraz gmin sąsiadujących, które przystąpiły do porozumienia w celu wspólnej realizacji publicznego transportu zbiorowego.

KULTURA

Art. 27 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka wskazuje jednoznacznie, że “Każdy człowiek ma prawo do swobodnego uczestniczenia w życiu kulturalnym społeczeństwa, do korzystania ze sztuki, do uczestniczenia w postępie nauki i korzystania z jego dobrodziejstw”, wzmacnia to art. 5 Konwencji w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego UNESCO (2001). Prawo do udziału w kulturze musi być gwarantowane w sposób absolutny, co więcej należy dostrzec zarówno dostęp do kultury, ale także wzmacniać i artystów i artystki z niepełnosprawnościami.

Dostępność dla osób z niepełnosprawnością oferty kulturalnej na terenie Krakowa jest realizowana za pośrednictwem wielu działań. Od 2017 roku w Krakowie prowadzony jest Program Kraków dla Rodziny „N”, który upoważnia do otrzymania Krakowskiej Karty Rodziny z Niepełnosprawnym Dzieckiem¹⁵⁶. O kartę tę mogą ubiegać się (pod warunkiem

¹⁵⁴ Z. Bryniarska, S. Puławska, *Dostępność komunikacyjna strefy podmiejskiej Kraków*, „Transport Miejski i Regionalny” 2014, nr 12, s. 9.

¹⁵⁵ http://krakow.pl/bezbarier/aktualnosci/214258,60,komunikat,program_krakow_dla_rodziny_n.html [dostęp: 30.11.2022].

¹⁵⁶ Program Kraków dla Rodziny „N” wprowadzony został uchwałą Rady Miasta Krakowa nr LXXIII/1763/17 z dnia 31 maja 2017 r. i zmodyfikowany uchwałą Rady Miasta Krakowa nr CVIII/2837/18 z dnia 29 sierpnia 2018 r.

potwierzonego wspólnego zamieszkiwania i gospodarowania na terenie Gminy Miejskiej Kraków):

- rodziny z dziećmi do ukończenia szesnastego roku życia posiadającymi ważne orzeczenie o niepełnosprawności,
- rodziny z osobami od szesnastego roku życia do ukończenia dwudziestego piątego roku życia, posiadającymi ważne orzeczenie o umiarkowanym lub znacznym stopniu niepełnosprawności (w programie określane jako pełnoletnie dzieci z niepełnosprawnością),
- placówki opiekuńczo-wychowawcze typu rodzinnego, prowadzone przez Gminę Miejską Kraków lub na jej zlecenie, w których przebywają dzieci z niepełnosprawnością lub osoby z niepełnosprawnością do ukończenia dwudziestego piątego roku życia, posiadające ważne orzeczenie o niepełnosprawności lub stopniu niepełnosprawności,
- osoby powyżej dwudziestego piątego roku życia, posiadające ważne orzeczenie o znacznym stopniu niepełnosprawności lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności z niepełnosprawnością powstałą przed dwudziestym pierwszym rokiem życia (w programie określane jako dorosłe dzieci niepełnosprawne), które nie posiadają własnej rodziny (małżonka), wraz z jednym lub dwoma opiekunami faktycznymi.

Osobie uprawnionej do przystąpienia do programu wydawana jest spersonalizowana karta identyfikacyjna (Karta „N”), na podstawie której może ona korzystać z wielu uprawnień oferowanych przez miejskich i prywatnych partnerów programu. Karta „N” wspiera dostępność niektórych usług publicznych, ale także oferowanych przez prywatne podmioty w wymiarze finansowym. Upoważnia ona bowiem – oprócz wskazanego już wcześniej bezpłatnego korzystania z komunikacji miejskiej na terenie Gminy Miejskiej Kraków oraz gmin sąsiadujących – do:

- pięćdziesięcioprocentowej zniżki w opłatach za bilety wstępu do miejskich muzeów, teatrów oraz na miejskie baseny,
- siedemdziesięcioprocentowej zniżki na wybrane wydarzenia realizowane przez Krakowskie Biuro Festiwalowe,
- wolnego wstępu do krakowskiego zoo dla osób z niepełnosprawnością (do ukończenia dwudziestego piątego roku życia) posiadających Kartę „N” (dla pozostałych członków rodziny do pięćdziesięcioprocentowej zniżki),

- przyjęcia poza kolejnością do krakowskich żłobków i zwolnienia z opłat za pobyt dziecka w żłobku dla dzieci z rodzin objętych programem Kraków dla Rodziny „N”,
- pięćdziesięcioprocentowej zniżki za każdą dodatkową godzinę korzystania przez dziecko w wieku do lat sześciu z nauczania, wychowania i opieki w krakowskich przedszkolach,
- bezpłatnego wejścia do wszystkich oddziałów Muzeum Narodowego w Krakowie,
- korzystania z katalogu oferty prywatnych firm i instytucji.

Omawiając dostępność oferty instytucji kultury, należy zwrócić uwagę nie tylko na kwestie dostępności finansowej, ale przede wszystkim dostępności rozumianej jako przestrzeń dostosowana architektonicznie do potrzeb osób z różnymi niepełnosprawnościami oraz dysfunkcjami w zakresie ruchowym czy poznawczym. W tym zakresie można wskazać projekt „Małopolska. Kultura wrażliwa”, realizowany przez Małopolski Instytut Kultury oraz Instytucję Kultury Województwa Małopolskiego. Głównym celem projektu jest otwieranie instytucji i jej oferty kulturalnej dla każdej zainteresowanej osoby, aby zwiększyć tym samym obecność osób z niepełnosprawnością w placówkach kultury. Służy on zwiększeniu dostępu do wiedzy oraz informacji nie tylko dla osób z niepełnosprawnością, ale także dla wszystkich osób zainteresowanych poszerzeniem dostępności instytucji kultury. Na stronie projektu¹⁵⁷ można znaleźć informacje, aktualności oraz wytyczne w zakresie dostępności, a także opis poszczególnych instytucji kultury i ich ofertę kulturalną pod kątem możliwości korzystania z nich przez osoby z różnego rodzaju niepełnosprawnością czy dysfunkcją. Znalazły się tutaj: Opera Krakowska, Teatr im. Juliusza Słowackiego w Krakowie, Filharmonia im. Karola Szymanowskiego w Krakowie, Opera Krakowska, Małopolskie Centrum Nauki Cogiteon, Muzeum Lotnictwa Polskiego w Krakowie, Muzeum Armii Krajowej im. Gen. Emila Fieldorfa, Muzeum Etnograficzne im. Seweryna Udzieli w Krakowie, Muzeum Archeologiczne, Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Krakowie, Ośrodek Dokumentacji Sztuki Tadeusza Kantora CRICOTEKA w Krakowie, Małopolski Instytut Kultury w Krakowie, Instytut Dialogu Międzykulturowego im. Jana Pawła II w Krakowie¹⁵⁸. Ta praktykę warto rozszerzyć na instytucje miejskie. Poszczególne instytucje opisane są w następujących obszarach: kontakt, dojazd, otoczenie, wejście, cennik, oferta, ewaluacja ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb wynikających z różnych niepełnosprawności. Oczywiście wymienione instytucje nie wyczerpują oferty kulturalnej Krakowa. Zdecydowana większość instytucji kultury nie jest

¹⁵⁷ <https://kulturawrazliwa.pl/> [dostęp: 30.11.2022].

¹⁵⁸ <https://kulturawrazliwa.pl/dostepnosc/> [dostęp: 30.11.2022]

objęta opisem według powyższego schematu. Jednostki kultury finansowane ze środków publicznych są zobligowane do spełniania wymogów dostępności, ponieważ jest to obowiązek wynikający z Europejskiego aktu o dostępności. W praktyce często inne jednostki kultury spełniają kluczowe zapisy dostępności wynikające z krajowych regulacji (na przykład w zakresie dostępnej strony internetowej czy dostępności architektonicznej), ale informacje na ten temat nie są przedstawione w jednym miejscu strony internetowej, aby zainteresowana ofertą osoba z określonym rodzajem niepełnosprawności mogła je łatwo znaleźć.

W roku 2022 w ramach programu europejskiego „Kultura bez barier” wybrane krakowskie instytucje rozpoczęły działania w zakresie dostępności. Są to:

Muzeum Inżynierii i Techniki w Krakowie podejmuje m.in.:

- działania mające na celu rozwój kompetencji zespołu – cykl szkoleń z zakresu obsługi zwiedzających, kreowania dostępnej promocji i komunikacji, oraz uwrażliwiania na potrzeby osób z różnego rodzaju dysfunkcjami;
- spotkania i konsultacje ze specjalistami, ekspertami dostępności i osobami z niepełnosprawnością
- działania mające na celu poprawę drogi, jaką muszą przejść osoby ze szczególnymi potrzebami do i z muzeum

Ośrodek Kultury im. C.K. Norwida rozpoczął realizację projektu „NORWID – DOSTĘPNY!”, który zakłada m.in. szkolenia w zakresie dostępności dla wszystkich pracowników instytucji, analizę dostępności oferty i zasobów Ośrodka oraz likwidację wybranych, zdiagnozowanych barier w dostępności instytucji, w tym również poprawa dostępności architektonicznej (np. montaż poręczy, likwidacja progów).

Tego typu działania powinny być prowadzone we wszystkich miejskich instytucjach. Skuteczny audyt w tym zakresie jest niezbędny na drodze budowania oferty otwartej.

Ponadto niezbędnym jest zbudowanie jasnej komunikacji, w formie kampanii i z użyciem narzędzi edukacyjnych w zakresie wspierania i promowania artystów i artystek z niepełnosprawnością. Należy rozbudować działania zwiększające dostępność oferty artystycznej dla krakowian i krakowianek z niepełnosprawnością, tak by od najmłodszych lat na równi wspierać ich twórczość. Dobrym przykładem jest tutaj także kampania „Jestem artystą!” organizowana przez British Council. W duchu gwarantowania dostępności istotne

jest, by przeanalizować, czy w procesach przekazywania grantów i stypendiów osoby z niepełnosprawnością nie są pomijane.

Niepełnosprawność przyjmuje różne formy, co oznacza że kwestia dostępności również powinna uwzględniać zróżnicowane oczekiwania wynikające z niepełnosprawności lub ze specyficznych potrzeb. Przykładem jest oferta kulturalna części krakowskich instytucji kultury skierowana do osób w spektrum autyzmu. Galeria Sztuki Współczesnej Bunkier Sztuki wprowadziła „ciche godziny”, w trakcie których nie są organizowane inne wydarzenia w przestrzeniach wystawienniczych. Ponadto ograniczyła intensywność kontrastowych świateł wystawowych, co zmniejsza potencjalny dyskomfort sensoryczny. Krakowskie Forum Kultury wprowadziło przyciemnione światła i wyciszoną muzykę, a także możliwość skorzystania

z alternatywnego dostępu do wielu organizowanych wydarzeń (od indywidualnego zwiedzania wystaw po wysłuchanie koncertu w osobnej, specjalnie przygotowanej sali). Ponadto w każdej lokalizacji tej jednostki przygotowany jest „kącik wyciszenia” – miejsce, w którym osoby przeciążone bodźcami mogą odpocząć, wyciszyć się oraz zrelaksować. Muzeum Sztuki Współczesnej MOCAK również wprowadziło „ciche godziny”, które obowiązują w każdą środę między szesnasta a dziewiętnastą. Oznacza to zarazem, że w przestrzeni wystawienniczej nie są organizowane żadne wydarzenia, a prace emitujące głośne dźwięki lub intensywne światło są ściśnione bądź wyłączone. MOCAK organizuje ponadto zajęcia edukacyjne oraz umożliwia zwiedzanie w przewodnikiem, mając na uwadze potrzeby osób w spektrum autyzmu oraz osób wysoko wrażliwych. Muzeum dysponuje nawet wygłuszoną i wyciemnioną przestrzenią, w której organizowane są wydarzenia edukacyjne i spotkania. Kolejna jednostka kultury wrażliwa na potrzeby osób w spektrum autyzmu to Muzeum Historii Fotografii, które we współpracy z Centrum Autyzmu organizuje comiesięczne wizyty studyjne, podczas których młodzież ze spektrum bierze udział w warsztatach lub spotkaniach dyskusyjnych. W jednym z oddziałów muzeum również wyznaczono „ciche godziny”. Ponadto muzeum udostępnia słuchawki wyciszające w różnych rozmiarach, zarówno dla dzieci, jak i dla dorosłych. W planach jest stworzenie „pokoju wyciszenia”. Muzeum Inżynierii i Techniki umożliwia z kolei wzięcie udziału w wydarzeniach edukacyjnych przez osoby z różnym rodzajem niepełnosprawności. Muzeum pracuje obecnie nad ofertą *stricte* dla osób w spektrum autyzmu oraz wyodrębnieniem przestrzeni umożliwiających wyciszenie. Oddział Muzeum Inżynierii i Techniki – Ogród Doświadczeń im. Stanisława Lema – daje z kolei możliwość poznania sensorycznego, doświadczania różnych zjawisk całym ciałem, przez co miejsce to jest szczególnie atrakcyjne dla osób w spektrum autyzmu. Ośrodek Kultury „Nowa

Huta” prowadzi regularnie zajęcia dla rodziców oraz opiekunek i opiekunów oraz dzieci w spektrum autyzmu. Ośrodek ten bierze również udział w projekcie dotyczącym stworzenia i udostępnienia otwartej i darmowej gry miejskiej na smartfony – projekt realizowany jest w ramach kampanii społecznej poświęconej edukacji włączającej osoby z niepełnosprawnością, w tym osoby w spektrum autyzmu. Ośrodek Kultury im. Cypriana Kamila Norwida udostępnia słuchawki wyciszające dla dzieci i dorosłych oraz jednorazowe zatyczki (stopery) do uszu. Ośrodek ten prowadzi także działania edukacyjne dla dzieci i młodzieży ze szczególnymi potrzebami (w tym między innymi ze spektrum autyzmu i z niepełnosprawnością intelektualną). Teatr Groteska – teatr dziecięcy – osobom w spektrum autyzmu zapewnia dodatkowe wsparcie ze strony obsługi teatru. Jedna z wystaw w teatrze zorganizowana została w taki sposób, aby mogła być łatwo dostosowana do różnych grup odbiorczyń i odbiorców i ich potrzeb. Krakowskie Biuro Festiwalowe organizuje warsztaty artystyczne dla różnych grup docelowych, w tym osób ze spektrum autyzmu. Biuro to regularnie współpracuje ze Stowarzyszeniem Effatha – organizatorem Przeglądu Filmów o Autyzmie i Zespole Aspergera. Dzięki temu materiały wideo udostępniane na platformie miejskiej PLAY KRAKÓW są wyposażone w prosty do odbioru tekst.

Muzeum Krakowa realizuje program „Kraków naprawdę dla wszystkich”, w ramach którego organizowane są spotkania dla osób ze szczególnymi potrzebami. Muzeum Krakowa jest również zaangażowane w wypracowanie *Standardów dostępnych wystaw i wydarzeń w Muzeum Krakowa*, które obejmą między innymi osoby w spektrum autyzmu¹⁵⁹.

Krakowskie Biuro Festiwalowe realizuje projekt „Kraków dla Wszystkich”. Specjalny profil na Facebooku jest miniprzewodnikiem po kulturze w Krakowie dla osób z niepełnosprawnościami, ich opiekunów i przyjaciół oraz dla seniorów.

SPORT I REKREACJA

Sport i rekreacja są istotnym czynnikiem pozytywnie wpływającym na poziom aktywności społecznej oraz rehabilitacji osób z niepełnosprawnością. Na terenie Krakowa istnieją zatem obiekty sportowe przystosowane do potrzeb osób z niepełnosprawnością, prowadzone są

¹⁵⁹ https://www.krakow.pl/aktualnosci/259172,33,komunikat,instytucje_kultury_dla_osob_w_spektrum_autyzmu.html?_ga=2.268126670.1363291676.1649231628-1871061331.1649231628 [dostęp: 10.12.2022]

również zajęcia sportowe przeznaczone dla takich osób (Fundacja Aktywnej Rehabilitacji, Centrum Turystyki Podwodnej „Nautica”, Olimpiady Specjalne, Polskie Towarzystwo Społeczno-Sportowe „Sprawni Razem”, Krakowski Klub Kultury Fizycznej, Sportu i Turystyki Niewidomych i Słabowidzących „LAJKONIK”, Horn Kraków, Stowarzyszenie Integracyjny Klub Sportowy Druga Strona Sportu, Hala Cracovia Centrum Sportu Niepełnosprawnych, Zrzeszenie Studentów Niepełnosprawnych Akademii Górniczo-Hutniczej)¹⁶⁰. Część obiektów sportowych spełnia kryteria dostępności dla osób z niepełnosprawnością – w Krakowie są to na przykład baseny Ośrodka Sportowo-Rekreacyjnego Kurdwanów Nowy, Akademii Górniczo-Hutniczej, Parku Wodnego, Ośrodka Sportu i Rekreacji Kolna, Centrum Sportu i Rekreacji Com-Com Zone na Kozłówce¹⁶¹.

Niepełnosprawność przybiera rozmaite formy – nawet niepełnosprawność ruchowa wiąże się z bardzo różnymi ograniczeniami, co oznacza, że wachlarz aktywności sportowych oferowanych osobom z niepełnosprawnością powinien być zdywersyfikowany. Potwierdzeniem jest na przykład istnienie takiej dyscypliny sportowej, jak amp futbol – piłka nożna osób z niepełnosprawnymi kończynami. W 2021 roku w Krakowie zostały zorganizowane Mistrzostwa Europy Amp Futbol na trzech krakowskich stadionach, w ramach których reprezentacja Polski zajęła trzecie miejsce. Kolejne mistrzostwa, planowane na 2023 rok, również zostaną zorganizowane w Krakowie¹⁶².

Warto wziąć pod uwagę perspektywę płci w kontekście sportu osób z niepełnosprawnością i przeanalizować dostępność oferty dla wszystkich w równym stopniu.

TURYSTYKA

W ramach wspierania rekreacji osób z niepełnosprawnością powstał *Przewodnik po Krakowie dla turysty z niepełnosprawnością* – informator o najciekawszych miejscach i obiektach turystycznych Krakowa, zawierający także praktyczne informacje na temat ich dostępności dla osób z niepełnosprawnością narządu ruchu, słuchu oraz wzroku. Znajdujące się w nim

¹⁶⁰ http://krakow.pl/bezbarier/turystyka_sport_kultura/2781,artykul,sport_osob_niepelnosprawnych.html [dostęp: 30.11.2022].

¹⁶¹ http://krakow.pl/bezbarier/turystyka_sport_kultura/2787,artykul,dostepne_baseny.html [dostęp: 30.11.2022].

¹⁶² <https://ampfutbol.pl/liga-narodow-w-polsce-kolejna-wielka-ampfutbolowa-impreza-zawita-do-krakowa/> [dostęp: 10.12.2022].

opisy dostępności mają formę uniwersalnych piktogramów. Przewodnik został opublikowany w czterech wersjach językowych: polskiej, angielskiej, francuskiej i rosyjskiej. W dwunastu miejscach w centrum Krakowa stanęły makiety dotykowe, będące częścią atrakcji turystycznej Krakowa pod nazwą Droga Królewska dla Niepełnosprawnego Turysty. Jest to projekt, którego celem było stworzenie atrakcyjnej trasy turystycznej dla osób z dysfunkcjami wzroku oraz niepełnosprawnych ruchowo¹⁶³. Ponadto Urząd Miasta Krakowa wspólnie z Polskim Związkiem Niewidomych oraz Specjalnym Ośrodkiem Szkolno-Wychowawczym dla Dzieci Niewidomych i Słabowidzących opracował mapy komunikacyjne i turystyczne, które umożliwiają osobom niewidomym i słabowidzącym łatwiejsze poruszanie się po Krakowie i odkrywanie walorów turystycznych miasta. Mapy wykonano w dwóch wersjach: dla niewidomych i dla słabowidzących, łącznie tysiąc kompletów.

USŁUGI WSPIERAJĄCE RODZICÓW DZIECI Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ

Przybliżając sytuację osób z niepełnosprawnością w Krakowie, warto omówić warunki życia rodzin, w których jest wychowywane dziecko z niepełnosprawnością. Jak wynika ze *Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych Krakowa 2030*, rodzicom dziecka z niepełnosprawnością oferowana jest pomoc asystentki lub asystenta w rodzinie. W 2020 roku z tej formy pomocy skorzystało łącznie trzydzieści pięć rodzin. Działania w zakresie tej usługi obejmowały między innymi: sprawowanie opieki nad dzieckiem z niepełnosprawnością na czas nieobecności rodzica, pomoc dziecku w nauce i (lub) przyswojeniu podstawowych umiejętności życiowych i społecznych, towarzyszenie rodzicowi w czynnościach opiekuńczych, udzielanie informacji rodzicom w zakresie pozyskiwania wiedzy o formach i podmiotach mogących udzielić pomocy dziecku¹⁶⁴.

Rodziny z dzieckiem z niepełnosprawnością mogą także skorzystać ze specjalistycznych usług opiekuńczych¹⁶⁵. Celem przyznania tej formy pomocy jest ograniczenie negatywnego wpływu

¹⁶³ https://ue.krakow.pl/projekty/4597,190,ue_projekt.html?_ga=2.135204913.1614234814.1669609921-1895939415.1663833919 [dostęp: 30.11.2022].

¹⁶⁴ *Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Krakowa 2030...*, s. 46.

¹⁶⁵ Specjalistyczne usługi opiekuńcze dla rodzin z dziećmi z niepełnosprawnością mogą być świadczone przez osoby ze specjalistycznym przygotowaniem zawodowym, posiadające wykształcenie psychologiczne, pedagogiczne, logopedyczne, terapeutyczne, pielęgniarские, asystentki lub asystenta osoby z niepełnosprawnością, pracownicy lub pracownika socjalnego albo innego zawodu dającego wiedzę i umiejętności pozwalające świadczyć wymagane usługi. Dobór osoby o określonych kwalifikacjach podyktowany jest zdiagnozowanymi potrzebami rodziny. Możliwe jest korzystanie przez rodzinę z usługi świadczonej przez osoby o różnym przygotowaniu specjalistycznym (na przykład psychologicznym oraz dodatkowo logopedycznym). Zakres usług zależy od sytuacji rodziny, która ma zostać objęta pomocą, w tym szczególnie: liczby osób z niepełnosprawnością w rodzinie, stanu zdrowia osób z niepełnosprawnością oraz pozostałych członków rodziny, sytuacji zawodowej członków rodziny, a

niepełnosprawności dziecka na kształtowanie wzajemnych relacji między członkami rodziny oraz na funkcjonowanie rodziny w otoczeniu społecznym. Usługa ta skierowana jest nie tylko do dziecka z niepełnosprawnością, ale przede wszystkim do całej jego rodziny (rodziców, rodzeństwa czy dziadków)¹⁶⁶.

Bazując na danych za 2020 rok, można wskazać, że ze specjalistycznych usług opiekuńczych dla rodzin z dziećmi z niepełnosprawnością korzystały przede wszystkim rodziny pełne, wśród których dominowały małżeństwa (48%). W grupie małżeństw najczęściej występowały pary z dwojgiem dzieci (25%). Rodziny niepełne stanowiły 38% wszystkich rodzin, w tym najliczniejszą grupę stanowiły samodzielne matki z jednym dzieckiem (20% wszystkich rodzin)¹⁶⁷. Ponad 71% osób korzystających z wyżej wskazanych form pomocy stanowiły osoby z wykształceniem co najmniej średnim. Równocześnie rodziny korzystające z pomocy uzyskiwały dochody pochodzące przede wszystkim z niezarobkowych źródeł utrzymania (63%). Zaledwie dla 30% rodzin głównym źródłem utrzymania jest dochód ze stałej pracy najemnej. Przekłada się to bezpośrednio na sytuację finansową rodzin. Najwięcej (65%) rodzin korzystających ze specjalistycznych usług dla rodzin z dziećmi z niepełnosprawnością uzyskiwało dochód na osobę w rodzinie w przedziale 0–1499 zł, a zaledwie 3% rodzin posiadało dochód na osobę w rodzinie przekraczający kwotę 3 tysięcy zł¹⁶⁸.

Dochód na osobę w rodzinach objętych w Krakowie pomocą w formie specjalistycznych usług opiekuńczych dla rodzin z dziećmi z niepełnosprawnością (w zł)

Wysokość dochodu na osobę w rodzinach korzystających ze specjalistycznych usług opiekuńczych dla rodzin z dziećmi z niepełnosprawnością	Liczba rodzin
0–1499 zł	65%
1500–2999 zł	32%
powyżej 3000 zł	3%

także innych czynników mogących mieć wpływ na zakres koniecznego wsparcia ze strony osób drugih. Maksymalny czas świadczenia usług wynosi dwadzieścia godzin tygodniowo, w uzasadnionych wypadkach może być wydłużony do trzydziestu godzin. Na specjalistyczne usługi, z których może skorzystać rodzina z dzieckiem z niepełnosprawnością, składają się między innymi: wsparcie rodziny w uczeniu i rozwijaniu u dziecka z niepełnosprawnością umiejętności niezbędnych do samodzielnego życia, interwencje i pomoc w życiu w środowisku i rodzinie, wsparcie i trening rodziny w zakresie wspomagania procesu leczenia. Co ważne, specjalistyczne usługi opiekuńcze mogą być również świadczone przez przejęcie czasowej opieki nad dzieckiem z niepełnosprawnością w celu umożliwienia rodzicom załatwienia spraw związanych z prowadzeniem gospodarstwa domowego, spraw urzędowych, zadbania o własne zdrowie, a także umożliwienia rodzicom odpoczynku.

¹⁶⁶ *Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Krakowa 2030...*, s. 47.

¹⁶⁷ *Ibidem*.

¹⁶⁸ *Ibidem*, s. 48.

W 2020 roku pięćdziesiąt osiem rodzin skorzystało łącznie z ponad 10,6 tysiąca godzin usług. Bardziej wiarygodne do skali oferowanego wsparcia mogą być jednak dane za 2019 rok, gdy zrealizowano ponad 19 327 godzin usług na rzecz osiemdziesięciu czterech rodzin z dziećmi z niepełnosprawnością. W 2020 roku, ze względu na sytuację pandemiczną, niektóre rodziny decydowały się na zawieszenie realizacji specjalistycznych usług opiekuńczych.

Zgodnie z założeniami Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej jedną z form wsparcia rodziny jest również objęcie dziecka opieką w placówce wsparcia dziennego.¹⁶⁹ Placówki prowadzone są w formie opiekuńczej, specjalistycznej oraz w formie pracy podwórkowej. Placówki wsparcia dziennego prowadzone w formie opiekuńczej zapewniają dziecku opiekę i wychowanie, pomoc w nauce i organizację czasu wolnego między innymi przez zabawę, zajęcia sportowe i rozwój zainteresowań. Placówki prowadzone w formie specjalistycznej organizują również zajęcia socjoterapeutyczne, terapeutyczne, korekcyjne, kompensacyjne oraz logopedyczne, a także terapię pedagogiczną, psychologiczną i socjoterapię. Z kolei placówki prowadzone w formie pracy podwórkowej realizują działania animacyjne i socjoterapeutyczne. Placówki wsparcia dziennego współpracują z rodzicami i opiekunami dziecka oraz placówkami oświatowymi. Pobyt w placówkach wsparcia dziennego jest nieodpłatny i dobrowolny, poza sytuacjami, gdy dziecko zostanie skierowane do placówki przez sąd rodzinny. Opisane placówki funkcjonują przez cały rok, we wszystkie dni robocze. Ponadto w okresie wakacji i ferii zimowych organizują dla swoich podopiecznych również wypoczynek, bardzo często w formie wyjazdów kolonijnych i obozów sportowych. Na terenie Gminy Miejskiej Kraków w 2020 roku funkcjonowały łącznie 52 placówki z 2323 miejscami, w tym funkcjonowało 25 placówek w formie opiekuńczej (zapewniających 955 miejsc), sześć placówek w formie specjalistycznej (zapewniających 980 miejsc) oraz 21 placówek w formie podwórkowej (zapewniających 388 miejsc)¹⁷⁰.

USŁUGI WSPIERAJĄCE OSOBY Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ

Gmina Miejska Kraków oferuje zróżnicowane wsparcie dla osób z niepełnosprawnością. W znacznej mierze są to zadania ustawowe, realizowane na podstawie krajowych wytycznych

¹⁶⁹ <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20111490887/U/D20110887Lj.pdf>; dostęp [30.11.2022]

¹⁷⁰ *Ibidem*, s. 49.

i regulacji prawnych. Usługą taką jest na przykład asystentura osobista osoby z niepełnosprawnością, a jej celem jest pomoc pełnoletnim osobom ze znacznym lub z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności w wykonywaniu codziennych czynności oraz w funkcjonowaniu w życiu społecznym. Asystentki i asystenci mogą między innymi: towarzyszyć w działaniach wspierających proces leczenia czy rehabilitacji, pomagać w dotarciu do placówek ochrony zdrowia oraz placówek rehabilitacyjnych, pomagać w zakupie leków, wspierać w uzyskaniu zatrudnienia. Asystenturą osobistą w 2020 roku na terenie Krakowa zostało objętych 113 osób z orzeczoną niepełnosprawnością w stopniu przynajmniej umiarkowanym. Osoby z niepełnosprawnością nie ponosiły żadnych kosztów w związku ze świadczeniem tej usługi.

Kolejną formą pomocy przysługującą osobom z niepełnosprawnością jest wsparcie finansowe. Składa się na nie zasiłek stały, zasiłek okresowym, zasiłek celowy oraz pomoc dla osób usamodzielniających się. Ponadto osoby z niepełnosprawnością mogą korzystać ze świadczeń niepieniężnych w postaci pracy socjalnej, biletu kredytowanego, opłacenia składki na ubezpieczenie społeczne czy pomocy w postaci uzyskania schronienia, posiłku i ubrania¹⁷¹. Można tutaj zarazem dokonać weryfikacji, kim są osoby korzystające z zasiłku stałego. Z zasiłku tego korzystają przede wszystkim mężczyźni, stanowiący 69% ogółu osób objętych tą formą wsparcia. Najliczniejszą grupę osób korzystających – wśród zarówno kobiet, jak i mężczyzn – stanowią osoby w wieku 45–59 lat (37,7% kobiet i 33,7% mężczyzn). Wśród ogółu świadczeniobiorców 31,2% posiada wykształcenie zasadnicze zawodowe, 29,1% – gimnazjalne i niższe. Odsetek osób z wykształceniem średnim ogólnym i zawodowym wynosi 22,8%, a łącznie osób z wykształceniem policealnym i wyższym – 7,3%. Pod względem stanu cywilnego wśród kobiet dominują panny (35,6%) oraz osoby po rozwodzie (30,1%). W wypadku mężczyzn – kawalerowie (46%) oraz osoby po rozwodzie (32,8%). Ponadto świadczeniobiorcy zasiłków stałych to przede wszystkim osoby prowadzące samodzielne jednoosobowe gospodarstwa domowe – 91% ogółu świadczeniobiorców. Osoby pozostające w rodzinach stanowią 9% ogółu świadczeniobiorców, w tym małżeństwa – 5%.

Szczegółowy opis usług i świadczeń, z których może skorzystać osoba z niepełnosprawnością, został ujęty w *Krakowskim informatorze dla osób niepełnosprawnych*¹⁷². Są to przede wszystkim

¹⁷¹ *Krakowski informator dla osób niepełnosprawnych...*, s. 88–92.

¹⁷² http://www.krakow.pl/bezbarrier/ulgi_i_uprawnienia/2641,artykul,krakowski_informator_dla_osob_niepelnosprawnych.html [dostęp: 30.11.2022].

świadczenia wynikające z regulacji krajowych, do których uprawniona jest każda osoba z niepełnosprawnością. Składają się na nie między innymi: dofinansowanie udziału w warsztatach terapii zajęciowej, udział w turnusach rehabilitacyjnych, dofinansowanie zaopatrzenia w sprzęt rehabilitacyjny, dofinansowanie zaopatrzeni w przedmioty ortopedyczne i środki pomocnicze, dofinansowanie likwidacji barier architektonicznych, technicznych i barier w komunikowaniu się w związku z indywidualnymi potrzebami osoby z niepełnosprawnością, dofinansowanie usługi tłumaczenia na język migowy. Ponadto na terenie Miasta Krakowa realizowany jest program Aktywny Samorząd, wspierający ze środków publicznych osoby z niepełnosprawnością w zakresie uzyskania wykształcenia na poziomie wyższym, likwidacji bariery transportowej, likwidacji barier w dostępie do uczestnictwa w społeczeństwie informacyjnym, likwidacji barier w zakresie poruszania się, utrzymania zatrudnienia przez zapewnienie opieki dla osoby zależnej¹⁷³.

W odniesieniu do specyfiki Krakowa warto tutaj wskazać, że w mieście zostało uruchomione mieszkanie treningowe, w którym przebywające osoby są przygotowywane pod opieką specjalistek i specjalistów do prowadzenia samodzielnego życia. Warunki lokalowe umożliwiają zapewnienie pobytu dla maksymalnie pięciu osób. Od rozpoczęcia realizacji projektu do 31 grudnia 2020 roku łącznie ze wsparcia skorzystało piętnaście osób – siedem w ramach mieszkania wspomaganego oraz osiem w ramach mieszkań własnych¹⁷⁴. Ponadto w 2022 roku powstał w Krakowie pierwszy miejski dom dla dorosłych osób w spektrum autyzmu. Dom ten jest przeznaczony dla dwudziestu osób, które nie będą zdolne do samodzielnego funkcjonowania. Jednostka ta jest częścią struktury Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Krakowie i zarazem jedną z nielicznych samorządowych jednostek o takim profilu działających w Polsce.

STANDARDY DOSTĘPNOŚCI

Gmina Miejska Kraków Zarządzeniem Prezydenta Miasta Krakowa jest w procesie opracowywania i wdrażania Standardów Dostępności.

Karty Standardów Dostępności określają wytyczne do projektowania i zagospodarowania środowiska zbudowanego w celu wdrożenia rozwiązań przyjaznych wszystkim użytkownikom

¹⁷³ *Krakowski informator dla osób niepełnosprawnych...*, s. 78–87.

¹⁷⁴ *Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Krakowa 2030...*, s. 78.

przestrzeni, w tym osobom z niepełnosprawnością oraz osobom starszym, zwanym dalej osobami ze szczególnymi potrzebami.

Standardy zawierają niezbędne informacje i podstawowe rozwiązania, służące zaprojektowaniu i modernizacji budynków oraz przestrzeni publicznych zgodnie z zasadami projektowania uniwersalnego, w celu ujednoczenia rozwiązań stosowanych na terenie poszczególnych miast i gmin wiejskich. Prezentowane Standardy odwołują się do polskich przepisów prawnych, jak również standardów z innych krajów i dostępnej literatury, a także przygotowanych i stosowanych rozwiązań lokalnych. Dokument powstał oparciu o zapisy Ustawy o zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami z dnia 19 lipca 2019 r. i wymogi wynikające z innych przepisów.

Standardy Dostępności Centrum Projektowania Uniwersalnego odpowiadają na zapisy Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych, tak aby zagwarantować osobom z niepełnosprawnością „na zasadzie równości z innymi osobami, dostęp do środowiska fizycznego, środków transportu, informacji i komunikacji, w tym technologii i systemów informacyjno - komunikacyjnych, a także do innych urządzeń i usług, powszechnie dostępnych lub powszechnie zapewnianych, zarówno na obszarach miejskich, jak i wiejskich” (art. 9 pkt 1 Konwencji).

Centrum Projektowania Uniwersalnego w ramach swoich badań zmierza do wypracowania standardów dla wielu obszarów gospodarki, nie tylko architektury, ale także środków transportu, produktów, usług, dostępności cyfrowej czy dostępności informacyjno-komunikacyjnej. Przedstawione w Standardach zapisy są konsultowane na bieżąco ze środowiskiem osób z niepełnosprawnością, co bezpośrednio angażuje je do kreowania jak najlepszych Standardów. Centrum korzysta również z doświadczeń i opinii opiekunów osób niesamodzielnych czy z niepełnosprawnością intelektualną, aby odpowiedzieć na ich szczególne potrzeby i trafiać z proponowanymi rozwiązaniami do możliwie najszerszej grupy odbiorców.

Dla poprawy jakości przestrzeni publicznej Standardy Dostępności mogą być stosowane jako załącznik w procedurach zamówień publicznych, w tym w Specyfikacjach Istotnych Warunków Zamówienia (SIWZ) zawartych w przetargach i umowach na prace projektowe i budowlane oraz w umowach na dzierżawę przestrzeni publicznych na cele komercyjne.”

PARTYCYPACJA SPOŁECZNA

W Krakowie od wielu lat działa Powiatowa Społeczna Rada ds. Osób z Niepełnosprawnościami. Członkami Rady są przedstawiciele i przedstawicielki organizacji pozarządowych działających w krakowskim środowisku osób z niepełnosprawnościami.

Do zakresu działań Rady należy:

- inspirowanie przedsięwzięć zmierzających do integracji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych oraz realizacji praw osób z niepełnosprawnościami
- opiniowanie projektów powiatowych programów dotyczących działań na rzecz osób niepełnosprawnych,
- ocena realizacji programów,
- opiniowanie projektów uchwał i programów przyjmowanych przez radę powiatu pod kątem ich skutków dla osób z niepełnosprawnościami.

W 2010 roku Prezydent Miasta Krakowa powołał Zespół Konsultacyjny do spraw Dostępności Infrastruktury Miejskiej do Potrzeb Osób Niepełnosprawnych działający przy Powiatowej Społecznej Radzie ds. Osób Niepełnosprawnych. Do zadań Zespołu należy konsultowanie i opiniowanie dokumentacji projektowej dla finansowanych przez Gminę Miejską Kraków zadań z zakresu infrastruktury miejskiej w celu uwzględnienia w niej wymagań i warunków jakim powinny odpowiadać gminne przedsięwzięcia w zakresie dostępności dla osób niepełnosprawnych.

W Krakowie działa także Komisja Dialogu Obywatelskiego ds. Osób Niepełnosprawnych. Do zadań Komisji należy m.in.: Opiniowanie projektów uchwał RMK i innych dokumentów w zakresie działalności Komisji oraz określenie potrzeb społecznych w zakresie działalności Komisji i przedstawienie propozycji ich rozwiązania, w tym w zakresie¹⁷⁵.

¹⁷⁵ <https://ngo.krakow.pl/zalacznik/169221>

8. WIEK

Według prognoz Departamentu Spraw Ekonomicznych i Społecznych Organizacji Narodów Zjednoczonych Polska będzie w 2050 roku jednym z najstarszych krajów europejskich. Przewiduje się, że odsetek osób, które przekroczą sześćdziesiąty rok życia, będzie wynosiła około 34%¹⁷⁶. Istotne jest, aby wraz ze starzeniem się społeczeństw zmienił się model funkcjonowania osób starszych. Światowa Organizacja Zdrowia w publikacji *Active Ageing: A Policy Framework* definiuje „aktywne starzenie się” jako proces optymalizacji szans w sferze zdrowia i aktywnego uczestnictwa w celu poprawy jakości życia osób starzejących się.

Można także zauważyć negatywne reakcje na starzenie się społeczeństw. Jak zwracał uwagę Rzecznik Praw Człowieka, jedną z większych barier dla wprowadzenia odpowiednich innowacji na poziomie lokalnym jest zjawisko ukrytego ageizmu. Przejawia się ono w niechęci i we wrogości wobec osób starszych lub pomijanie ich przy dystrybucji zasobów mających na celu zabezpieczenie potrzeb socjalnych i podstawowych praw, jakimi są godność i prawo do równego traktowania. Zjawisko to powinno być monitorowane. Istotne wydaje się opracowanie narzędzia, które analizowałoby powstające programy miasta pod kątem języka, w jakim porusza się w nich temat wieku i starzenia się. Ponadto ważne jest horyzontalne włączanie tematu aktywnego starzenia się w dyskurs publiczny.

Kraków – jak pokazują dane – jest miastem starzejącym się. Z roku na rok rośnie odsetek mieszkańców powyżej sześćdziesiątego roku życia i maleje odsetek mieszkańców w wieku 15–24 lat. Zgodnie z prognozami demograficznymi Głównego Urzędu Statystycznego liczba osób sześćdziesięcioletnich i starszych w Krakowie będzie systematycznie wzrastać – w latach 2019–2025 zwiększy się o 7790 osób, a do 2050 roku osiągnie 289 tysięcy osób. Według prognoz udział seniorów w populacji miasta w 2030 roku będzie wynosił 28%, w 2050 roku zaś – 41%.

¹⁷⁶ https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/files/documents/2020/Jan/un_2017_world_population_prospects-2017_revision_volume-i_comprehensive-tables.pdf [dostęp: 27.11.2022].

W Krakowie – podobne jak w całej Polsce – wśród seniorów dominują kobiety. W 2021 roku stanowiły one 60,8% w zbiorowości osób starszych. Proporcje te w 2018 roku były niemal identyczne (kobiety stanowiły 60,9%).

W odpowiedzi na opisane zmiany demograficzne miasto podejmuje liczne starania. Od 2015 roku realizowany jest Program Aktywności i Integracji Osób Starszych. W 2021 roku rozpoczęła się jego nowa edycja. Program skierowany jest do mieszkańców Gminy Miejskiej Kraków, którzy przekroczyli sześćdziesiąty rok życia. Jego celem jest poprawa jakości i poziomu życia tej grupy społecznej przez promowanie aktywności osób starszych, dbałości o stan ich zdrowia, edukację oraz integrację międzypokoleniową.

W Krakowie działa także Pełnomocniczka Prezydenta Miasta Krakowa ds. Polityki Senioralnej Anna Okońska.

RYNEK PRACY

W całej Polsce skala zatrudnienia osób powyżej sześćdziesiątego roku życia jest nieadekwatna do możliwości i potencjału tych osób. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego podstawową przyczyną bierności zawodowej seniorów jest pobieranie emerytury. W 2020 roku 90% osób, które przekroczyły sześćdziesiąty rok życia, wskazywało ten czynnik jako powód niepodejmowania pracy i nieposzukiwania jej (86,7% mężczyzn i 91,9% kobiet). Kolejna ważna przyczyna bierności zawodowej osób starszych to choroba lub niepełnosprawność. Wskazało ją 6,5% osób z analizowanej grupy wiekowej (4,0% kobiet i 10,6% mężczyzn)¹⁷⁷.

Odnosząc się do tego problemu, podczas konsultacji wskazywano brak w Krakowie programów i narzędzi pozwalających na rozpoznawanie kompetencji i doświadczenia osób powyżej sześćdziesiątego roku życia, które nadal chciałyby być aktywne zawodowo (chodzi o działania mające na celu wsparcie seniorów w obszarze zatrudnienia albo wykorzystania ich doświadczenia w ramach wolontariatu zgodnego z ich profesjonalnymi kompetencjami). W mieście jest prowadzony wolontariat seniorski, jednak skupia się on głównie na wspieraniu takich akcji jak Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy czy Świąteczna Paczka. Według badań działalność wolontariacką podejmuje w województwie małopolskim 21% kobiet i 15%

¹⁷⁷ Sytuacja osób starszych w Polsce w 2020 r., Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2021.

mężczyzn. Najwięcej wolontariuszy wspiera organizacje charytatywne działające na rzecz innych osób (21% kobiet i 28% mężczyzn spośród seniorów będących wolontariuszami). Kobiety często angażują się w wolontariat na rzecz organizacji emerytów i klubów seniora (10%), mężczyźni zaś podejmują działalność wolontariacką w ramach samorządów dzielnicowych i osiedlowych (8%).

W raporcie *Sytuacja osób starszych w Polsce – wyzwania i rekomendacje. Raport Komisji Ekspertów Rzecznik Praw Obywatelskich* wskazywał, że bardzo istotne jest wspieranie aktywności pracy zarobkowej osób pobierających emeryturę¹⁷⁸. Konieczne jest ponadto uświadamianie pracodawcom korzyści wynikających z zatrudnienia tych osób i bardziej intensywne podejmowanie działań na rzecz zmiany nastawienia osób starszych do kontynuowania aktywności zarobkowej mimo bycia na emeryturze.

PRZEMOC WOBEC OSÓB STARSZYCH

Przemoc wobec osób starszych jest nadal słabo zbadanym zjawiskiem. Dane zawarte w raportach światowych i krajowych pokazują, że mimo podejmowania badań nad tą tematyką wiedza na temat skali tego zjawiska jest niewielka. Według raportu przygotowanego przez Światową Organizację Zdrowia dane dotyczące tego, jak powszechna jest przemoc wobec osób starszych, są zaniżone aż o około 80%. Światowa Organizacja Zdrowia szacuje, że od około 4% do 6% osób starszych doświadczyło jakiejś formy złego traktowania w domu, a w Europie co najmniej 4 miliony seniorów było ofiarami przemocy w ciągu jednego roku¹⁷⁹.

W Polsce przeprowadzono badanie „Aspekty medyczne, psychologiczne, socjologiczne i ekonomiczne starzenia się ludzi w Polsce”, analizując w jego ramach również przemoc wobec osób starszych. Wyniki wskazują, że co najmniej 7,5% osób po sześćdziesiątym piątym roku życia doświadczyło tego zjawiska. W Polsce najczęściej występujące formy przemocy to: (i) znieważanie, wyśmiewanie, ośmieszanie i lekceważenie – dotyczy 5,4% populacji, (ii) zastraszanie i szantażowanie – 2,1%, (iii) przemoc fizyczna (bicie, kopanie, duszenie, okaleczanie) – 0,4%; (iv) popychanie lub szturchanie – 1,1%. Przemocą bierną (zaniedbanie) dotkniętych było 14% badanych. Częściej ofiarami przemocy są kobiety (7,9%) niż mężczyźni

¹⁷⁸ <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/sytuacja-osob-starszych-w-polsce-wyzwania-i-rekomendacje-raport-komisji-ekspertow> [dostęp: 30.11.2022].

¹⁷⁹ *European report on preventing elder maltreatment*, WHO Regional Office for Europe, Copenhagen 2011.

(5,9%)¹⁸⁰. W województwie małopolskim 5,7% seniorów doświadczyło przemocy, region lokuje się więc mniej więcej pośrodku na tle innych województw (dla poszczególnych województw odsetek ten wynosi od 2,4% do 14%). Poczucie zaniedbania – czyli bierną formę przemocy – w województwie małopolskim zgłasza 12,4% osób starszych.

W 2015 roku Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej zleciło badanie dotyczące przemocy wobec osób starszych i osób z niepełnosprawnością. Ponad 30% respondentek i respondentów zaobserwowało we własnych rodzinach wystąpienie przynajmniej jednej z form przemocy wobec tej grupy osób: fizycznej, psychicznej, ekonomicznej lub seksualnej. Jednym z kluczowych wniosków płynących z tego badania była konstatacja powszechnej obojętności: 50% badanych nie chce się wtrącać do spraw związanych z przemocą wobec tych grup osób lub nie wie, jak zareagowałoby jako świadkowie takich sytuacji. Należy także zauważyć, że w dokumentach odnoszących się do przeciwdziałania przemocy niewiele miejsca poświęca się osobom starszym, co może prowadzić do pogłębienia takich postaw. W ramach krakowskiego Gminnego Program Aktywności Społecznej i Integracji Osób Starszych na lata 2021–2025 jedno z zadań dotyczy zacieśnienia współpracy ze Strażą Miejską Miasta Krakowa i Komendą Miejską Policji w Krakowie w sprawach dotyczących bezpieczeństwa osób starszych. Działania te wydają się bardzo istotne w wymiarze bezpieczeństwa. Działania w tym obszarze realizuje także MOPS.

W ramach wątku przemocy warto poruszyć jeszcze jedno zagadnienie, na które również zwracał uwagę Rzecznik Praw Obywatelskich, a mianowicie wykorzystywanie słabości osób starszych przy oferowaniu i sprzedaży rozmaitych usług. Chodzi szczególnie o narażenie starszych konsumentów na nieetyczne praktyki, polegające na zaniechaniu udzielania im rzetelnej informacji, wprowadzaniu w błąd lub stosowaniu niedopuszczalnych nacisków w sferze handlu, usług, telekomunikacji, bankowości i ubezpieczeń. Brakuje informacji, ile osób starszych w Krakowie miało takie problemy.

¹⁸⁰ *Aspekty medyczne, psychologiczne, socjologiczne i ekonomiczne starzenia się ludzi w Polsce*, red. M. Mossakowska, A. Więcek, P. Błędowski, Termedia Wydawnictwa Medyczne, Poznań 2012.

AKTYWNOŚĆ SPOŁECZNA, EDUKACYJNA I KULTURALNA

W województwie małopolskim istnieje bogata oferta dla seniorów dotycząca szeroko rozumianej aktywności kulturalnej. Osoby sześćdziesięcioletnie i starsze mogą bez problemu znaleźć różne zajęcia z wielu dziedzin w licznych klubach seniora, centrach aktywności seniorów, instytucjach kultury czy uniwersytetach trzeciego wieku, a także brać udział w wydarzeniach organizowanych przez te instytucje.

W 2022 roku w Krakowie funkcjonowały 24 kluby seniora i sześć uniwersytetów trzeciego wieku oraz 51 centrów aktywności seniorów¹⁸¹. Ponadto miasto podejmuje liczne działania dla seniorów, w ramach których należy wymienić:

- organizację konferencji, międzynarodowych senioraliów, zawodów sportowych, festiwali i przeglądów artystycznych, konkursów plastyczny, literackich i fotograficznych,
- organizację corocznych Mistrzostw Sportowych Seniorów o Puchar Prezydenta Krakowa,
- przeglądy zespołów teatralnych, które odbywają się w ramach centrów aktywności seniorów,
- organizację konkursu „Działamy Razem”.

Badania „Oferta dla małopolskich seniorów – czas wolny, aktywność, informacja” pokazały, że 22% seniorów i 19% kobiet z tej grupy wiekowej oceniało tę ofertę jako wystarczającą. Pozostali postulowali zwiększenie liczby zajęć sportowych (24% kobiet, 13% mężczyzn), zajęć kulturalnych oraz poszerzenie oferty wycieczek. W ramach badań zapytano respondentów niekorzystających z oferty o przyczyny takiego stanu rzeczy. U kobiet dominującym powodem jest brak czasu (wskazuje tak 39% badanych). Mężczyźni najczęściej (41%) wskazywali, że dostępna oferta nie odpowiada ich zainteresowaniom¹⁸².

Ekspertki i eksperci podczas rozmów potwierdzili, że oferta kulturalno-społeczno-sportowa w Krakowie jest bardzo dobrze oceniana przez seniorów. Zwrócili jednak uwagę, że działania te są kierowane głównie do tej grupy wiekowej i nie mają na celu integracji seniorów z pozostałymi mieszkańcami miasta. W praktyce oznacza to, że przy organizacji działań

¹⁸¹ <https://dlaseniora.krakow.pl/> [dostęp: 27.11.2022].

¹⁸² https://www.obserwatorium.malopolska.pl/wp-content/uploads/2021/02/Raport_seniorzy_OK.pdf [dostęp: 27.11.2022].

kulturalnych czy sportowych dla wszystkich mieszkańców nie są brane pod uwagę potrzeby seniorów. Na przykład materiały promocyjne dotyczące wydarzeń nie są kierowane do osób starszych, brakuje informacji na temat udogodnień architektonicznych w miejscach wydarzenia ani informacji, że dane wydarzenie będzie dla nich przyjazne.

Do seniorów, jak wskazano w rozmowach, nie zawsze docierają informacje na temat tego, co się dzieje w mieście, często trudno im również dojechać w miejsca wydarzeń kulturalnych, w ramach tych wydarzeń brakuje ponadto wsparcia dla osób starszych w korzystaniu z nowoczesnych technologii.

Warto zwrócić uwagę, że organizowanie imprez przeznaczonych dla seniorów powoduje, że stanowią oni grupę z oddzielną ofertą. Tym samym pojawia się zagrożenie, że będą izolowani od reszty mieszkańek i mieszkańców.

W Krakowie działa także Rada Krakowskich Seniorów - Rada jest kolegialnym organem konsultacyjno-doradczym, którego zadaniem jest wsparcie Gminy Miejskiej Kraków w przygotowaniu i prowadzeniu polityki senioralnej miasta. Rada ma charakter konsultacyjny, doradczy i inicjatywny. Członkami Rady Krakowskich Seniorów są osoby działające na rzecz środowiska seniorów, delegowane przez organizacje pozarządowe, uniwersytety III wieku, czy też samych mieszkańców Krakowa.

DOSTĘPNOŚĆ PRZESTRZENI PUBLICZNEJ, USŁUG CYFROWYCH, INFRASTRUKTURY I TRANSPORTU

W 2017 roku Najwyższa Izba Kontroli przeprowadziła badanie dotyczące dostępności przestrzeni publicznej dla osób starszych. Wyniki pokazały, że osoby starsze i niepełnosprawne wciąż mają kłopot z brakiem dostępności przestrzeni publicznej. Nie mogły one swobodnie korzystać z muzeów, bibliotek, ośrodków kultury. Badanie ujawniło również, że choć gminy są zaangażowane w rozpoznawanie tych potrzeb, to największym problemem jest wdrażanie odpowiednich rozwiązań. Obowiązujące przepisy często są nieprecyzyjne, ponadto w wielu sytuacjach dopuszczają rozwiązania niezgodne z zasadą dostępności. W Krakowie do tej pory nie przeprowadzono audytu przestrzeni publicznej pod kątem jej dostępności dla osób starszych. Nie chodzi jedynie o analizę zgodności z przepisami prawa. Projektowanie przestrzeni publicznej wymaga uwzględnienia dużej różnorodności potrzeb poszczególnych seniorów. Stanowią oni niejednorodną grupę – różniącą się preferencjami, poziomem sprawności, stanem zdrowia czy trybem życia. W Krakowie brakuje również odpowiedniej strategii rozwoju gminy, obejmującej zwiększanie świadomości mieszkańców i

inwestorów działających w przestrzeni publicznej, dotyczącej potrzeb użytkowników przestrzeni oraz zasad projektowania uniwersalnego.

Jeśli chodzi o ocenę transportu publicznego pod kątem dostosowania do potrzeb osób starszych, warto przytoczyć wyniki przeprowadzonego w 2019 roku badania odnoszącego się do miejskiego transportu publicznego w Krakowie i Oświęcimiu. Badane były osoby w wieku 60–74 lat oraz osoby z niepełnosprawnością¹⁸³: 54% ankietowanych wskazało tramwaj, a 31% – autobus jako najczęściej wykorzystywany środek transportu. Zazwyczaj celem ich podróży było załatwianie spraw urzędowych, zakupy i rozrywka, dojazd do punktów opieki zdrowotnej.

W Krakowie ponad połowa respondentek i respondentów ocenia system transportu publicznego na poziomie dostatecznym, złym, a nawet bardzo złym. W ramach badań sprawdzano również, czy osoby starsze czują obawy przy przemieszczaniu się transportem publicznym. Ponad połowa respondentów bała się o swoje bezpieczeństwo podczas codziennych podróży, wskazywała trudności ze znalezieniem wolnego miejsca w pojeździe, lękała się momentu wsiadania do pojazdu czy wysiadania z pojazdu, momentu zakupu biletu oraz przesiadek na inny pojazd.

Należy zwrócić uwagę, że badania były przeprowadzone kilka lat temu i warto byłoby je powtórzyć, aby się dowiedzieć, jakich rozwiązań w transporcie seniorzy potrzebują obecnie. Co więcej, diagnoza transportu publicznego powinna również obejmować podróże piesze, transport indywidualny i rowerowy, a także analizę węzłów przesiadkowych.

Jeśli chodzi o działania miasta w tym zakresie, to należy wymienić:

- uruchomienie pilotażowego programu, w ramach którego krakowianki i krakowianie osiemdziesięcioletni i starsi mogą korzystać bezpłatnie z podwiezienia meleksami spod bramy cmentarnej do grobów bliskich,
- zwolnienie z opłat za przejazd komunikacją miejską osób, które ukończyły siedemdziesiąty rok życia.

W wątku dotyczącym dostępności nie sposób pominąć kwestii informatycznych. Przestrzeń cyfrowa jest obszarem który (jeden z nielicznych) ma sprecyzowany i zunifikowany standard dostępności – WCAG. Wymóg zapewnienia zgodności z WCAG 2.0 na poziomie AA został uwzględniony w Rozporządzeniu Rady Ministrów w sprawie Krajowych Ram

¹⁸³ https://yadda.icm.edu.pl/baztech/element/bwmeta1.element.baztech-ab485a6f-9447-432b-8872-71a06b788395/c/TMiR_6_2019_Figura.pdf

Interoperacyjności. Ponadto wprowadzona Ustawa z dnia 4 kwietnia 2019 roku o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych¹⁸⁴ zobowiązuje je do zapewnienia każdemu pełnej dostępności cyfrowej.

Analiza strony internetowej <https://dlaseniora.kakow.pl> pokazuje, że spełnia ona wymogi prawne pod kątem dostępności. Zamieszczona jest na niej również aktualna deklaracja¹⁸⁵ wskazująca niedociągnięcia, błędy i braki strony internetowej, z zapewnieniem, że w przyszłości zostaną one wyeliminowane. Brakuje jednak informacji, kiedy zostanie to zrealizowane. Ponadto zgodność z prawem nie oznacza, że strona internetowa oraz aplikacja mobilna odpowiadają na potrzeby seniorów. Warto byłoby rozważyć badania UX treści cyfrowych, aby ustalić, co należałoby poprawić w funkcjonowaniu tych narzędzi. Jest to ważne, ponieważ badania potwierdzają, że podstawowym źródłem informacji o ofercie zajęć i aktywności skierowanej do seniorów jest Internet. Z tego źródła korzysta 53% kobiet i 50% mężczyzn. Jest to najczęściej wskazywana odpowiedź zarówno wśród seniorów w wieku 60–69 lat, jak i osób, które przekroczyły siedemdziesiąty rok życia.

OCHRONA ZDROWIA – POTRZEBA WSPARCIA

Osoby, które przekroczyły sześćdziesiąty rok życia, rzadko oceniają pozytywnie stan swojego zdrowia. W 2018 roku jedynie 1,9% osób w wieku senioralnym uznało swój stan zdrowia jako bardzo dobry, odpowiedź „dobry” wskazało 23,8% seniorów. Wśród seniorów lepiej stan swojego zdrowia oceniają mężczyźni niż kobiety. Na długotrwałe problemy zdrowotne lub choroby przewlekłe trwające (albo mające trwać według przewidywań) przez sześć miesięcy bądź więcej uskarżało się 67,0% badanych osób. W województwie małopolskim dominującymi schorzeniami, na które cierpiały osoby mające co najmniej sześćdziesiąt pięć lat, były choroby układu krążenia (ponad 560 tysięcy osób), choroby układu mięśniowo-kostnego i tkanki łącznej (ponad 340 tysięcy osób) oraz choroby układu trawiennego (prawie 140 tysięcy osób)¹⁸⁶. Z powodu słabego stanu zdrowia wiele osób starszych potrzebuje opieki. Z ogólnopolskich badań przeprowadzonych przez Centrum Badania Opinii Społecznej w 2019 roku wynika, że trudności w wykonywaniu codziennych czynności ma 22% ankietowanych

¹⁸⁴ <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20190000848> [dostęp: 30.11.2022]

¹⁸⁵ https://dlaseniora.krakow.pl/?dok_id=242418 [dostęp: 30.11.2022]

¹⁸⁶ *Informacja o sytuacji osób starszych w Polsce za 2018 r.*, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2019, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/87AF7B0CD7F43311C12584CE006BF553/%24File/66.pdf> [dostęp: 30.11.2022].

osób powyżej siedemdziesiątego piątego roku życia, 13% osób w wieku 65–74 lat, 9% osób w wieku 55–64 lat, a 40% osób starszych chciałoby otrzymać pomoc w radzeniu sobie w chorobie. Warto zauważyć, że 25% osób starszych mieszka samotnie¹⁸⁷.

W ramach działań miasta podejmowanych na rzecz zdrowia seniorów należy wymienić:

- inicjatywę Koperta życia dla Seniora¹⁸⁸,
- darmowe szczepienia przeciwko grypie dla osób powyżej sześćdziesiątego piątego roku życia,
- prowadzenie zajęć na temat zdrowego trybu życia w ramach centrów aktywności seniorów.

Według ekspertów często się zdarza, że dolegliwości senierek i seniorów nie są traktowane z odpowiednią uwagą przez lekarzy i pielęgniarki. Ponadto nierzadko osoby starsze spotykają się z lekceważeniem pracowników placówek służby zdrowia. Ekspertki i eksperci również wskazywali, że w społeczeństwie powszechny jest stereotyp, że starsza osoba narzeka i próbuje swoją osobą i swoim stanem zdrowia zainteresować innych.

W Krakowie – tak jak w całej Polsce – brakuje lekarzy geriatrów. Brak zapewnienia swobodnego dostępu do opieki geriatrycznej może być traktowany jako jeden z przejawów dyskryminacji. W 2020 roku w województwie małopolskim było pięć oddziałów geriatrycznych ze 118 łózkami¹⁸⁹. Mimo że Małopolska pod tym względem wypada dobrze na tle innych województw, to nadal jest to liczba niewystarczająca.

Biorąc to wszystko pod uwagę, bardzo ważne wydaje się rozwijanie programów profilaktycznych w obszarze zdrowia realizowanych na rzecz seniorów w mieście. W ramach konsultacji wskazano, że jeśli chodzi o programy profilaktyczne, to trafiają one do tych osób starszych, które dowiedzą się o nich najszybciej, a potrzeby są znacznie większe niż możliwości. Istotne jest również, aby były one poprzedzone diagnozą potrzeb i następnie ewaluowane. Chodzi o to, żeby określić, kto z nich korzysta, a do jakiej grupy seniorów one nie docierają. Pozwoliłoby to na projektowanie następnych programów w taki sposób, by docierały one do większej liczby seniorów.

¹⁸⁷ https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_116_19.PDF [dostęp: 30.11.2022].

¹⁸⁸ https://dlaseniorka.krakow.pl/aktualnosci/250719,64,komunikat,koperta_zycia_dla_seniorka.html [dostęp: 30.11.2022].

¹⁸⁹ <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/system-opieki-geriatrycznej.html> [dostęp: 30.11.2022].

Jeśli chodzi o wsparcie osób starszych, to wyniki badań pokazują, że ze wsparcia opiekuńczego korzysta obecnie niewielka część osób, które wymagają pomocy w zaspokajaniu podstawowych potrzeb (korzystanie z pobytu w domach opieki, z opieki domowej, z domów dziennej opieki). Według danych Banku Danych Lokalnych w 2020 roku w województwie małopolskim były trzy zakłady pielęgnacyjno-opiekuńcze z łączną liczbą łóżek wynoszącą 180, dziewięć hospicjów z 244 łózkami, trzy oddziały opieki paliatywnej z 66 łózkami.

W ramach działań miasta realizowane są między innymi następujące przedsięwzięcia:

- projekt „Asystent dla seniorów 85+ i osób z niepełnosprawnościami 70+”,
- na stronie internetowej <https://dlaseniora.kakow.pl> podane są adresy wypożyczalni sprzętu ortopedycznego, rehabilitacyjnego i medycznego oraz możliwości uzyskania opieki domowej.

Także Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Krakowie od 1.07.2020r. do dnia 30.06.2023r. realizuje projekt pn.: „W sile wieku 2”, finansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014-2020. Projekt pn.: „W sile wieku 2” skierowany jest do niesamodzielnymi mieszkańców Krakowa, po przebytym udarze mózgu lub cierpiących na Alzheimera albo inne zespoły otępienne, którzy ze względu na skończony 60 r. życia, wymagają specjalistycznej opieki, terapii lub wsparcia w związku z trudnościami w codziennym funkcjonowaniu oraz ich opiekunów faktycznych.

Ekspertki i eksperci twierdzą, że takich miejsc jest za mało, biorąc pod uwagę potrzeby starszych mieszkanki i mieszkańców Krakowa. Przeciętnej rodziny zazwyczaj nie stać na opiekę i wsparcie prywatne. W konsekwencji wielu seniorów korzysta z pomocy rodziny. Powoduje to kolejne problemy. Konieczność opieki nad seniorami ma wpływ na ograniczenie aktywności zawodowej przez osoby z młodszego pokolenia.

Kolejną ważną kwestią mającą wpływ na stan zdrowia – zazwyczaj marginalizowaną – jest coraz większe osamotnienie osób starszych. Jak wynika z Programu Aktywności Społecznej i Integracji Osób Starszych na lata 2021–2025, w Krakowie znaczna liczba osób starszych mieszka w gospodarstwach jedno- lub dwuosobowych. W miarę ubytku sił staje się to coraz trudniejsze, coraz rzadziej mogą one samodzielnie wychodzić z domu, korzystać z przestrzeni miejskich i komunikacji. Sytuacja ta znacznie pogłębiła się po wybuchu pandemii COVID-19. Według badań Rzecznika Praw Obywatelskich wśród osób starszych w Polsce co najmniej jedna osoba na dwadzieścia jest osamotniona, a kolejne 10–15% jest zagrożonych

osamotnieniem. Warto podkreślić gwałtownie rosnący odsetek osób deklarujących poczucie osamotnienia w grupie osiemdziesięciolatków i starszych. Jest to szczególnie ważne, gdyż liczebność tej grupy będzie rosła w Polsce relatywnie najszybciej. Co dziesiątego osiemdziesięciolatka poczucie osamotnienia w zasadzie nie opuszcza, prawie co czwarty odczuwa ją przynajmniej trzy dni w tygodniu¹⁹⁰.

Jak wskazują ekspertki i eksperci, bardzo ważne jest lepsze monitorowanie sytuacji życiowej seniorów, szczególnie osób powyżej osiemdziesiątego roku życia, oraz podejmowanie działań wzmacniających więzi społeczne na poziomie lokalnej społeczności. Brakuje także przeznaczonych dla tej grupy pomocy psychologicznej czy psychiatrycznej.

DZIECI I MŁODZIEŻ

Jeśli chodzi o przesłankę dotyczącą wieku, warto wziąć pod uwagę dyskryminację dzieci i młodzieży w Polsce. Jest to istotne z kilku powodów. Polska do tej pory nie opracowała krajowego programu na rzecz dzieci i młodzieży, brakuje również strategii przeciwdziałania przemocy wobec tych osób. Co więcej, analizy dotyczące dyskryminacji bardzo często pomijają tę grupę.

Ponadto zmiany demograficzne w Polsce – starzenie się społeczeństwa i spadek dzietności – powodują, że dzieci i młodzież stanowią coraz mniejszą część mieszkańców naszego kraju. Proces ten będzie pogłębiał się w kolejnych dziesięcioleciach. Można przypuszczać, że określając priorytety w polityce społecznej – w wymiarze zarówno lokalnym, i jak krajowym – coraz więcej miejsca zajmować będą inne kategorie wieku, szczególnie seniorzy. Może to spowodować, że problemom dzieci i młodzieży poświęcać się będzie mniej uwagi.

Wydaje się więc istotne, aby władze lokalne większą wagę przywiązywały do potrzeb dzieci i młodzieży. Polityka miasta powinna być prowadzona w taki sposób, by sytuacja tych osób nie pogarszała się – nie pogłębiała się dyskryminacja dotycząca tej grupy.

Kraków w maju 2022 roku zakończył prace nad *Diagnozą sytuacji dzieci w mieście Krakowie*. Została ona przygotowana zgodnie z wytycznymi programu UNICEF „Miasto Przyjazne

¹⁹⁰ https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2022-09/Do_MRiPS_raport_o_sytuacji_osob_starszych_w_czasie_pandemii_28.09.2022.pdf [dostęp: 30.11.2022].

Dzieciom”. Na podstawie rezultatów diagnozy powstał Plan działań na rzecz dzieci i młodzieży w Mieście Krakowie na lata 2023–2024, który był konsultowany w listopadzie 2022 roku.

Ponadto w lutym 2019 roku został przyjęty program aktywnego uczestnictwa młodzieży w życiu miasta na lata 2019–2023 „Młody Kraków 2.0”. Program jest kontynuacją realizowanego

w latach 2009–2018 programu aktywizacji społecznej młodzieży oraz realizowanego w latach 1999–2009 Miejskiego Programu Przeciwdziałania Przeszłości Młodzieży. „Młody Kraków 2.0” obejmuje sześć obszarów tematycznych:

- Przestrzeń dla młodych
- Młodzież działa lokalnie
- Głos młodych w mieście
- Kultura (dla) młodych
- Młodzi na rynku pracy
- Partnerstwo dla młodych

Poza problemami zawartymi w planie i programie warto zwrócić uwagę na dwie kwestie, a mianowicie sytuację zdrowia i samopoczucia psychicznego młodych ludzi oraz zagadnienie przemocy. Brak działań miasta w tych obszarach może mieć wpływ na poczucie wyizolowania i dyskryminacji dzieci i młodzieży.

ZACHOWANIA ZDROWOTNE I SAMOPOCZUCIE PSYCHICZNE MŁODZIEŻY W POLSCE

Warto w tym miejscu przywołać dane zbierane i analizowane przez międzynarodową sieć badawczą Health Behaviour in School-age Children (HBSC). Od 1982 roku gromadzi ona obszerne dane na temat zdrowia fizycznego, relacji społecznych i dobrego samopoczucia psychicznego uczniów w wieku jedenastu, trzynastu i piętnastu lat. Obejmują one czterdzieści pięć krajów Ameryki Północnej i Europy. W 2020 roku sieć HBSC opublikowała raport *Spotlight on Adolescent Health and well-being*. Pokazuje on, że ogólne samopoczucie psychiczne młodych ludzi w Polsce pogarsza się wraz z wiekiem, przy czym jest to widoczne bardziej wśród dziewcząt niż wśród chłopców.

Jeśli chodzi o postrzeganie siebie, to nastolatki w Polsce oceniają się bardzo negatywnie. Spośród wszystkich krajów dziewczęta w Polsce są najbardziej krytyczne wobec swojego ciała. Jest tak w każdej grupie wiekowej: odsetek jedenastoletek postrzegających siebie jako „grube” lub „trochę za grube” wyniósł 39%, a w wypadku dziewcząt w wieku trzynastu i piętnastu lat – 49% i 52%. Jeśli chodzi o chłopców w Polsce i ocenę swojej masy ciała, to sytuacja nie wygląda dużo lepiej. Chłopcy w wieku jedenastu i trzynastu lat lokują się na

drugim miejscu jeśli chodzi o negatywne oceny, a piętnastolatki oceniają się najgorzej wśród badanych ze wszystkich krajów. Należy dodać, że odsetek dziewcząt podejmujących intensywną aktywność fizyczną¹⁹¹ jest niższy o dziesięć punktów procentowych niż wśród chłopców i różnica ta zwiększa się wraz z wiekiem. Warto byłoby podjąć starania, aby zdiagnozować przyczyny tego stanu rzeczy.

Dane dotyczące aktywności fizycznej są również potwierdzone w badaniu prowadzonym w ramach *Diagnozy sytuacji dzieci w mieście Krakowie*. Wynika z nich, że chłopcy nieco częściej niż dziewczęta uczestniczą w dodatkowych zajęciach sportowych. Odsetek odpowiedzi wskazujących uprawianie sportu co najmniej cztery, pięć razy w tygodniu wyniósł 25% wśród chłopców i niecałe 17% wśród dziewcząt. Dane te są niepokojące i powinny być brane pod uwagę przy projektowaniu działań miasta skierowanych do mieszkańek i mieszkańców, szczególnie w zakresie pokazywania różnorodności w kampaniach społecznych i materiałach promujących miasto.

Ponadto badania wskazują, że nastolatki w Polsce doświadczają często stresów i niepokojów: 27% nastolatków w wieku jedenastu lat zadeklarowało, że odczuwa zdenerwowanie częściej niż raz w tygodniu. Wśród piętnastolatków analogiczny odsetek wyniósł aż 41% chłopców i 48% dziewcząt. Wskaźniki te również lokują Polskę wysoko na tle innych krajów (drugie miejsce chłopcy i szóste miejsce dziewczęta w rankingu częstości deklarowanego stresu).

Dane pokazują również, że stosunkowo dużo młodych ludzi nie czuje, że może liczyć na najbliższych. Odsetek osób wskazujących, że odczuwa silne wsparcie ze strony rodziny, jest niższy dla kolejnych grup wiekowych. Wśród piętnastolatków deklaruje je 51% chłopców oraz 49% dziewcząt. Jest to jeden z najgorszych wyników wśród czterdziestu pięciu badanych krajów.

Powyższe wskaźniki pokazują, że polskie nastolatki obu płci stają się z wiekiem coraz bardziej osamotnione. Pożądane jest zatem podejmowanie, kontynuowanie i rozwijanie działań mających na celu tworzenie dla nich przyjaznych przestrzeni, ciekawych zajęć pozalekcyjnych, angażowanie w sprawy związane z miastem – wraz z zapewnieniem wsparcia psychologicznego. Istotne jest jednak, aby w projektowaniu działań na rzecz dzieci i młodzieży brały one aktywny udział.

¹⁹¹ Definiowaną jako aktywność trwającą co najmniej dwie godziny w tygodniu.

Analizując sytuację młodzieży w kontekście zdrowia nie można pominąć kwestii edukacji seksualnej. Badania „Seksualność polskiej młodzieży„ Uniwersytetu SWPS pokazują, że głównym źródłem informacji na temat seksu wśród młodych ludzi są przede wszystkim znajomi (prawie 30%), filmy i materiały pornograficzne (12%), a co niezwykle istotne „3/4 nastolatek i nastolatków chciałoby uczestniczyć w swojej szkole w zajęciach dotyczących ludzkiej seksualności”¹⁹². Wskazuje to na szeroki potencjał budowania programów świadomościowych w tym obszarze. Prowadzenie działalności informacyjnej i edukacyjnej w zakresie profilaktyki ciąży wśród nastolatek, chorób przenoszonych drogą płciową, w tym profilaktyki HIV jest kluczowe dla zapewnienia bezpieczeństwa i zdrowia młodzieży. Edukacja o której tu mowa, obejmować powinna kwestie seksualności i płodności człowieka, zarówno w aspekcie biologicznym, zdrowotnym jak i społecznym i kulturowym. W Polsce według badań HBSC (Health Behaviour in School-aged Children) z 2014 roku inicjację seksualną odbyło 17,4% ankietowanych 15-latków¹⁹³.

Badanie „Kontakt dzieci i młodzieży z pornografią” z 2017 roku pokazuje zaś, że prawie co czwarty (23%) nastolatek w wieku 15–18 lat deklaruje rozpoczęcie współżycia. 43% z nich deklaruje, że pierwszy stosunek seksualny odbyli w wieku 15–16 lat, a 21% – w wieku 17–18 lat. Bardzo niepokojące są dane na temat inicjacji seksualnej dzieci w 10–14 roku życia, deklaruje to 18%. Kontakt seksualny jest niezgodny z obowiązującym w Polsce z prawem. Średni wiek inicjacji wyniósł w 2017 roku 15,3 roku, a mediana – 16 lat¹⁹⁴.

Z materiałami pornograficznymi miało do czynienia w wieku 11-12 lat już 6% dzieci a 12% w wieku 13–14 lat. 20% młodych ludzi w wieku 13–14 lat oglądając pornografię, widział seks w połączeniu z przemocą. 25% młodzieży w wieku 15–16 lat i 31% młodzieży w wieku 17–18 lat deklaruje, że ma kontakt z pornografią co najmniej raz w tygodniu.

Częściej tego typu treści przeglądane są przez chłopców niż dziewczyny. Kontakt z pornografią, szczególnie tak wczesny, może mieć szereg negatywnych konsekwencji. Badania wskazują, że „Nastolatki, które codziennie oglądają pornografię, częściej postrzegają przedmiotowo zarówno kobiety, jak i mężczyzn i prawie dwa razy rzadziej nie zgadzają się ze

¹⁹² Pozdał M., Badania „Seksualność polskiej młodzieży” <https://web.swps.pl/centrum-prasowe/archiwum-centrum-prasowego/278-badanie/11893-seksualno-polskiej-modziezy?dt=1672925380535> [dostęp: 27.11.2022].

¹⁹³ Zdrowie i zachowania zdrowotne młodzieży szkolnej w Polsce na tle wybranych uwarunkowań socjodemograficznych. Wyniki badań HBSC 2014. Instytut Matki i Dziecka, Warszawa 2015. https://imid.med.pl/images/do-pobrania/Zdrowie_i_zachowania_zdrowotne_www.pdf [dostęp: 27.11.2022].

¹⁹⁴ Makaruk, K., Włodarczyk, J., Michalski, P. Wyniki badań „Kontakt dzieci i młodzieży z pornografią”, 2017 https://www.saferinternet.pl/pliki/Raport-kontakt_dzieci_i_mlodziemy_z_pornografia.pdf

stereotypowymi stwierdzeniami: „kobieta, kiedy mówi, że nie chce uprawiać seksu, to tak naprawdę tego chce” (AOR = 0,581) oraz „mężczyźni cały czas myślą o seksie”¹⁹⁵. Kwestia, której nie należy pomijać w działaniach edukacyjnych z zakresu edukacji seksualnej jest przemoc seksualna i świadoma zgoda.

Niewystarczająca edukacja seksualna skutkuje, między innymi, rosnącą w Polsce liczbą nastolatków, które rodzą dzieci. Dodatkowo, ogromnym problemem jest, wskazywany przez środowisko medyczne i potwierdzony w danych Państwowego Zakładu Higieny, wzrost zachorowań, wśród Polaków i Polek, na choroby weneryczne, takie jak kiła, chlamydia i HIV/AIDS.

PRZEMOC WOBEC DZIECI I MŁODZIEŻY

W kwestii przemocy wobec dzieci i młodzieży warto zwrócić szczególną uwagę na stosowanie jej przez rodziców i opiekunów. W 2010 roku uchwalono nowelizację Ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, która dodała do Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego artykuł 96 zakazujący rodzicom i opiekunom dzieci stosowania kar cielesnych. Nadal jednak bicie niepowodujące uszkodzeń ciała nie wiąże się sankcjami karnymi, może jedynie stanowić podstawę ograniczenia lub pozbawienia władzy rodzicielskiej. Często się wskazuje, że przemoc wobec dzieci i młodzieży jest przejawem dyskryminacji społecznej i prawnej tej grupy. Brak wyraźnego zakazu jej stosowania wyklucza te osoby z pełnej ochrony prawnej i świadczy o społecznej nierówności¹⁹⁶.

Warto podkreślić, że społeczne przyzwolenie na przemoc wobec dzieci jest nadal wysokie. Ostatnie badanie przeprowadzone przez Centrum Badań Opinii Społecznej, dotyczące tego zagadnienia, wskazuje¹⁹⁷, że choć większość Polaków nie aprobuje kar cielesnych, zwłaszcza mocniejszego bicia (lania), to nadal dużo osób nie widzi nic złego w karceniu przez dawanie klapsów. Odsetki te spadają, niemniej dane z 2019 roku pokazują, że 34% dorosłych dopuszcza kary fizyczne. Aż 25% badanych stwierdziło, że „lanie jeszcze nikomu nie zaszkodziło”, a 61% wskazuje, że są sytuacje, w których trzeba dać dziecku klapsa. Do jakiejś formy przemocy fizycznej czy werbalnej – na przykład przez wyzywanie dziecka, obrażanie go – przyznaje się jedna ósma osób mających dzieci do dziesiętnastego roku życia.

¹⁹⁵ Tamże., str.26.

¹⁹⁶ E. Jarosz, C. Kurkowski, *Kary cielesne – kontestacja a rzeczywistość*, „Problemy Wczesnej Edukacji/Issues in Early Education” 2016, t. 12, nr 4, s. 94–105.

¹⁹⁷ https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_049_19.PDF [dostęp: 9.12.2022].

Brakuje danych dotyczących przemocy wobec osób do dziewiętnastego roku życia dla miasta Krakowa. Warto jednak wskazać, że w Krakowie są realizowane inicjatywy mające na celu przeciwdziałanie przemocy wobec dzieci oraz wspierania osób, które jej doświadczyły. Między innymi oferowana jest im pomoc psychologiczna, pedagogiczna i terapeutyczna. W krakowskich szkołach przeprowadzono warsztaty z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w ramach Portalu Edukacyjnego Miasta opublikowano komunikaty dotyczące konieczności uwzględniania w programach wychowawczych oraz w programach profilaktycznych szkół tematyki związanej ze zjawiskiem przemocy w rodzinie. W ramach przyjętego w 2021 roku Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie dla Gminy Miejskiej Kraków na lata 2021–2027 przewidziano kontynuację tych działań. W ich ramach są podejmowane przedsięwzięcia służące ochronie dzieci przed doznawaniem przemocy, a także działania profilaktyczne mające na celu promowanie i wdrażanie prawidłowych metod wychowawczych w stosunku do dzieci.

W ramach konsultacji ekspertki i eksperci zwracali uwagę, że mimo tych działań w Krakowie brakuje monitoringu skali problemu przemocy i krzywdzenia dzieci. Niewystarczająca jest również ewaluacja oferowanej pomocy, uwzględniająca między innymi płeć, kategorie wiekowe, rodzaje krzywdzenia, miejsce zamieszkania, narodowość czy inne czynniki ryzyka. Według ekspertek i ekspertów należałoby zintensyfikować działania podnoszące świadomość dorosłych dotyczących tego tematu.

Działania przeciwdziałające temu zjawisku powinny również uwzględniać doświadczanie przemocy w Internecie. W Krakowie podejmowane są inicjatywy edukacyjne w tym zakresie. W ostatnich latach realizowany był między innymi program „Zagrożenia w sieci – profilaktyka i reagowanie” dla uczniów szkół podstawowych. Podczas konsultacji ekspertki i eksperci zwracali uwagę, że każdy kolejny program powinien uwzględniać nowe formy zagrożeń internetowych. Przykładem mogą być tak zwane patotreści, zachęcające młodych do bicia i znęcania się nad innymi oraz do zachowań o charakterze seksualnym. Badania przeprowadzone w 2017 roku przez Fundację Dajemy Dzieciom Siłę wykazało, że 37% nastolatków w Polsce ogląda patotreści, a 15% ogląda je codziennie lub prawie codziennie. Można przypuszczać, że obecnie ten odsetek jest wyższy¹⁹⁸.

¹⁹⁸ Patotreści w internecie. Raport o problemie, Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, Warszawa 2017.

9. ORIENTACJA SEKSUALNA I TOŻSAMOŚĆ PŁCIOWA

Jedną z grup szczególnie narażonych na dyskryminację jest społeczność LGBT+. Akronim LGBT+ odnosi się zarówno do różnych orientacji seksualnych, jak i do rozmaitych tożsamości płciowych. Skrót LGBT+ obejmuje swoim zakresem: lesbijki, gejów, osoby biseksualne, osoby transpłciowe. Równocześnie symbol „+” oznacza pozostałe tożsamości i orientacje, wyżej niewskazane, w tym osoby queer, osoby niebinarne, osoby interpłciowe oraz osoby aseksualne.

Zakłada się, że w każdym kraju społeczność osób LGBT+ stanowi 5–10% ogółu społeczeństwa. Oznacza to, że w Polsce żyje co najmniej 2 miliony osób LGBT+, a w samym Krakowie osoby te stanowią grupę co najmniej 39 tysięcy osób¹⁹⁹. Należy jednak tutaj podkreślić, że są to dane szacunkowe, ponieważ w krajowych spisach powszechnych nie ma pytań dotyczących orientacji seksualnej i tożsamości płciowej. Nie są to również informacje powszechnie zbierane, ponieważ stanowią one „dane wrażliwe”, objęte ochroną danych osobowych. Niemniej jednak potwierdzeniem powyższych szacunków są ogólnodostępne badania i opracowania, w tym sondaż dotyczący osób LGBT+ w Europie. Wynika z niego, że w Polsce około 5% społeczeństwa identyfikuje się jako osoby LGBT+²⁰⁰.

Analizy sytuacji osób LGBT+ w pierwszej kolejności można dokonać, bazując na raportach i opracowaniach o charakterze krajowym. Z badania przeprowadzonego przez Kampanię Przeciw Homofobii wynika, że w latach 2019–2020 aż 68,54% osób LGBT+ biorących udział w badaniu²⁰¹ doświadczyło co najmniej jednego typu zachowania przemocowego ze względu na swoją orientację seksualną lub tożsamość płciową²⁰². Osoby te najczęściej doświadczały przemocy werbalnej, mniej często gróźb i przemocy wobec mienia (w tym różnych form wandalizmu czy dyskryminacji opartej na odmawianiu usług), rzadziej zaś przemocy seksualnej oraz przemocy fizycznej²⁰³. Z badania tego wynika również, że większość osób LGBT+ doświadcza mikroagresji w ramach swojego codziennego funkcjonowania. Na mikroagresje składają się stereotypizujące, ośmieszające, izolujące, umniejszające, wykluczające

¹⁹⁹ <https://krakow.stat.gov.pl> (stan na 31 grudnia 2021 roku).

²⁰⁰ <https://portalstatystyczny.pl/liczba-osob-lgbt-w-europie-i-w-polsce> [dostęp: 30.11.2022].

²⁰¹ Badaniem objęto grupę 13 093 osób.

²⁰² *Sytuacja społeczna osób LGBT+ w Polsce. Raport za lata 2019–2020*, Kampania Przeciw Homofobii, Warszawa 2021, s. 130.

²⁰³ *Ibidem*, s. 131.

komunikaty względem osób należących do grup mniejszościowych, którą niewątpliwie są osoby nieheteronormatywne. Dotyczy to praktycznie każdej przestrzeni życia codziennego, w tym pracy zawodowej, edukacji czy dostępu do różnego rodzaju usług publicznych. Co ważne, mikroagresje nie muszą być intencjonalne. Bardzo często są to komunikaty, których celem nie jest krzywdzenie osób należących do mniejszości. Osoby dopuszczające się mikroagresji nie zdają sobie sprawy z tego, że ich słowa i gesty mogą sugerować wrogie nastawienie, a także mieć charakter uwłaczający. Podkreśla to potrzebę podejmowania szeroko rozumianych działań o charakterze edukacyjnym, których celem jest kształtowania postaw otwartości i poszanowania dla różnorodności.

Jak wynika z badania – „Dyskryminujący/Dyskryminowani. LGBT w Małopolsce” – zjawisko dyskryminacji osób ze społeczności LGBT+ na terenie województwa małopolskiego²⁰⁴ jest dość powszechne: dyskryminacji ze względu na orientację seksualną lub tożsamość płciową doświadczyło aż 84% osób biorących udział w tym badaniu²⁰⁵. W mniejszych miejscowościach osoby LGBT+ często nie tylko doświadczają nierównego traktowania, ale także nie otrzymują wsparcia o charakterze systemowym, w tym odpowiednich narzędzi czy zasobów. Na poziomie lokalnym nie są podejmowane również działania mające przeciwdziałać zjawiskom dyskryminacyjnym w odniesieniu do kryterium orientacji seksualnej czy tożsamości płciowej. Z tego względu nierzadko dochodzi do migracji osób LGBT+ do większych ośrodków miejskich, w nadziei na większą tolerancję i otwartość, lepsze warunki codziennego życia. W Polsce najwięcej działań związanych ze społecznością LGBT+ jest realizowanych w największych, metropolitarnych miastach – Warszawie, Krakowie, Poznaniu, Wrocławiu, Katowicach i Gdańsku. Okazuje się jednak, że nawet wybór dużego miasta nie stanowi gwarancji równego traktowania i braku ryzyka doświadczania przemocy uwarunkowanej uprzedzeniami.

DYSKRYMINACJA I PRZEMOC NA TERENIE KRAKOWA

Poziom i skalę przemocy wobec osób LGBT+ na terenie Krakowa można oszacować, bazując na doświadczeniach osób biorących w badaniu „Dyskryminowani/e. Sytuacja osób LGBTQIA

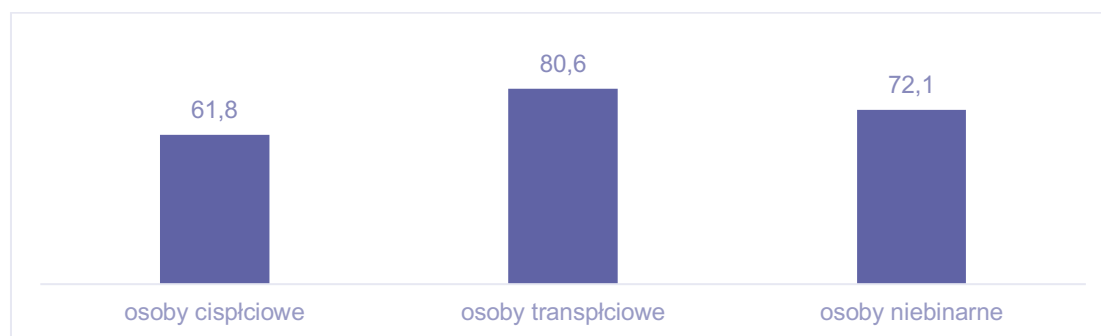
²⁰⁴ Badaniem objęto mniejsze ośrodki miejskie, takie jak Nowy Sącz, Oświęcim, Tarnów i Wadowice.

²⁰⁵ *Dyskryminujący/Dyskryminowani. LGBT w Małopolsce*, red. M. Dropek, P. Wójtowicz, Fundacja Równość.org.pl, Kraków 2015, s. 11.

w Krakowie”²⁰⁶. W jego ramach zidentyfikowano skalę występowania niepożądanych zachowań, jakich doświadczyły w Krakowie osoby LGBT+. Na zachowania te składały się kolejno: przemoc werbalna, przemoc psychiczna, przemoc fizyczna, przemoc seksualna, nierówne traktowanie i niszczenia mienia. Co istotne, na potrzeby niniejszego badania zachowania przemocowe motywowane uprzedzeniami zdefiniowano nie tylko jako zachowania mające na celu wyrządzenie krzywdy (psychicznej lub fizycznej) i motywowane czyjąś (faktyczną lub wyobraźną) orientacją seksualną bądź tożsamością płciową – definicja przemocy obejmowała również zachowania o charakterze pasywnym, na które składa się przykładowo uporczywe ignorowanie czy odmawianie usługi.

Jak wynika z przeprowadzonego badania, aż 63,4% osób²⁰⁷ doświadczyło przynajmniej jednego zachowania wskazanego wyżej. Zdecydowanie najczęściej doświadczenie to dotyczyło przemocy werbalnej (61% wskazań). W dalszej kolejności osoby biorące udział w badaniu wskazywały doświadczenie przemocy psychicznej (28,7% wskazań), przemocy fizycznej (13,8% wskazań), nierównego traktowania (8,4% wskazań), przemocy seksualnej (5,4% wskazań), niszczenia mienia (4,9% wskazań)²⁰⁸. Na doświadczanie dyskryminacji i różnych form przemocy warto jednak także spojrzeć przez pryzmat orientacji seksualnej i tożsamości płciowej.

Odsetek osób doświadczających dyskryminacji w Krakowie ze względu na tożsamość płciową (N = 995)²⁰⁹

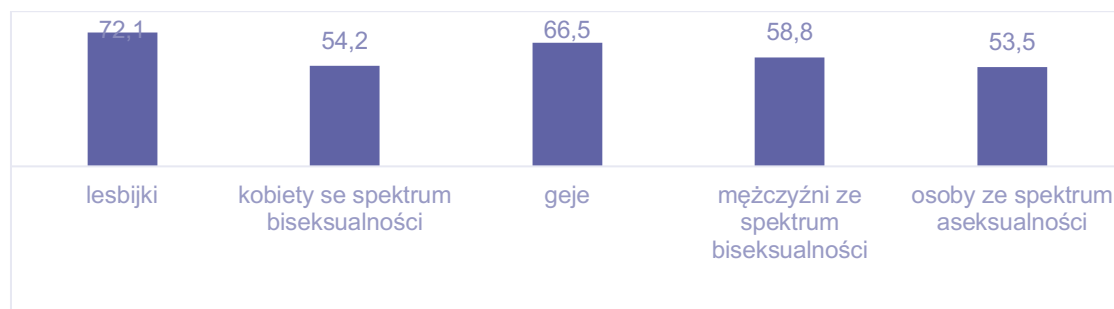
²⁰⁶ *Dyskryminowani/e. Sytuacja osób LGBTQIA w Krakowie*, Fundacja Rownosc.org.pl, Kraków 2020 (badanie realizowane ze środków Urzędu Miasta Krakowa).

²⁰⁷ Grupę osób biorących w badaniu stanowiły osoby zróżnicowane pod względem orientacji psychoseksualnej oraz tożsamości płciowej. Osoby cisplciowe stanowiły 89,5% grupy badanej, osoby transplciowe – 4,3%, osoby niebinarne – 6,2%. Mając na uwadze orientację osób biorących udział w badaniu, osoby homoseksualne stanowiły 63,5% całej grupy badawczej, osoby biseksualne – 31,5%, osoby aseksualne – 4,3%, osoby heteroseksualne – 0,7%.

²⁰⁸ *Dyskryminowani/e. Sytuacja osób LGBTQIA w Krakowie...*, s. 23.

²⁰⁹ *Ibidem*, s. 22.

Odsetek osób doświadczających dyskryminacji w Krakowie ze względu na orientację seksualną (N = 988)²¹⁰

Z zaprezentowanych wyżej danych wynika, że prawdopodobieństwo doświadczania przemocy dla większości wskazanych wcześniej grup jest podobne, choć osoby transpłciowe i niebinarne oraz osoby homoseksualne doświadczają tego typu zdarzeń istotnie częściej od pozostałych grup. Niepokojące jest tutaj nie tylko samo doświadczanie dyskryminacji i przemocy, ale także powtarzalność tych zachowań. Prawie dwie trzecie przypadków przemocy fizycznej i prawie 60% aktów wandalizmu miało charakter powtarzalny. Niestety, z przeprowadzonego badania wynika także, że – porównując liczbę zdarzeń w ciągu pięciu lat – alarmująco wzrosła liczba incydentów o charakterze dyskryminacyjnym i przemocowym, zwłaszcza w odniesieniu do ostatnich sześciu miesięcy objętych badaniem. Najwyższy wzrost liczby niepożądanych zdarzeń i zachowań wystąpił w zakresie przemocy werbalnej i psychicznej²¹¹.

Osoby transpłciowe i niebinarne bardziej są narażone na doświadczanie wszelkich rodzajów przemocy. Mając z kolei na uwadze orientację seksualną, można zauważyć, że przemocy częściej doświadczają geje i lesbijki. Przemoc ma zarazem wymiar genderowy: przemocy fizycznej najczęściej doświadczają mężczyźni, z kolei przemocy seksualnej – lesbijki, kobiety ze spektrum biseksualności oraz osoby ze spektrum aseksualności²¹².

²¹⁰ *Ibidem*.

²¹¹ *Ibidem*, s. 24.

²¹² *Ibidem*, s. 25.

MIEJSCE WYSTĘPOWANIA DYSKRYMINACJI I SYTUACJI PRZEMOCOWYCH

Badanie „Dyskryminowani/e. Sytuacja osób LGBTQIA w Krakowie” miało na celu nie tylko identyfikację skali występowania niepożądanych zjawisk, ale także ich umiejscowienie. Analiza zjawisk dyskryminacyjnych i przemocowych obejmowała zatem weryfikację tego, czy zjawisko dyskryminacji lub przemocy pojawiło się w zewnętrznej przestrzeni publicznej, wewnątrz określonego miejsca (na przykład klub) czy podczas wydarzenia związanego ze społecznością LGBT+ (na przykład Marsz Równości).

Odsetek miejsc, do których dochodziło do opisanych aktów dyskryminacji (N = 631)²¹³

Najczęściej niepożądane sytuacje występowały w przestrzeni publicznej na zewnątrz (84,9% wskazań). Równocześnie, jeśli łącznie zsumuje się instytucjonalne przestrzenie publiczne – komunikację miejską, szkoły i uczelnie, instytucje publiczne, ośrodki zdrowia i szpitale – okazuje się, że skala niepożądanych zjawisk w obszarze administracji publicznej występowała na porównywalną skalę (83,8% wskazań).

Warto tutaj zaznaczyć, że doświadczanie dyskryminacji i przemocy nie znajduje odzwierciedlenia w oficjalnych statystykach, ponieważ relatywnie niewielka liczba osób doświadczająca tych zachowań decyduje się na formalne zgłoszenie policji lub innym służbom. Jak wynika z badania „Dyskryminowani/e. Sytuacja osób LGBTQIA w Krakowie”, spośród 631

²¹³ *Ibidem*, s. 26.

osób biorących w nim udział, które doświadczyły dyskryminacji, zgłosiło ją jedynie 67 osób, co stanowi około 10%. W wypadku większości typów zdarzeń zgłaszalność była bardzo niska (4,3% dla przemocy werbalnej, 6,6% dla przemocy psychicznej, 3,6% dla nierównego traktowania). Najczęściej zgłaszano przemoc fizyczną (22,6%), wandalizm (20,4%) oraz przemoc seksualną (9,3%). Prezentowane dane znajdują także odzwierciedlenie w badaniach kryminologicznych, z których wynika, że zgłaszalność jest powiązana z ciężarem przestępstwa²¹⁴. Niska zgłaszalność dyskryminacji i przemocy motywowanej uprzedzeniami względem osób LGBT+ znajduje również odzwierciedlenie w badaniu Agencji Praw Podstawowych zrealizowanym w 2020 roku. Wynika z niego, że w Polsce 92% osób LGBT+ nie zgłasza dyskryminujących incydentów z braku zaufania do władz i braku wiary w podjęcie przez służby stosownych działań²¹⁵.

Osoby LGBT+ doświadczające dyskryminacji i przemocy odczuwały realne konsekwencje takich zachowań. Około 90% osób ze wszystkich grup uskarżało się na negatywne psychiczne konsekwencje. Dolegliwości somatyczne były najpowszechniejsze u lesbijek, najrzadsze zaś u osób aseksualnych. Osoby te w różny sposób poszukiwały wsparcia, aby skutecznie radzić sobie z niechcianymi doświadczeniami. Jak wynika z badania, dwie trzecie osób, które doświadczyły dyskryminacji lub przemocy, znajdowało oparcie wśród bliskich osób – znajomych i partnerów. Jedna czwarta badanych osób otrzymywała wsparcie ze strony członków rodziny – nie dotyczyło to jednak osób transpłciowych, które wsparcie ze strony rodziny otrzymywały dwukrotnie rzadziej. Z pomocy psychologicznej i psychiatrycznej korzystały głównie osoby transpłciowe, osoby niebinarne i kobiety. Osoby transpłciowe ponad dwa razy chętniej sięgały po używki w celu łagodzenia stresu. Ogromna większość osób, które doświadczyły przemocy, nie była beneficjentami interwencji kryzysowej ani ośrodków pomocy społecznej. Praktycznie żadna osoba nie znajdowała oparcia w związku wyznaniowym.

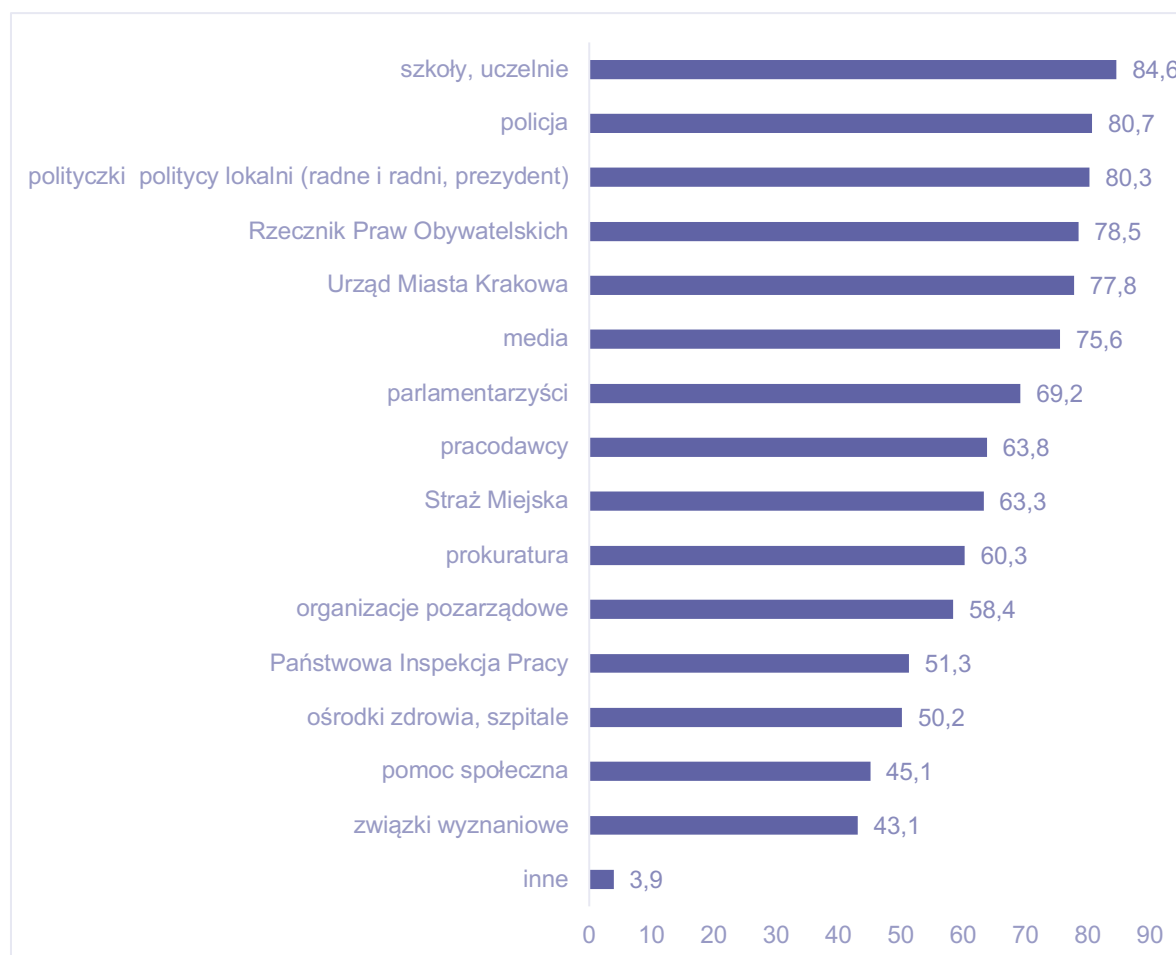
²¹⁴ *Ibidem*, s. 29.

²¹⁵ <https://fra.europa.eu/en/data-and-maps/2020/lgbti-survey-data-explorer> [dostęp: 30.11.2022].

OCZEKIWANIA WZGLĘDEM INSTYTUCJI PUBLICZNYCH

Osoby doświadczające niepożądanych zachowań miały możliwość wskazania, od jakich instytucji i aktorów życia publicznego oczekują wsparcia, przede wszystkim w odniesieniu do poziomu lokalnego.

Odsetek wskazań instytucji, od których osoby badane oczekują działań (N = 995) ²¹⁶

Jak wynika z powyższych danych, osoby LGBT+ doświadczające nierównego traktowania oraz zachowań o charakterze przemocowym mają duże oczekiwania związane ze wsparciem ze strony różnych instytucji. Oczekiwania te dotyczą także w znacznej mierze lokalnej administracji publicznej – Urzędu Miasta Krakowa oraz jednostek mu podległych. Osoby objęte badaniem wyrażały swoje oczekiwania względem lokalnych polityczek i polityków, w tym radnych

²¹⁶ *Dyskryminowani/e. Sytuacja osób LGBTQIA w Krakowie...*, s. 33.

i Prezydenta Miasta Krakowa (80,3%), Urzędu Miasta Krakowa (77,8%), Straży Miejskiej (63,3%) oraz pomocy społecznej (45,1%). Pokazuje to zarazem, jak duże znaczenie ma polityka realizowana na szczeblu lokalnym oraz podejmowanie działań ukierunkowanych nie tylko na bezpośrednie wsparcie osób LGBT+, ale także niwelację niepożądanych zachowań (na przykład przez realizację działań edukacyjnych). Osoby biorące udział w badaniu wprost wskazywały, jakich konkretnych działań czy rozwiązań oczekują na poziomie lokalnym.

Odsetek odpowiedzi odzwierciedlających oczekiwania osób badanych od instytucji (N = 995) ²¹⁷

Osoby LGBT+ oczekiwały od instytucji publicznych szerokiego i całościowego wsparcia, w znacznej mierze sprowadzającego się do podejmowania działań edukacyjnych oraz skutecznego reagowania na przejawy dyskryminacji i przemocy przez opracowanie stosowanych polityk i procedur oraz karanie osób dopuszczających się niepożądanych zachowań. Szczególne oczekiwania kierowane były względem samorządu lokalnego, a

²¹⁷ *Ibidem*, s. 34.

zwłaszcza Prezydenta Miasta Krakowa czy Urzędu Miasta Krakowa. Oczekiwania te dotyczyły przede wszystkim dwóch rodzajów działań: wdrożenia lokalnych polityk antidyskryminacyjnych oraz realizacji kampanii społecznych. W związku z pierwszym postulatem aż 84% badanych oczekiwało od Urzędu Miasta Krakowa wprowadzenia szerszych polityk i strategii przeciwdziałania dyskryminacji ze względu na orientację seksualną i tożsamość płciową. Kampanie społeczne stanowią drugą istotną kategorię – 83,2% ankietowanych chętnie wskazywało na takie działania. Ich potrzeba motywowana była między innymi brakiem reakcji mieszkanek i mieszkańców Krakowa na homofobiczne ataki, których doświadczały osoby biorące udział w badaniu. Ponadto wskazywano potrzebę przeszkolenia urzędniczek i urzędników w zakresie przyjmowania interesantów z grup mniejszościowych, szczególnie zaś osób transpłciowych i niebinarnych, oraz wprowadzenia stosownych procedur wewnętrznych w Urzędzie Miasta Krakowa w tym obszarze²¹⁸.

MIGRACJA

Wprowadzanie odpowiednich rozwiązań na rzecz społeczności LGBT+ to nie tylko realizacja standardów równościowych, ale także przeciwdziałanie konsekwencjom dyskryminacji i przemocy. Jak wynika z badania realizowanego na terenie Miasta Krakowa, aż 57,8% osób ze społeczności LGBT+ rozważyło migrację do innego miasta. O ile zatrudnienie i życie rodzinne było ważnym motywatorem do zmiany miejsca zamieszkania (odpowiednio 46,8% i 36,6%), o tyle jednak doświadczenie dyskryminacji stanowiło kluczową motywację do migracji (53,2%)²¹⁹. Spośród osób, które nie doświadczyły dyskryminacji, nieco ponad połowa (59,2%) chciała pozostać w Krakowie. Jeśli jednak weźmie się pod uwagę osoby, które doświadczyły dyskryminacji w ciągu ostatnich pięciu lat objętych badaniem, to aż 67,6% z nich wyrażało chęć opuszczenia Krakowa. Osoby te wprost wskazywały, że wynikało to z nasilającej się nagonki na osoby LGBT+²²⁰. Warto tutaj nadmienić, że osoby z wykształceniem średnim (59,1%) lub wyższym (60,6%) są skłonne do wyjazdu bardziej niż osoby z wykształceniem podstawowym czy zawodowym. Tak wysokie wartości wśród osób wykształconych mogą świadczyć o niebezpieczeństwie drenażu mózgow wśród osób LGBT+ mieszkających w Krakowie. Wysokie wskaźniki chęci emigracji występują szczególnie wśród lesbijek (64,1%) oraz osób transpłciowych (69,0%) czy niebinarnych (66,7%). Mogłoby to wskazywać na

²¹⁸ *Dyskryminowani/e. Sytuacja osób LGBTQIA w Krakowie...*, s. 37–38.

²¹⁹ *Ibidem*, s. 41.

²²⁰ *Ibidem*, s. 42.

doświadczanie dyskryminacji krzyżowej – dyskryminacji ze względu na więcej niż jedną przesłankę dyskryminacyjną.

Potwierdzeniem zjawiska emigracji wśród osób LGBT+ ze względu na doświadczanie nierównego traktowania jest badanie „Sytuacja społeczna osób LGBT+ w Polsce. Raport za lata 2019–2020”²²¹. Osoby objęte badaniem zapytano o to, czy w najbliższych miesiącach planują przeprowadzić się za granicę. Odpowiedzi twierdzącej na to pytanie udzieliło 11,8% osób badanych, zaprzeczyło z kolei 88,2% osób badanych. Przeprowadzkę za granicę najczęściej planowali geje (13,2%), następnie zaś osoby queer (12,9%), osoby trans (12,8%) i biseksualni mężczyźni (11,4%). Najmniej zainteresowane przeprowadzką były lesbijki (10,9%), biseksualne kobiety (10,7%) i osoby aseksualne (10,2%). Za granicę chciały się przeprowadzić przede wszystkim osoby młode i mieszkające w powiatach o konserwatywnym klimacie ideologicznym.

Na zjawisko migracji zagranicznej osób LGBT+ należy spojrzeć nie tylko przez pryzmat samej grupy, ale także z perspektywy makroekonomicznej. Migracja ta przyczynia się do zjawiska „drenażu mózgow”, czyli wyjazdów wykwalifikowanych osób. Osoby LGBT+ często decydują się na opuszczenie kraju na rzecz pracy i życia w bardziej otwartych oraz tolerancyjnych społeczeństwach. W Europie Środkowo-Wschodniej od lat obserwuje się odpływ wykwalifikowanych pracowników i pracowników do krajów Europy Zachodniej i innych państw. Trend ten jest wyzwaniem dla krajowych firm, ponieważ przyczynia się do spadku konkurencyjności i innowacyjności. Badania przeprowadzone na grupie osób LGBT+ emigrujących z Polski do Wielkiej Brytanii również potwierdziły, że kraj opuszczają osoby lepiej wykształcone. Jak wynika z badania brytyjskiego, przeprowadzonego przez Queer Poles w 2016 roku, aż 31,4% osób badanych z wykształceniem wyższym jako przyczynę ich migracji wskazało problemy społeczności LGBT+, co stanowiło wyższy odsetek niż średnia badania, wynosząca 27,4%. Podobne badanie przeprowadzone wśród osób LGBT+ migrujących do Szkocji z wielu krajów Europy Środkowo-Wschodniej wykazało, że „poszukiwanie bezpieczniejszego lub lepszego życia” przez osoby LGBT+ również często wskazywano jako jeden z powodów migracji²²².

²²¹ *Sytuacja społeczna osób LGBT+ w Polsce. Raport za lata 2019–2020...*, s. 33.

²²² L. Szul, *Queer Poles in UK: Identity, Migration and Social Media*, 2019 rok, <http://eprints.lse.ac.uk/101767/>; F. Stella, A. Gawlewicz, M. Flynn, *Intimate Migrations: Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Migrants in Scotland*, [w:] *Seria badawcza. Argumenty ekonomiczne przemawiające za inkluzją osób LGBT+ w Europie Środkowo-Wschodniej. Węgry, Polska, Rumunia i Ukraina*, Open For Business, 2016 rok, s. 41.

KULTURA I SYMBOLIKA W PRZESTRZENI PUBLICZNEJ

Symbolika i obecność tematyki związane z prawami osób LGBT+ w przestrzeni publicznej należy do kluczowych postulatów społeczności i przyczynia się do kształtowania bardziej inkluzywnej atmosfery i zwiększa poczucie bezpieczeństwa. Do działań realizowanych w ostatnich latach lub inicjatyw, które wspierają osoby LGBT+ w Krakowie, można zaliczyć objęcie przez Prezydenta Miasta Krakowa swoim patronatem Marszu Równości, który został zorganizowany w Krakowie w 2021 i 2022 roku. Z kolei patronatem Rady ds. Równego Traktowania działającej przez Urządzie Miasta Krakowa objęto wydarzenie „Coming Out Day” oraz seminarium „Queer and Strong – wokół siły, odwagi i solidarności (w czasach pogardy i nienawiści)” organizowane przez Fundację Autonomia.

W 2020 roku w Międzynarodowy Dzień Coming Outu fasada Centrum Kongresowego ICE Kraków rozświetliła się w barwach tęczy, w geście solidarności i wsparcia dla społeczności LGBTQIA w odpowiedzi na wniosek strony społecznej. W kolejnych dniach na tęczo podświetlona została także TAURON Arena. 10 grudnia 2020 w Międzynarodowym Dniu Praw Człowieka, w Krakowie został ogłoszony raport na temat wolności wypowiedzi artystycznej osób LGBTI, przygotowywany przez organizację Freemuse. Raport przybliżył przypadki 149 naruszeń wolności artystycznej, które miały miejsce w 40 krajach oraz on-line.

Od roku 2021 w maju organizowany jest w Krakowie Maj Równości. W ciągu trwania miesiąca w instytucjach miejskich organizowane są liczne wydarzenia poruszające tematykę praw człowieka, w szczególności praw osób LGBT+. Od dwóch lat Kraków świętuje także Międzynarodowy Dzień Walki przeciw Homofobii, Bifobii i Transfobii. 17 października 2022 w #IDAHOT na budynku Magistratu przy pl. Wszystkich Świętych zawisła tęcowa flaga. Działania to było odpowiedzią na zaproszenie miasta partnerskiego Bordeaux do dołączenia do międzynarodowej inicjatywy sieci „Rainbows City Network” pod hasłem „Share the Rainbow”. Wtedy też z okazji Maja Równości 2022 oraz organizowanego przez Stowarzyszenie „Queerowy Maj” Marszu Równości na Rynku Głównym pojawiły się kolorowe flagi z hasłem „Kraków dla równości”.

Istotnym jest, by osoby tworzące w Krakowie i będące głosem społeczności LGBT+ znajdowały przestrzeń do prezentowania swoich działań i projektów. Wsparcie miasta dla projektów równościowych jest niezwykle istotne z perspektywy równego traktowania.

EDUKACJA

W roku 2020 roku opublikowany został międzynarodowy raport European Union Fundamental Rights Agency, który wskazał, że sytuacja polskich uczniów i uczennic LGBT+ jest niestety dużo trudniejsza niż ich nieheteronormatywnych i transpłciowych rówieśników w innych państwach UE. W ocenie jedynie 18% respondentów/ek obecny system edukacji i program nauczania porusza w sposób merytoryczny i pozytywny kwestie związane ze społecznością LGBT+ (średnia w UE to 33%)²²³. Badanie pokazuje także, że 39% uczniów LGBT+ w wieku 15-17 lat ukrywają swoją orientację lub tożsamość w szkole²²⁴.

Uzupełnieniem wyżej prezentowanych danych są wyniki badania „Sytuacja osób LGBTQIA w krakowskich szkołach ponadpodstawowych”, zrealizowanego przy wsparciu miasta w 2020 roku przez Stowarzyszenie Queerowy Maj, którego celem była weryfikacja, czy krakowskie szkoły to miejsce przyjazne dla uczących się osób LGBT+. W badaniu tym wzięło udział łącznie 1277 osób, zarówno ze społeczności LGBTQIA, jak i nieprzynależących do społeczności. Na pytanie dotyczące polityk antidyskryminacyjnych w szkołach odpowiedziały trzydzieści dwie instytucje²²⁵.

Wyniki badania „Sytuacja osób LGBTQIA w krakowskich szkołach ponadpodstawowych” wskazują na znacznie niższe poczucie bezpieczeństwa w szkole u osób LGBTQIA w porównaniu z osobami cisheteronormatywnymi. Na pytanie: „Czy czujesz się niebezpiecznie w swojej szkole” ponad 13% osób LGBTQIA odpowiedziało twierdząco w porównaniu z 5% osób identyfikujących się jako osoby cisheteronormatywne²²⁶. Większość osób jako przyczynę poczucia niebezpieczeństwa wskazało swoją orientację seksualną lub to, co inne osoby myślą o jej orientacji seksualnej. Ponadto część osób jako powód braku poczucia bezpieczeństwa wyróżniła własną płeć oraz sposób wyrażania swojej płci przez wygląd lub sposób zachowania. Niezależnie od orientacji seksualnej oraz tożsamości płciowej ponad połowa

²²³ *EU LGBTI survey II A long way to go for LGBTI equality*, European Union Fundamental Rights Agency, 2020: LGBTI Survey country data Poland (europa.eu) https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/lgbti-survey-country-data_poland.pdf?fbclid=IwAR3gL8aK8VarjPy9bOL682XcknwcvFZSzfmbDWOvynHCW-SQaEVe2vWfK9c [dostęp: 27.11.2022].

²²⁴ *EU LGBTI survey II A long way to go for LGBTI equality*, European Union Fundamental Rights Agency, 2020: LGBTI Survey country data Poland (europa.eu) https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/lgbti-survey-country-data_poland.pdf?fbclid=IwAR3gL8aK8VarjPy9bOL682XcknwcvFZSzfmbDWOvynHCW-SQaEVe2vWfK9c [dostęp: 27.11.2022].

²²⁵ <https://www.queerowymaj.org/szkola/> [dostęp: 30.11.2022]

²²⁶ *Sytuacja osób LGBTQIA w krakowskich szkołach ponadpodstawowych*, Stowarzyszenie Queerowy Maj, Kraków 2020, s. 39.

osób uczestniczących w badaniu usłyszała słowa stanowiące obraźliwe określenia osób LGBT+. Wyzwiska te często nie stanowiły jednostkowych sytuacji – spośród wszystkich 696 osób, które doświadczyły wyzywania, 473 osoby (68%) usłyszały je od więcej niż jednej osoby²²⁷.

Osoby LGBT+ uczące się w szkołach ponadpodstawowych częściej niż cisheteronormatywni rówieśnicy raportowały doświadczanie dyskryminacji, w tym wykluczania z grupy, niemiłych lub złośliwych uwag, niemiłych komentarzy lub wpisów na internetowych grupach, zaczepek oraz przemocy fizycznej. Spośród wszystkich sytuacji dyskryminacji niecałe dwadzieścia przypadków (16%) zostało zgłoszonych. Najczęściej osobami, do których zgłaszali się uczniowie i uczennice, byli wychowawczynie i wychowawcy. Spośród wszystkich przypadków osiem osób uzyskało adekwatną pomoc, siedmiu zaś odmówiono pomocy. Pozostałe osoby wskazywały, że dano im obietnice pomocy bez jej rzeczywistej realizacji lub otrzymały wsparcie o pozornym charakterze²²⁸.

Na podstawie rozmów z przedstawicielkami i przedstawicielami organizacji pozarządowych warto rozważyć rozszerzenie działań poradni psychologiczno – pedagogicznych działających w Krakowie oraz Ośrodka Interwencji Kryzysowej o specjalne doradztwo psychologiczne skierowane do młodzieży LGBT+. Warto wzmacniać i popularyzować także wśród uczniów i uczennic krakowskich szkół telefony zaufania działające w Polsce, np. Telefon Zaufania dla Dzieci i Młodzieży.

Niektóre samorządy w Polsce odpowiadają na zaistniałą sytuację osób LGBT+ m.in. poprzez budowanie szerokich działań z zakresu edukacji równościowej kierowanej do całej społeczności szkolnej. Tego typu programy przyczyniają się do zwiększania świadomości i wrażliwości wśród młodzieży. Istotnym jest też budowanie kampanii edukacyjnych skierowanych do rodziców i kadry pedagogicznej.

ZDROWIE

Osoby będące częścią społeczności LGBT+ w sektorze zdrowia narażone są na wiele sytuacji mających znamiona dyskryminacji. Pracownicy i pracowniczki systemu opieki zdrowotnej nie

²²⁷ *Ibidem*, s. 42.

²²⁸ *Ibidem*, s. 40.

mają w tym kierunku najczęściej odpowiedniego przygotowania. Jak podaje „Przewodnik dla kadry medycznej”²²⁹ przygotowany przez Kampanię przeciw Homofobii „z uwagi na lęk i obawy, żywione również w stosunku do personelu medycznego, osoby homoseksualne i biseksualne często unikają kontaktu z podstawową opieką zdrowotną”. Dodatkowo poradnik wskazuje na badania, który precyzuje, iż „pacjenci LGBT mają swoje określone potrzeby, które nie są zaspokajane w dostatecznym stopniu przez pracowników służby zdrowia, przez co osoby te doświadczają nie tylko dyskryminacji społecznej, lecz także dyskryminacji zdrowotnej czy naruszeń praw pacjentów.”²³⁰. Potwierdza to stanowisko amerykańskiego stowarzyszenia pozarządowego Gay and Lesbian Medical Association oraz rządowego Centers for Disease Control and Prevention. Kluczowe jest na tym tle podjęcie działań, w szczególności w miejskich szpitalach w zakresie kształcenia kadry medycznej z zakresu potrzeb zdrowotnych społeczności LGBT+, ale także mających na celu zwiększenie wrażliwości i włączenie języka inkluzywnego do codziennej opieki nad pacjentką i pacjentem.

Projekt „Opieka ginekologiczna osób LGBTQIA”²³¹ realizowany przez Stowarzyszenie „Queerowy Maj” w Krakowie w roku 2021 jest działaniem społecznym, które adresuje te kwestie. W ramach projektu powstaje mapa miejsc przyjaznych dla społeczności LGBT+, na ten moment poprzez formularz zgłoszeniowy na stronie można zgłosić placówkę. Na stronie projektu wylistowane są cztery przyjazne gabinety ginekologiczne. Oddziały położniczo – ginekologicznej miejskich szpitali oraz poradnie przyszpitalne nie widnieją na liście. Należy rozważyć edukację kadry medycznej z zakresu szczególnych potrzeb i sytuacji osób LGBT+, ze szczególnym uwzględnieniem ginekologii. Warto podkreślić, że w Krakowie działa Punkt Konsultacyjno-Diagnostyczny w Krakowie, który wykonuje - anonimowe i bezpłatne testy w kierunku HIV, dzięki wsparciu miasta realizowane są działania edukacyjne w tym obszarze, min. dedykowane dla nauczycieli i nauczycielek z terenu miasta Krakowa szkolenia z zakresu profilaktyki HIV.

Odrębnie należy poruszyć sprawę sytuacji osób transpłciowych. W kontakcie z osobą należy stosować płeć i zaimki zgodne z płcią odczuwaną przez daną osobę. Osoby, z organizacji

²²⁹ Zdrowie LGBT. Przewodnik dla kadry medycznej. Redakcja: dr Robert Kowalczyk Marcin Rodzinka dr hab. Marek Krzystanek, https://kph.org.pl/wp-content/uploads/2016/04/Zdrowie-LGBT-_-Przewodnik-dla-kadry-medycznej.pdf [dostęp: 27.11.2022].

²³⁰ Zdrowie LGBT. Przewodnik dla kadry medycznej. Redakcja: dr Robert Kowalczyk Marcin Rodzinka dr hab. Marek Krzystanek, https://kph.org.pl/wp-content/uploads/2016/04/Zdrowie-LGBT-_-Przewodnik-dla-kadry-medycznej.pdf [dostęp: 27.11.2022].

²³¹ https://www.queerowymaj.org/ginekologia_lgbtqia/ [dostęp: 27.11.2022].

pozarządowych, z którymi prowadzone były w ramach powstawania diagnozy rozmowy wskazywały na problem z dostępem do lekarzy/rek specjalistów/ek – psychologów, psychiatrów, seksuologów, którzy wsparcie jest niezbędne m.in. w procesie tranzycji.

Opieka medyczna powinna jednak być przeprowadzana w zgodności z organami posiadanymi przez pacjenta, by nie doprowadzić do zaniedbań, np. transmężczyzna nie jest poddawany badaniom przesiewowym w kierunku raka piersi²³² lub wręcz do sytuacji o charakterze dyskryminacji, jak np. transpłciowa kobieta jest kierowana na męski oddział. Dobrą praktyką jest z pewnością wypracowanie standardów obsługi inkluzywnej, która wskazuje odpowiednie zachowania i tłumaczy niezbędne kwestie osób zatrudnionych w miejskich szpitalach.

W kontekście zdrowia osób LGBT+ szczególnie ważne jest zdrowie psychiczne. Wiele badań wskazuje, że osoby są narażone na depresję i zaburzenia lękowe częściej, co ma między innymi związek z doświadczeniem dyskryminacji, wykluczenia i stygmatyzacji w życiu codziennym. W badaniu KPH „Sytuacja społeczna osób LGBT w Polsce za lata 2015-2016” wskazano, że prawie 70% osób transpłciowych odpowiedziało twierdząco na pytanie o poczucie osamotnienia, ponad 50% kobiet i 36,5% mężczyzn homoseksualnych także zaznaczyło poczucie samotności w badaniu. Myśli samobójcze miało 52,6% nieheteronormatywnych kobiet i 36,5% mężczyzn. Najbardziej martwiące są dane dot. młodzieży (poniżej 18. roku życia) – o samobójstwie myślało dwie trzecie (69,4%) respondentów/ek, z czego 11,9% nastolatków bardzo często²³³.

Istotnym jest rozszerzenie programów zdrowotnych realizowanych w Gminie Miejskiej Kraków o perspektywę potrzeb osób LGBT+. Budując działania z zakresu edukacji zdrowotnej należy dostrzegać korelację pomiędzy doświadczeniem dyskryminacji i zdrowia.

ZAANGAŻOWANIE OBYWATELSKIE & PARTYCYPACJA

Ranking Tęczowa Mapa organizacji ILGA Europe z maja 2020 roku, wskazuje, że Polska zajęła ostatnie miejsce i tym samym została najbardziej homofobicznym państwem w Unii

²³² *Sytuacja społeczna osób LGBT w Polsce. Raport za lata 2015-2016*, Kampania Przeciw Homofobii, 2017: *Sytuacja-spoeczna-osob-LGBT w Polsce-raport-za-lata-2015-2016.pdf* (kph.org.pl) [dostęp: 27.11.2022].

²³³ https://fdds.pl/_Resources/Persistent/2/0/b/c/20bc672e3742669b4606b44c8a881a97c4dcb606/Sytuacja-spoeczna-oso%CC%81b-LGBT w Polsce-raport-za-lata-2015-2016.pdf [dostęp: 27.11.2022].

Europejskiej. Kraków jest jednym z największych miast w kraju, a tym samym zapewne miejscem zamieszkania jednej z liczniejszych populacji osób LGBT+. Na terenie Miasta Krakowa można zatem zidentyfikować miejsca czy przestrzenie przyjazne LGBT+. W ramach rankingu szkół przyjaznych osobom LGBT+ za 2022 rok można znaleźć kilka krakowskich szkół przyjaznych nieheteronormatywnym i niecisłciowym osobom (choć nie zostały one zaliczone do pierwszej dziesiątki szkół najbardziej wspierających uczennice i uczniów LGBT+²³⁴). Systemowe rozwiązania na rzecz społeczności osób LGBT+ wdrażane są na niektórych krakowskich uczelniach. Przykładem jest Uniwersytet Jagielloński, na którym cyklicznie, co roku, prowadzone jest badanie dotyczące bezpieczeństwa osobistego i równego traktowania wśród osób studiujących i osób przygotowujących rozprawy doktorskie, w ramach którego identyfikowane są niepożądane sytuacje w przestrzeni akademickiej o charakterze dyskryminacyjnym czy szykan. Co ważne, dane są zbierane i analizowane z uwzględnieniem kryterium płci, nie tylko w wymiarze binarnym – osoby biorące udział w badaniu mogą wskazać płeć inną niż kobieca i męska. Jak wynika z badania przeprowadzonego w 2021 roku, jednym z powodów doświadczania gorszego traktowania była orientacja seksualna (3,3% wskazań) i tożsamość płciowa (1,7% wskazań)²³⁵. Uniwersytet Jagielloński pierwszy w Polsce wprowadził także systemowe rozwiązanie, dzięki któremu osoby transpłciowe i niebinarne mogą w ramach procesu edukacji w usługach sieciowych używać danych docelowych, z którymi się identyfikują. Na uczelni wsparcie dla osób transpłciowych i niebinarnych oferowane jest dopiero od roku akademickiego 2020/2021, niemniej jednak skorzystało z niego już ponad sto osób. Wsparcie to poddawane jest regularnej ewaluacji – jak wynika z badania zrealizowanego w 2022 roku, aż 97% osób korzystających z tego wsparcia oceniało je bardzo pozytywnie lub pozytywnie²³⁶. Można zarazem przyjąć, że liczba studiujących osób transpłciowych i niebinarnych będzie mieć charakter wzrostowy, Uniwersytet Jagielloński jest bowiem jedną z nielicznych uczelni, która wprowadza rozwiązania dla osób niecisłciowych, zatem osoby te celowo zaczynają wybierać krakowską uczelnię jako miejsce kontynuowania swojej edukacji na poziomie wyższym. Federacja Znaki Równości to pierwsza polska federacja zrzeszająca fundacje i stowarzyszenia wspierające społeczność LGBT+ o charakterze lokalnym oraz ogólnopolskim. Federacja udziela wsparcia

²³⁴ <https://lgbtplusme.com/pl/ranking> [dostęp: 30.11.2022].

²³⁵ *Bezpieczeństwo i równe traktowanie na Uniwersytecie Jagiellońskim 2020/2021 Raport z badania*, Dział ds. Bezpieczeństwa i Równego Traktowania – Bezpieczni UJ, Kraków 2021, s. 41–42.

²³⁶ *Ewaluacja wsparcia dla osób transpłciowych i niebinarnych na Uniwersytecie Jagiellońskim (2021/2022) Dział ds. Bezpieczeństwa i Równego Traktowania – Bezpieczni UJ. Raport z badania*, Dział ds. Bezpieczeństwa i Równego Traktowania – Bezpieczni UJ, Kraków 2021, s. 9.

prawnego i psychologicznego dla osób LGBT+, prowadzi informacyjny periodyk „Biuletyn Znaki Równości”, integruje środowiska LGBT+ z lokalnym biznesem na LGBT+ Business Networking Meeting oraz podejmuje działania na rzecz walki z dyskryminacją, szczególnie na tle tożsamości płciowej i seksualnej oraz budowy społeczeństwa otwartego, równego i różnorodnego²³⁷. Federacja zapewnia porady i wsparcie psychologiczne, zarówno indywidualnie, jak i w grupach wsparcia. Udziela także pomocy prawnej indywidualnym osobom LGBTQ+, instytucjom oraz organizacjom pozarządowym działającym na rzecz tych osób, w tym prywatnym osobom w rozprawach sądowych o ustalenie płci. Federacja prowadzi także Krakowskie Centrum Równości DOM EQ. Miejsce to jest dostosowane do potrzeb osób z niepełnosprawnością i otwarte dla wszystkich: lesbijek, gejów, osób biseksualnych, osób transpłciowych, osób nieidentyfikujących się z żadną tożsamością płciową i seksualną²³⁸. Od czerwca 2019 roku, od momentu otwarcia Krakowskiego Centrum Równości DOM EQ, przestrzeń tę odwiedziło ponad 4 tysiące osób i zorganizowano tam ponad trzysta wydarzeń. W ramach dotychczasowej działalności DOM EQ otrzymało dwa małe granty na realizację działań od Urzędu Miasta Krakowa – na wydarzenie Coming Out Day (Rada ds. Równego Traktowania objęła to wydarzenie swoim patronatem) oraz na inicjatywę „Tęczowe kobiety”.

Fundacja Równość.org.pl to organizacja realizująca wiele działań na rzecz społeczności LGBT+ w Krakowie. Na podkreślenie zasługuje realizacja badania „Dyskryminowani/e sytuacja osób LGBTQIA w Krakowie”, stworzenie mechanizmu monitorowania incydentów o charakterze dyskryminacyjnym w Krakowie oraz ułatwienie poszkodowanym dochodzenia swoich praw. Mechanizm ten, funkcjonujący pod nazwą Krakowski Mechanizm Monitorowania Nienawiści, został sfinansowany ze *środków Miasta Krakowa*. Ze środków publicznych Urzędu Miasta Krakowa sfinansowano także inne badanie, zrealizowane przez Stowarzyszenie Queerowy Maj – „Sytuacja osób LGBTQIA w krakowskich szkołach ponadpodstawowych”.

Inne organizacje działające na terenie Miasta Krakowa i wspierające osoby LGBT+ to m.in.: Fundacja Autonomia, Stowarzyszenie Queerowy Maj, Fundacja Interakcja, Stowarzyszenie My Rodzice, Fundacja Wiara i Tęcza czy organizacja studencka „TęczUJ” na Uniwersytecie Jagiellońskim.

²³⁷ <https://znakirownosci.org.pl/> [dostęp: 27.11.2022].

²³⁸ <https://znakirownosci.org.pl/dom-eq/> [dostęp: 27.11.2022].

PUBLIKACJE (WYBÓR):

- Aspekty medyczne, psychologiczne, socjologiczne i ekonomiczne starzenia się ludzi w Polsce*, red. M. Mossakowska, A. Więcek, P. Błędowski, Termedia Wydawnictwa Medyczne, Poznań 2012.
- Badanie o sytuacji zawodowej kobiet*, Przedsiębiorcze Krakowianki, Kraków 2022 [mps].
- Badanie o sytuacji zawodowej kobiet. Raport z badania ankietowego*, Kraków, październik 2022 roku, <https://www2.deloitte.com/pl/pl/pages/kobiety-w-biznesie/articles/raport-wplyw-pandemii-na-perspektywy-rozwoju-zawodowego-kobiet-w-biznesie.html> [dostęp: 24.11.2022].
- Badanie regionalne: oferta dla małopolskich seniorów – czas wolny, aktywność, informacja*, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Kraków 2021.
- Bryniarska Z., Puławska S., *Dostępność komunikacyjna strefy podmiejskiej Kraków*, „Transport Miejski i Regionalny” 2014, nr 12.
- Dyrkacz G., *Bezpieczeństwo pasażerów w komunikacji tramwajowej w Krakowie*, „Transport Miejski i Regionalny” 2019, nr 6.
- European report on preventing elder maltreatment*, WHO Regional Office for Europe, Copenhagen 2011.
- Figura M., Solecka K., *Ocena miejskiego transportu publicznego w Krakowie i Oświęcimiu przez osoby starsze i niepełnosprawne*, Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Komunikacji Rzeczpospolitej Polskiej, Warszawa 2019.
- Gajda K., *Ścieżki bezdomności młodych*, „Youth in Central Eastern Europe” 2020, t. 7, nr 11.
- Gardzielik I., *Obecność symboli religijnych w instytucji publicznej*, „Opinia” 2016, nr 3.
- Human rights cities in the EU: a framework for reinforcing rights locally*, European Union Agency for Fundamental Rights, 2021 rok.
- Komunikacja bez barier Praktyczny poradnik kontaktu z osobami z niepełnosprawnościami*, Fundacja Aktywizacja, Warszawa 2021.
- Kubicki P., Czerska-Shaw K., *Stosunek migrantów do usług publicznych oraz tworzenie więzi sąsiedzkich w mieście „globalizującym się”. Studium przypadku miasta Krakowa*, Obserwatorium Wielokulturowości i Migracji, Kraków, grudzień 2020 roku.
- Lohmann K., Duch-Krzysztozek D., *Kobiety w systemie edukacyjnym – zawód a płeć*, [w:] *Kobiety w Polsce w XXI wieku*, Raport Centrum Praw Kobiet, Warszawa 2021.
- Menstruacja w Polsce: tabu, zabobony i stygmatyzacja*, Kulczyk Foundation, <https://kulczykfoundation.org.pl/newsletter/archive/5> [dostęp: 22.10.2022].
- Nykiel K., *Lokalna alternatywa. Jak wybudować w Polsce brakujące mieszkania?*, Klub Jagielloński, Kraków 2022.
- Patotreści w internecie. O problemie*, Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, Warszawa 2019.
- Pędziwiatr K., Brzozowski J., Nahorniuk O., *Uchodźcy z Ukrainy w Krakowie*, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2022, <https://owim.uek.krakow.pl/index.php/publikacje/> [dostęp: 24.11.2022].
- Pędziwiatr K., Stonawski M., Brzozowski J., *Imigranci w Krakowie w 2021 roku*, Centrum Zaawansowanych Badań Ludnościowych i Religijnych Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków, grudzień 2021 roku, <https://owim.uek.krakow.pl/index.php/publikacje/> [dostęp: 24.11.2022].
- Raport A/HRC/51/10: Local government and human rights – Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights*, The United Nations High Commissioner for Human Rights, 2022 rok.

Raport końcowy z badania sektora kultury: Krakowska kultura – stan obecny i perspektywy rozwoju, Agrotec, 2015 rok, https://www.bip.krakow.pl/?dok_id=84363 [dostęp: 22.10.2022].

Raport z wyników. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2012.

Rocznik Demograficzny 2021, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2022, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny-2021,3,15.html> [dostęp: 22.10.2022].

Sięciarek M., Integracje i wyzwania dla społeczności lokalnej. Przykład Gdańska, CEO, 2016 r. <https://migracje.ceo.org.pl/materialy-merytoryczne/integracje-i-wyzwania-dla-spolesznosci-lokalnej-przyklad-gdanska>

Sytuacja demograficzna w poszczególnych województwach w Polsce, PWC, Warszawa 2017.

Sytuacja osób starszych w Polsce w 2020 r., Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2021.

Sytuacja społeczna osób LGBT+ w Polsce. Raport za lata 2015-2016, Kampania Przeciw Homofobii, 2017: Sytuacja-spoeczna-osob-LGBT+ w-Polsce-raport-za-lata-2015-2016.pdf (kph.org.pl) [dostęp: 27.11.2022].

Waśkowski Z., Bieganie jako forma aktywnego spędzania wolnego czasu przez kobiety – motyw, preferencje i oczekiwania, „Marketing i Rynek” 2014 (styczeń).

Zdrowie LGBT. Przewodnik dla kadry medycznej. Redakcja: dr Robert Kowalczyk Marcin Rodzinka dr hab. Marek Krzystanek, https://kph.org.pl/wp-content/uploads/2016/04/Zdrowie-LGBT-_Przewodnik-dla-kadry-medycznej.pdf [dostęp: 27.11.2022].

POLITYKI, PROGRAMY, SPRAWOZDANIA

- Strategia Rozwoju Krakowa. Tu chcę żyć. Kraków 2030.
- PASIOS – Gminny Program Aktywności Społecznej i Integracji Osób Starszych na lata 2021–2025, wraz ze sprawozdaniami.
- Program Otwarty Kraków, wraz ze sprawozdaniami.
- Program aktywnego uczestnictwa młodzieży w życiu miasta „Młody Kraków 2.0” na lata 2019–2023, wraz ze sprawozdaniami.
- Powiatowy program działania na rzecz osób niepełnosprawnych 2019–2022, wraz ze sprawozdaniami.
- Program Wspierania Rodziny dla Gminy Miejskiej Kraków na lata 2019–2021, Urząd Miasta Krakowa, Kraków 2020.
- Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Krakowa na lata 2015–2020.
- Program poprawy bezpieczeństwa dla miasta Krakowa na lata 2022–2024 „Bezpieczny Kraków”.
- Plan Równości Płci w Urzędzie Miasta Krakowa oraz jednostkach organizacyjnych Gminy Miejskiej Kraków.
- Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie dla Gminy Miejskiej Kraków na lata 2021–2027.
- Barometr Krakowski.
- Raport o stanie Gminy.
- Raport – Kraków w liczbach.
- Oświata krakowska w roku szkolnym 2021/2022 – Sprawozdanie z realizacji zadań oświatowych.

- *Krakowskie Obserwatorium Rynku Pracy, Grodzki Urząd Pracy w Krakowie, Kraków, lipiec 2022 roku.*
- *Plan działań na rzecz dzieci i młodzieży w Mieście Krakowie na lata 2023–2024.*
- *Diagnoza sytuacji dzieci w mieście Krakowie, Kraków 2022.*

STRONY INTERNETOWE I ARTYKUŁY:

- https://obywatelski.krakow.pl/krakowianki/263177,artykul,poznaj_mistrzynie.html
- https://www.bip.krakow.pl/?dok_id=147582
- https://www.bip.krakow.pl/?dok_id=146232
- https://www.bip.krakow.pl/?dok_id=145039
- https://bip.krakow.pl/?dok_id=148506
- <http://www.femcities.at/>
- <https://www.facebook.com/cpkkrakow/>
- <https://autonomia.org.pl>
- <https://obywatelmama.pl/>
- <https://mamopracuj.pl/>
- <https://www.facebook.com/lekarzekobietom/>
- <https://www.gohealthygirl.com/>
- <https://www.admoveri.pl/>
- <http://www.soroptimist.krakow.pl/>
- <https://muzeumherstoriisztuki.org>
- <https://www.uj.edu.pl/>
- <http://www.geq.socjologia.uj.edu.pl/>
- <https://geincee.act-on-gender.eu/>
- <https://krakow.stat.gov.pl/opracowania-biezace/informacje-sygnalne/edukacja/szkolnictwo-wyzsze-w-województwie-malopolskim-w-roku-akademickim-20212022,1,18.html>
- <https://www.facebook.com/Krakowiankisilamiasta/>
- https://obywatelski.krakow.pl/255871,artykul,krakowianki.html?_ga=2.189760619.1148086555.1666702912-1972192168.1661433386
- https://www.krakow.pl/aktualnosci/262483,26,komunikat,plan_rownosc_i_plci.html
- <https://www.portalsamorzadowy.pl/edukacja/krakow-chce-zmniejszyc-oplaty-w-prywatnych-zlobkach,403659.html>
- <https://www.who.int/news/item/09-09-2019-suicide-one-person-dies-every-40-seconds?fbclid=IwAR0rQfAo5H62GOTbGDlKbdKeEmVAsaq6aoCO6AKnDg9-a3sb999c3vg7RR8>
- <https://udsc.prowly.com/177678-rosnie-liczba-rozpatrywanych-spraw-dotyczacych-legalizacji-pobytu-cudzoziemcow>
- <https://krakow.stat.gov.pl/dane-o-województwie/stolica-województwa-926/ludnosc-1109/>
- <https://odpowiedzialnybiznes.pl/karta-roznorodnosci/dokument/>
- https://www.krakow.pl/otwarty_na_swiat/wydarzenia_miedzynarodowe_z_udzialem_prezydenta_miasta_krakowa/244400,143,komunikat,prezydent_podpisal_europejska_karte_rownosci_kobiet_i_mezczyzn_w_zyciu_lokalnym.html
- https://portaledukacyjny.krakow.pl/aktualnosci/262992,1812,komunikat,w_tych_lic_each_i_tech_nikach_powstana_oddziały_przygotowawcze.html
- https://www.krakow.pl/aktualnosci/248128,29,komunikat,rozowe_skrzyneczki_w_krakowie_.html

- https://www.krakow.pl/aktualnosci/233917,202,komunikat,bezpлатne_szczepienia_dla_dzieci_w_szpitalu_im_zeromskiego.html
- https://bip.krakow.pl/zarzadzania/2019/1681/X19UUF9fNjA3NDY=/2019_1681_zal26.pdf
- https://www.bip.krakow.pl/?dok_id=149280
- <https://rodzicpoludzku.pl/>
- <https://www.narutowicz.krakow.pl/szkola-rodzenia>
- https://www.krakow.pl/aktualnosci/262678,26,komunikat,rusza_program_przedsiebiorcze_krakowianki_.html
- https://www.krakow.pl/aktualnosci/263389,29,komunikat,prezydent_krakowa_chce_zmniejszyc_oplaty_rodzicow_w_prywatnych_zlobkach.html
- <https://samorząd.pap.pl/kategoria/archiwum/polskie-zlobki-instytucjonalna-opiekana-d-malym-dzieckiem-w-swietle-danych-gus>
- <https://www.portalsamorzadowy.pl/edukacja/krakow-chce-zmniejszyc-oplaty-w-prywatnych-zlobkach,403659.html>
- <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/sytuacja-osob-starszych-w-polsce-wyzwania-i-rekomendacje-raport-komisji-ekspertow>
- https://yadda.icm.edu.pl/baztech/element/bwmeta1.element/baztech-ab485a6f-9447-432b-8872-71a06b788395/c/TMiR_6_2019_Figura.pdf
- <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20190000848>
- https://dlaseniorka.krakow.pl/?dok_id=242418
- https://www.krakow.pl/aktualnosci/259172,33,komunikat,instytucje_kultury_dla_osob_w_spektrum_autyzmu.html?_ga=2.268126670.1363291676.1649231628-1871061331.1649231628
- http://krakow.pl/bezbarier/turystyka_sport_kultura/2781,artykul,sport_osob_niepelnosprawnych.html
- http://krakow.pl/bezbarier/turystyka_sport_kultura/2787,artykul,dostepne_baseny.html
- <https://ampfutbol.pl/liga-narodow-w-polsce-kolejna-wielka-ampfutbolowa-impreza-zawita-do-krakowa/>
- http://krakow.pl/bezbarier/aktualnosci/202398,60,komunikat,krakow_dla_niepelnosprawnego_turysty_-_nowy_przewodnik_juz_dostepny_.html
- https://ue.krakow.pl/projekty/4597,190,ue_projekt.html?_ga=2.135204913.1614234814.1669609921-1895939415.1663833919
- http://krakow.pl/bezbarier/turystyka_sport_kultura/2774,artykul,mapy_dla_niewidomych.html
- https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/files/documents/2020/Jan/un_2017_world_population_prospects-2017_revision_volume-i_comprehensive-tables.pdf

EKSPERTKI I EKSPERCI, Z KTÓRYMI PRZEPROWADZONO WYWIADY ORAZ UCZESTNICZKI I UCZESTNICY WARSZTATÓW

- Małgorzata Bartkowska – Soromptist
- Maria Buchanowska (Bukhanovskaia) – Stowarzyszenie Patchwork
- Patrycja Chlebus-Grudzień – Muzeum HERstorii
- Anna Ćwiklińska – Fundacja Inicjatyw Twórczych i Społeczno-Edukacyjnych Kurdybanek
- Bogdan Dąsał – Pełnomocnik Prezydenta Miasta Krakowa ds. Osób z Niepełnosprawnościami

- Magdalena Dropek – Fundacja Równość.org.pl
- Nina Gabryś – Pełnomocniczka Prezydenta Miasta Krakowa ds. Polityki Równościowej
- Dorota Gierszewski – Uniwersytet Jagielloński, Instytut Pedagogiki
- Joanna Gotfryd – Fundacja Mamo Pracuj
- Rafał Grabowski – Fundacja Współpracy Polsko-Ukraińskiej „U-WORK”
- Artur Kapturkiewicz – Fundacja Wiara i Tęcza
- Jakub Kościótek – Stowarzyszenie INTERKULTURALNI PL
- Aneta Krzyworzeka-Jelinowska – Fundacja International Bund Polska
- Natalia Kućma – Centrum Praw Kobiet
- Piotr Kwapisiewicz – Żydowskie Stowarzyszenie Czulent
- Milena Kwiecień – Stowarzyszenie Mudita
- Monika Linca – Stowarzyszenie WIOSNA
- Kamil Losiak – Fundacja Wiara i Tęcza
- Małgorzata Łyżwińska – Ośrodek Interwencji Kryzysowej
- Małgorzata Maciantowicz – Fundacja Fronia
- Urszula Majcher-Legawiec – Fundacja im. Mikołaja Reja
- Aleksandra Migalska – Uniwersytet Jagielloński
- Elżbieta Mirga-Wójtowicz – była Pełnomocniczka Wojewody Małopolskiego ds. Mniejszości Narodowych i Etnicznych
- Anna Okońska-Walkowicz – Pełnomocniczka Prezydenta Miasta Krakowa ds. Polityki Senioralnej
- Mateusz Płoskonka – Wydział Polityki Społecznej i Zdrowia Urzędu Miasta Krakowa
- Magdalena Rubinfeld-Koralewicz – Stowarzyszenie FesiveAlt
- Kinga Sidor – Centrum Praw Kobiet
- Julian Skowronek – Organizacja Studencka „Tęczuj”
- Katarzyna Stadnik – Fundacja Interakcja
- Natalia Superson – Organizacja Studencka „Tęczuj”
- Karolina Szytler – Go Healthy Girl
- Wioletta Szuba – Fundacja Inicjatyw Twórczych i Społeczno-Edukacyjnych Kurdybanek
- Monika Szymańska – Stowarzyszenie Wszelchnicy Oświeceniowo-Racjonalistycznej
- Małgorzata Tylek – Krakowskie Biuro Festiwalowe
- Magdalena Urbańska – kulturawrazliwa.pl
- Adam Wajeih Abdal Fattah – Centrum Kultury Islamu
- Aleksander Waszkiewicz – Fundacja Fronia
- Barbara Zając – Krakowskie Biuro Festiwalowe
- Piotr Żbikowski – My, Rodzice

AUTORKI:

MAŁGORZATA DRUCIAREK – Partnerka w Gender Solution i ekspertka w zakresie zarządzania różnorodnością. Współzałożycielka Obserwatorium Równości Płci, tj. powstałej w 2011 roku inicjatywy monitorującej wdrażanie zasady równości płci w Europie Środkowo-Wschodniej, działającego w ramach Instytutu Spraw Publicznych. Ma ponad czternastoletnie doświadczenie eksperckie w dziedzinie równości płci i diversity, oraz prowadzeniu badań, zarówno ilościowych, jak i jakościowych. Ekspertka pracująca dla takich międzynarodowych instytucji jak Komisja Europejska, EIGE, Parlament Europejski, ODIHR OBWE.

ALEKSANDRA NIŻYŃSKA – partnerka w Gender Solution, analityczka i badaczka z ponad dwunastoletnim doświadczeniem. Pełniła funkcję Gender Officer w Europejskim Instytucie Innowacji i Technologii (EIT Food), w którym odpowiadała za przygotowanie i implementację Gender Mainstreaming Policy oraz Gender Action Plan. Wcześniej pracowała jako ekspertka

i badaczka między innymi w Instytucie Spraw Publicznych, Stratosferze, Deloitte, A Piece of Pie. Wraz z Małgorzatą Druciarek założyła w 2011 roku Obserwatorium Równości Płci, monitorujące wdrażanie zasady równości płci w Europie Środkowo-Wschodniej. Od tego czasu zajmuje się kwestiami wzmacniania kobiet w obszarze politycznym i ekonomicznym, realizując badania, kampanie społeczne i projektując mechanizmy wsparcia

IZABELA PRZYBYSZ – partnerka w Gender Solution, analityczka z ponad dwunastoletnim doświadczeniem w zakresie równości płci, inkluzji społecznej i działań antidyskryminacyjnych. Pracowała jako konsultantka w Nesst pracując w projekcie dot. rynku pracy oraz ekspertka Obserwatorium Równości Płci w Instytucie Spraw Publicznych. Pracowała również jako ekspertka ds. przedsiębiorczości społecznej dla Komisji Europejskiej. Współpracowała z administracją centralną, samorządową i parlamentem. Ma bogate doświadczenie w zakresie badań jakościowych, ilościowych, monitoringu, raportowania oraz ewaluacji. Prowadziła wiele projektów opartych na danych publicznych polskich i międzynarodowych, a także badań UX.

AGNIESZKA SZNAJDER – trenerka równościowa i antidyskryminacyjna oraz ekspertka w zakresie równego traktowania i zarządzania różnorodnością w miejscu pracy. Od 2011 roku prowadzi własną działalność pod nazwą Fabryka Dobrych Praktyk, związaną z powyższą tematyką. Posiada ponad szesnastoletnie doświadczenie w obszarze równego traktowania i przeciwdziałania dyskryminacji w zatrudnieniu, związane przede wszystkim z zagadnieniem równości płci w sferze publicznej i zawodowej. Prowadziła badania ewaluacyjne pod kątem realizacji zasady równości szans kobiet i mężczyzn przez administrację i podmioty biznesowe. Wspiera różne organizacje w wypracowywaniu oraz we wdrożeniu standardów na rzecz równego traktowania, zwłaszcza równości szans kobiet i mężczyzn.

NINA GABRYŚ – Pełnomocniczka Prezydenta Miasta Krakowa ds. polityki równościowej, Radna Miasta Krakowa w latach 2018-2020, przewodnicząca krakowskiej rady Równego traktowania. Współtworzyła pierwszy w Polsce "Plan Równości Płci" na poziomie samorządu, jest pomysłodawczynią Nagrody im. Kazimierza Bujwidowej dla wybitnych Krakowianek. Jest absolwentką programu Ministerstwa Spraw Zagranicznych Francji "Future Leaders Invitation Program (PIPA)", stypendystką międzynarodowego programu „Humanity in Action” oraz „Advanced Leadership Program for Top Talents” organizowanego przez Center for Leadership. Pełni funkcję zewnętrznej rzeczniczki ds. etyki na Akademii Sztuk Teatralnych w

Krakowie. Laureatka I edycji plebiscytu 16 Liderok Równości (Kongres Kobiet & Ambasada Brytyjska)